

IRODALMI SZEMLÉ

LXV ■ 2022 ■ 6

ÁRA: 2,50 € / 1100 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 2,00 € / 900 FT

- ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
- LXIV. ÉVFOLYAM
- ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:
DOBOS LÁSZLÓ
- FŐSZERKESZTŐ: **MIZSER ATTILA**
(ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)
- SZERKESZTŐ:
NAGY CSILLA
(CSILLESTER@GMAIL.COM)
NÉMETH ZOLTÁN
(NEMETX@GMAIL.COM)
- LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KÉPSZERKESZTŐ: **GYENES GÁBOR**
- KORREKTOR: **SZANISZLÓ TIBOR**
- FŐMUNKATÁRSÁK:
CSANDA GÁBOR, **GREDEL LAJOS**, N. TÓTH ANIKÓ, POLGÁR ANIKÓ, TÖZSÉR ÁRPÁD
- SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
BALÁZS IMRE JÓZSEF, BÁRCZI ZSÓFIA, DARVASI FERENC, JUHÁSZ TIBOR, NAGY HAJNAL CSILLA, PLONICKY TAMÁS, SZALAY ZOLTÁN
- SZERKESZTŐSÉG:
MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA
- ISSN 1336-5088
- WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
- FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
- IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

SZÁMUNKAT A POZSONYI KÉPZŐMŰVÉSZETI FŐISKOLA DIÁKMUNKÁIVAL ILLUSZTRÁLTUK, MELYEK A *BIOART ÉS TERMÉSZETMŰVÉSZET* WORKSHOPON KÉSZÜLTEK GYENES GÁBOR ÉS PÉZMAN ANDREA TANÁRI VEZETÉSÉVEL TIHANYBAN.

Kilenc diák vett részt a rendezvényen különböző tanszékekről (intermédiá, dizájn, grafika, ékszer). A diákok feladata az volt, hogy a konkrét hely (Tihany és környéke) lehetőségeire reagáljanak minimalisztikus, improvizációs eszközökkel. Az öt napig tartó összpontosítás során előbb a helyismerettel, majd helyválasztással, a koncepció/elképzelés kidolgozásával foglalkoztak, majd ennek konzultációja után a megvalósítással és dokumentációval, végül a bemutatással. A művek a performansz, az installáció, az akció-fotó és a videó műfajaiban mozogtak, s koncepciójukat, jellegüket tekintve a lírai vallomástól a többszörös idézőjelekkel, ironiával dolgozó kritikai munkákig terjedtek.

- A CÍMLAPON: LUKÁŠ SOBOTA AKCIÓFOTÓ-SOROZATÁBAN A TERMÉSZETMŰVÉSZET ÉS A „NOMÁD ÉLETMÓD” AUTENTIKUSSÁGÁT VONTA KÉRDŐRE. TERMÉSZETES ANYAGOKBÓL KÖTŐZÉSSSEL, HURKOLÁSSAL KÉSZÍTETT ZSÁKMÁNSZERZŐ CSAPDÁKAT, VARSÁKAT. EZEK MÓDJÁT A YOUTUBE-RÓL TANULTA. A CSAPDÁKAT A KÖZELI ERDŐBEN ÉS A BELSŐ-TÓBAN HELYEZTE EL, MAJD ABSZURD KÖZELSÉGBE ÜLT LE HOZZÁJUK EGY KÖRETTTEL ELŐKÉSZÍTETT MŰANYAG TÁNYÉRRAL VACSORÁJÁT VÁRVA...

BARBORA LOVIŠKOVÁ INSTALÁCIÓJÁT A TIHANYI BARÁTLAKÁSOKBAN KÉSZÍTETTE EL. A HAJDANI ÉLETTERET JELENKORI TÁRGYAKKAL RENDEZTE BE, A VIZUÁLIS KONTRASZT (CSAK FEHÉR TÁRGYAKAT HASZNÁLT A VÖRÖSES-OKKER VULKANIKUS KÖZETBE VÁJT TEREBEN) ERŐSÍTI A FESZÜLTSEGET A PROFÁN ÉS A SZAKRÁLIS, A TÖRTÉNELEM ÉS A JELEN IDŐ KÖZÖTT.

- 3 VÖRÖS GERGELY: A FAGYSEBEK; RECIPROCITÁS; A VILÁG SZABÁLYAI; FALUSI DOGMATIKA (VERSEK)
- 8 RÁDAY ZSÓFIA: KETTÉFŰRÉSZELT NŐK KLUBJA; HÁZÖRZŐK; LUPA (VERSEK)
- 16 RÁCZ BOGLÁRKA: SZÁLL A HOLDPOR (RÉSZLET A *FÖLFESLIK VALAMI A KÉKEN ÁT* CÍMŰ REGÉNYBŐL)
- 19 MILENA MARKOVIĆ: GYEREKEK (RÉSZLET, HARKAI VASS ÉVA FORDÍTÁSA)
- 25 MENYHÉRT ANNA: DIGITÁLIS TRAUMAFELDOLGOZÁS KÖZÖSSÉGI MÉDIA-CSOPORTOKBAN: TRANSZGENERÁCIÓS HOLOKAUSZTTTRAUMA A FACEBOOKON (TANULMÁNY)
- 51 NAGY MAGDOLNA: A GÉPÍRÓNŐ ÉNEKE (VERS)
- 52 BOGYÓ NOÉMI: #HÁZIBULI (RÉSZLETEK)
- 70 MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR: SOKK (REGÉNYRÉSZLET)
- 73 VERES ERIKA: EREDETI MÁSOLAT. PENÇ (PRÓZA)
- 77 BAKA L. PATRIK: A FEMINISTA MAGYAR NÉPMESE MEGTALÁLÁSA. ZALKA CSENGE VIRÁG: *RIBIZLI A VILÁG VÉGÉN. RÉGI MAGYAR NÉPMESÉK MAI GYEREKEKNEK* (TANULMÁNY)
- 96 SZERZŐINK

■ KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET”
■ (EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
■ A LAP MEGJELENÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

**KULT
MINOR**

FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

■ NYOMTA A VALEUR KFT., DUNASZERDAHELY. ■ TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ■ P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ■ MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 250. ■ EGYES SZÁM ÁRA: 2,50 €. MAGYARORSZÁGON: 1100,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 12,- €, EGY ÉVRE 23,50,- €, ■ MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 5500,- FT, EGY ÉVRE 10.500,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍJTJUK.

■ JÚN/2022 ■ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET” ■ (EV 153/08). ■ SPOLOK IRODALMI SZEMLE EGYESÜLET ■ ŠÉFREDAKTOR: ATILA MIZSER ■ REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ■ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES ■ JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ■ ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA. ■ ISSN 1336-5088. ■ WEB: HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK ■ ADRESA VYDAVATELSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ■ IČO VYDAVATELSTVA: 30807719. ■ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ■ TLAČ: VALEUR, S.R.O., DUNAJSKÁ STREDA. ■ ROZŠIRUJE VYDAVATELSTVO A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRA NIČIA VYBAVUJE SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ■ VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ■ NÁKLAD: 250. ■ CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 2,50 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 12,- €, NA ROK: 23,50,- €.

LUKÁŠ SOBOTA AKCIÓFOTÓ-SOROZATÁBAN A TER-
MÉSZETMŰVÉSZEZET ÉS A „NOMÁD ÉLETMÓD” AU-
TENTIKUSSÁGÁT VONTA KÉRDŐRE. TERMÉSZETES
ANYAGOKBÓL KÖTÖZÉSSEL, HURKOLÁSSAL KÉSZÍ-
TETT ZSÁKMÁNSZERZŐ CSAPDÁKAT, VARSÁKAT.
EZEK MÓDJÁT A YOUTUBE-RŐL TANULTA. A CSAP-
DÁKAT A KÖZELI ERŐBEN ÉS A BELSŐ-TÓBAN
HELYEZTE EL, MAJD ABSZURD KÖZELSÉGBE ÜLT
LE HOZZÁJUK EGY KÖRTELLEL ELŐKÉSZÍTETT
MŰANYAG TÁNYÉRRAL VACSORÁJÁT VÁRVA...

VÖRÖS GERGELY

A FAGYSEBEK*

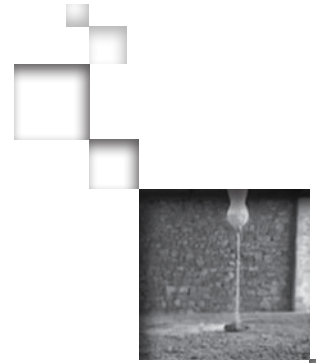
Elmondtam nekik a titkaim,
azt is, amit nem lett volna szabad,
és mondtam olyat is,
ami nem volt igaz.
Ekkor még nem tudtam,
hogy léteznek annyira hideg helyek,
ahol a forró víz is rögtön megfagy,
de törleszteni kellett.
Amikor az első ilyen helyre kerültem,
adminisztrációs hibára gyanakodtam,
mert ide csak a bűnözők
és a rendszerelleneségek kerülnek.
És nem láttam át azonnal,
hogy számukra én mi voltam.
Aztán más választás híján,
lassan kijózanodtam.
Figyelni kellett,
hogy csupasz kézzel ne érsz fémhez,
hogy mindig legyen rajtad elég ruha,
hogy tűz sose aludjon ki.
Az évek alatt a fagytól
nem lehet a test minden porcikáját megvédeni.
Régen bemeszelték a fák törzsét,
úgy védekeztek a fagysebek ellen.
Én csak abban bízhatok,
hogy hegeim gyorsabban kopnak az időmnél,
s hogy te sosem kérdezel,
és nekem nem kell majd hazudnom
arról, hogy hol váltam emberré.

* A szerző a versek megírása idején a Kisebbségi Kulturális Alap (Kultminor) ösztöndíjában részesült.

RECIPROCITÁS

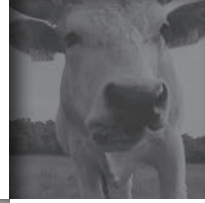
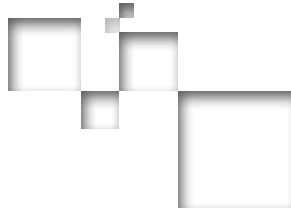
A családjaink követelik az idomulást,
mint a szobrot faragó mester,
lóg a cigi a szájában,
és anyázik is közben.
Gyalu, véső a kézben,
ezek a garanciái annak,
hogy a nyomok örökre ott maradnak.
A pulykák, igen, ők jutnak az eszembe.
A tojó, ha a csibe
hallatja az elvárt csipogást,
szereti, gondolzza, ha kell –
mert volt ilyen is –,
az életét adja.
Viszont, ha a kicsiny néma,
esetleg fejletlen,
és nem a várt hang jön a torkán,
módszerűen agyonveri az anyja.
Mert láttam ezt is.
Te ott ülsz középen,
és pontosan tudod,
mit mérnek ezeken
a karácsonyi estéken.
Kérdeznek és hallgatnak.
Hogy mi jön a torokból,
most az életet jelenti.
Ha szerencsés vagy,
örömükben felkiáltanak,
hahotáznak, dőzsölnek.
Na de kire is?

A VILÁG SZABÁLYAI

Azokban a helyzetekben,
amikor nem juthatunk szóhoz –
templomban, iskolában, munkahelyen –,
ott éreztem igazán súlyát a múltnak.
Ahogy a családi képeken,
hogy ki vagyok, itt is fixálva van.
A képeken, amelyeken mégis kimozdulsz.
Elmosódnak, ezeket legtöbbször kidobják,
esetleg elő sem hívatják.
Így arra, amikor önmagunk voltunk,
nem emlékeznek.

FALUSI DOGMATIKA

Féltem a tisztítótűztől.
A tisztaság mindig áldozattal járt.
Míg a többieknek menny vagy pokol,
nekem fájdalmas bizonytalanság.
Mert voltak a jók és a rosszak:
akikkel lehetett játszani,
meg azok, akiket kerülnöm kellett.
Azóta is két világ közt egyensúlyozom,
és a megtisztulás helyett,
minden lépessel közelebb
kerülök valami máshoz.

PETRA HRÚZIKOVÁT A VULKANIKUS SZIKLÁKON ÉLŐ SZIMBIOTIKUS ORGANIZMUSOK: ZUZMÓK KÉSZTETTÉK MŰVÉSZI REAKCIÓRA. A ZUZMÓK MINDIG LEGALÁBB KÉT ORGANIZMUS EGYÜTT-ÉLÉSÉBŐL ÁLLNAK, ÉS GYAKORI AZ EGYIK FÉL DOMINÁNCIÁJA. EZT A TERMÉSZETI JELENSÉGET AZ EMBERI PÁRKAPCSOLATHOZ HASONLÍTOTTA, ANNAK SZIMBÓLUMAKÉNT HASZNÁLTA LÍRAI SZÖVEGEIBEN, MAJD A ZUZMÓKRÓL KÉSZÜLT VIDEÓFELVÉTELÉRE MONDTA FEL ŐKET.

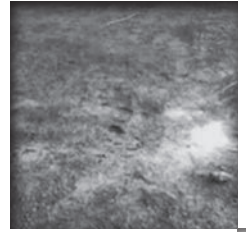
RÁDAY ZSÓFIA

KETTÉFÜRÉSZELT NŐK KLUBJA

1.

egy igazi nő bármivel feldarabolható
a szaggatott vonal mentén
sövényvágóval hentesbárddal
konyhakéssel szikével körömollóval
fakarddal zsilettpengével teáskanállal
újrarajzolt országhatárral
ahogyan ránézel ahogyan tükreibe néz
nem az eszközben van a varázslat
hanem a sebben
izommemóriában az izomfelejtés
lefűrészelt végtagban bujkáló mozdulat
a belülről elvakart test szarvasbogarat sír
szórtüszőkbe szárítja a gyantát
jó és csodálatos genny
érezstelenített ősmaradvány
vagy egy közalgó jégkorszak
libabőrpaflan alól kilógó lábfeje

2 .
egy igazi nő rendeltetészerűen
használja kültakaróját
minden mutatvány után összevarrja
magát az eredeti szabásminta alapján
visszamaszik a dobozába szó nélkül
összeforrt csontokkal
visszatöltött belekkel
repedéseknél plisszírozott bőrben
hajnalonta varratot szed bordakosárákába
kifésüli hajszálereit
karcsúsított klausztofóbiáján
ha megakad a cipzár
hímez magára mosolyt helyette
szakmai ártalom

3 .
egy igazi nő mindig készen áll a csodára
sosem tudhatod mikor látod utoljára
meztelenül vagy egészben
ajka velőskenyér szívverése slágergyanú
minden ami valaha szép volt benne
ma már egy cilinderből is előhúzható
könnyebb is szórakoztatóbb is így
és nem hagy foltot a színpadon
nem bűbajos asszisztens nem áldozat
fosszilis tájkép felülnézetből
rajta a kéz már csak nyomot olvas
tanulja az érintés végzetes formáit
elrontott és jóvátehetetlen bűvésztükköket

HÁZÓRZŐK

A szomszédotoknak nincs kerítése,
csak egy térdig érő, egzotikus nevű
bokor jelzi, meddig tart az utca
és hol kezdődik a házszám.
Szóköznyi akadály. Átugrani könnyű,
megmászni nem lehet.
Gondozni a legnehezebb.
Néhány ág mindig oda nő,
ahol a legtöbb kárt okozhatja.
Járdára, tolatóradar elé,
vizeletsugár útjába, a címzés helyére,
létfontosságú szervek közelébe.

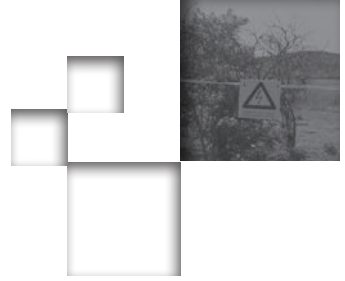
A szomszédotok egyedül él,
de az ajtóra kirakott
egy „Vigyázz, a kutya harap!”-táblát.
Szerinted viccből,
szerintem elővigyázatosságból.
Aznap lopták le, mikor először
mesélt nekem a feleségéről.
Műanyag ételhordóval
és új gyógyszerekkel álltam a kapuban.
Hallgattam, amire csak a zárwatermőknek
és a diagnosztikának van közös szava,
amíg be nem engedték.
Később összeszámoltad,
hány csontot lehetne még elásni
benned, ha előkert lennél
és hány tulipánhagymát
kellene kiműteni,
ha minden góc liliomvirágú dísznövény.

A szomszédotok és én azóta tudjuk,
hogy a telekhatár nem véd meg semmitől.
Ahogy a test sem reggelente,
amikor az éjszaka termelődött
savakat nyeljük vissza
a lehető legnagyobb titokban,
hogy kimarják a nyelőcsőből
a vacsora és az ígéretetek lepedékét.
Ha ilyenkor túl közel megyek,
köhögsz, mintha ugatnál rám.
Ha túl messze, úgy, mintha utánam.

A szomszédotok másnap öt tekerics dróthálót sétáltat a ház körül.

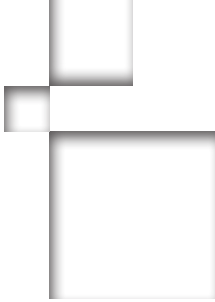

LUPA

újhold fényénél töltődik a falka
testünk érintésre izzik
végtagjaink impulzusra mozdulnak
nyelvünk parancsra nyáleválaszt
állkapcsunk jelszóra nyílik
a vadászat gombnyomásra indul
és rögtön alvad a vér
alfánk lépte nyomán

akikben még az óhold munkál
már nehezebben tartják a lépést
meg-megberren bennük
ami bennünk hangtalan marad
a zárlat helyet keres izmaik között
ahol talál vackot készít magának
innen jár portyázni a hús rejtett ösvényein
megfertőzni a rendszert
új tápcsatornát vájni
kirágni a biztosítékokat
felfalni egy égitest maradékát

valami tágul bennem is mint az éjszaka
én tudom legjobban idézni
a hozzám szóló használati utasítást
eldobható méhszáj légnymásra kölykedzik
mintha öklendezne
elektromos bébi születésre felsír
mintha fájna
távirányított vadász lövésére némul
mintha nem
jó hold defibrilláld
sztatikus bunda fényre sötétül
mintha gyászolnék
jó hold defibrilláld
szűköl a motor
üzemzavar esetén
a szigetelt légcső kiengedi zörejét
mintha én vonítanék
jó hold defibrilláld
energiaszint alatt az érzékelés
hatékonysága gyengülhet
az emocionális válaszok felerősödhetnek
pupillányi sebben szemgolyónyi lövedék
szikráit nyaldosom
kérjük őrizze meg

elektromos átok
félrehuzalozott család
áramkörön kívüli terhesség
megadom magam a tartalékosztónnek
új kölyköket talál mintha műhold lennék
magasfeszültségű történelmi pillanat
a régi gyermek kihűlt elektronjain épül bennem az új város
tervrajzát szentjeit fényeit emléimben tárolom
átadom az arra érdemesnek
ikrekbe táplálom rómát

PETRA HRÚZIKOVÁ A VULKANIKUS SZIKLÁKON ÉLŐ SZIMBIOTIKUS ORGANIZMUSOK: ZUZMÓK KÉSZTETTÉK MŰVÉSZI REAKCIÓRA. A ZUZMÓK MINDIG LEGALÁBB KÉT ORGANIZMUS EGYÜTT-ÉLÉSÉBŐL ÁLLNAK, ÉS GYAKORRI AZ EGYIK FÉL DOMINANCIÁJA. EZT A TERMÉSZETI JELENSÉGET AZ EMBERI PÁRKAPCSOLATHOZ HASONLÍTOTTA, ANNAK SZIMBÓLUMAKÉNT HASZNÁLTA LÍRAI SZÖVEGEIBEN, MAJD A ZUZMÓKRÓL KÉSZÜLT VIDEÓFELVÉTELÉRE MONDTA FEL ŐKET.

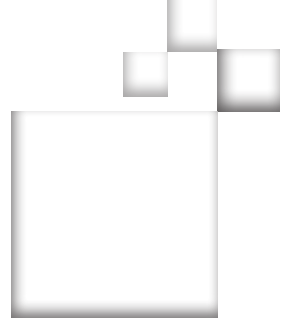
RÁCZ BOGLÁRKA

SZÁLL A HOLDPOR

RÉSZLET A *FÖLFESLIK VALAMI A KÉKEN ÁT* CÍMŰ REGÉNYBŐL

Az uszodában a lógó hasú nőt nézem. Hetente egyszer jön, mint én, tétovázik az öltözőszekrényeknél, mintha még nem döntötte volna el, hogy valóban szeretne-e úszni. Végül mindig úszik, egyenletes tempóban, megszakítás nélkül, csak az utolsó kör után pihen, a medence szélébe kapaszkodik, engedi, hogy megemelje a víz. Mire a zuhanyzóhoz indul, a hasáról megfélemlítek, csak a mozdulatait rögzítem. Kapálózás, elernyedés. Arra gondolok, hogy felhasználom majd ezeket a mozdulatokat, koncentrálok a kar és a láb ívére, a test egészére, ahogyan elterül a vízen, aztán a víz alatt. Még napokkal később is megnyugtat, hogy emlékszem rá, hogy felvázolhatnám, szinte bármikor. Pár percre elalszom, Oliver üzenete ébreszt: este várnak mindannyian. Elindulok a medence irányába, a víz hidegebb, mint amilyenre számítok, a lépcsőkön lassítok, lehunyom a szemem. Hónapok óta nem találkoztam senkivel, Oliver, mégis mit kereshetnék nálatok. Elrugaskodom, mindössze néhány karcsapás, magammal is nehéz elhiteni, hogy emiatt jöttem. A strandtörölközőn újra rezeg a mobil, lehalkítom, az első sort így is látom, tényleg jó lenne, ha végre.... Az üzenet többi része elveszik valahol. Eszembe jut, mikor Oliver a bizalmába fogadott, nekem kellett érte mennem kocsival egy házibuliba, mert ő túl részeg volt a vezetéshez. Gusztáv túl sokáig dolgozott aznap, Kate pedig elutazott valahová. A ház előtt kisebb csoport álldogált, néha kinyílt az ajtó, hogy mások is csatlakozzanak. Oliver a kerítés mellett állt, hülye kurva, mondta, mikor megérkeztem, állával oldalra bökött, én pedig követtem a mozdulatot. A kerítés másik végében egy szőke lány támaszkodott, lábait széttárta, engedve ezzel két másik láb feszülésének. Az emlékek a szemhéjam mögé kúsznak, elrángatom Olivert, párszor hátranéz, míg az autóhoz érünk, hát ezért kellett szakítania, motyogja maga elé. Nem tudom, mit kéne mondanom, zavarba jövök, zavartan babrálok a kocsi kulcsaival. A lány pár perc múlva felvihog, majd a ház elé rohan az egyik autóhoz, kivesz egy vodkásüveget a hátsó ülésről. Oliver lesüti a szemét. Én a lányt nézem, ő nem néz, legalábbis nem nevezném nézésnek a lassú, nehézkes pislogását. Visszafelé már nem rohan, kimérten lépdél, egyszer visszanéz. A slusszkulcsommal megkarcolom az autóját, nem tudom, miért teszem. A csík hosszú, mindkét ajtaján végighúzódik, az elején egyenes, később lefelé, majd felfelé ívelő. Egy kicsit gondolkodom, nem kellett volna-e

hosszabbra a felfelé ívelőt. Oliver arcán döbbenet, mi a fasz... néz felém, aztán tele szájjal röhög. Az autó felé biccentek, elnevetem magam, jó érzés, a zavartságnál egészen biztosan jobb. Kinyitom a szemem, a lógó hasú nő nincs már az uzodában. Hazafelé megnézem az üzenetet, Kate mindannyiunkat vacsorával vár. Egy pillanatra megállok, kik azok a mindannyian, kezdem pötyögni, aztán kitörlöm, semmi értelme elküldenem.

*

Valaki kiürítette a postaládát és elmosogatott, míg távol voltam. Üzenetet nem hagyott. Grétának van kulcsa a lakáshoz, talán Kate-nek is másolt egyet. Zavar, hogy a tányérok túl szabályosan sorakoznak, kihúzok egyet, igazgatom. A redőny alól éles fények csikozzák a konyhapultot, egy kicsit felhúzom, látom, ahogy a szomszéd kutyája gödröt ás az udvarban. Minden olyan, mint máskor, lélegzem, nyugodtan lélegzem. A mosogatószer illatába belevegyül a bőrömből áradó klórszag, elfintorodom, amikor megérezem. Grétának nem sajátja a szabályosság, senkinek sem az közülünk. A kutya gazdája a cipőjével próbálja betemetni a gödröt, hadonászik, mozog a szája, néha zavartan körbenéz. A gödrökről eszembe jutnak a kráterek, amiket néhány hónapja vázoltam fel. Szemcsék, mélyedések, sötét formák. Gréta szerint a Rorsarchesztek pacáira hasonlítanak, Kate szerint medúzákra. Én nem tudom, mire. Ha hónapokig nem foglalkozom a festményeimmel, többé nem az enyémekek már. A krátereknek pedig jó lenne esélyt adni, mélyíteni, finomítani a technikán. Több réteg sötétkék, fekete, fehér, kirándulás a Holdon. Holdséta, majd nagyon lassú zuhanás. Kávét főzök, a forró bögrét sokáig tartom a kezemben, nem melegít át, csak a tenyeremet égeti. A testem többi része csak a napi gyógyszeradagom után langyosodik át.

*

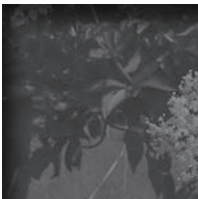
Behunyom a szemem, száll a holdpor. Az ecsetvonások íve nem olyan, mint máskor, de nem tudom megfogalmazni, mitől idegen. Mire újra kinyitom, sötét van, lélegzem, nyugodtan lélegzem. Az éjjeliszekrényre készített vízért nyúlok, míg elkortyolom, próbálok kitalálni, milyen lehetett Gusztávnál a vacsora. Hat hónapja azt mondta, ne merjek számonkérni rajta semmit, neki nem volt választása, egyszerűen el kellett költöznie tőlünk. Nem kértem számon, talán csak rosszul emlékeztem a történetekre. Gusztáv nem szereti, ha a gyerekkorunkról beszélünk, rögtön témát vált, ha szóba hozom. A telefon kijelzője hajnali három óra huszonkilencet mutat, kikapcsolom az ébresztőt, túlságosan tompa lennék napközben, ha korán kelnék. Az emlékezésnek több rétege van, elbeszélhetjük másképp is, ha valamit félünk felidézni. Az elhaladó autók reflektorai bevilágítanak a szobába, ilyenkor még nincs belőlük sok. Megrándul a lábam a takaró alatt, újra kinyitom a szemem, a pizsamám átizzadt, a lepedőhöz tapad. Csöpög a csap, nem értem, hogy lehet ilyen hangos. Egy darabig figyelem a ritmusát, aztán felülök, nem csinálok semmit, még csak jelen sem vagyok igazán.

MILENA MARKOVIĆ

GYEREKEK

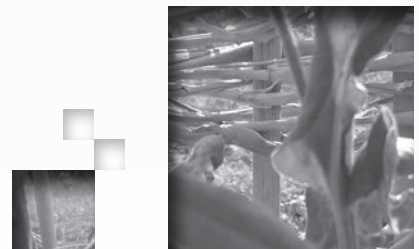
(RÉSZLET)

egy napon anya húgának elmondtam
hogy az idősebbek dohányoznak
becsapott fánkot adott
s csak úgy mellesleg megkérdezte
valóban dohányoznának
az a ház soha nem volt befejezve
egy lappal volt lefedve
rajta sátor
azon az éjjelen unokatestvéreim kidobtak a sátorból hogy
menjek az erdőbe
mekkora erdő volt az
vagy tíz méter széles
benne kígyók és patkányok
gumiabroncsok és klozetpapír-tekercek és dinnyehéj
hol vannak a várak a kastélyok hol az én
hősöm hogy kimenekítsen itt sok
a rokon unokatestvérek inas nagybácsik
fecsegő nagynénik
gyorsabban esznek és gyorsabban beszélnek és
forgatják a szemüket cigarettáznak
menstruálnak verekszenek isznak
tábortüzekre járnak
sírnak a szüleik miatt
sírnak valami miatt amiről én nem hallhatok
de én mindannyiuknál jobban úszok
én a tengerben vagyok
én a tenger szépségkirálynője vagyok
nézzétek a tengerben van
magas és vörös a haja
zöld szeme van és hosszú ujjai

azok ott a köveken nem faros unokatestvérek
és görögdinnyét lékelő rokonok
ők nem léteznek
én egyedül jöttem ide
egyedül jöttem a világra
egyedül jöttem hogy mindenkit elbűvöljek
én a hajóról jöttem nem hanem egy házból
egy sziklán levő fehér házból
egy kék ablakos fehér házból
lépcsők vezetnek addig
a tengertől vezetnek
alatta barlang
kalapom van és térden alul érő súlyos hajfonatom
szandálom és gyöngyök a bokám körül
puskából lövök és a sólyom a karomra száll
sasok jönnek hozzám a számból esznek a farkasok pedig
követnek és vigyáznak rám
a tengerben vagyok anya
nem akarok kijönni és görögdinnyét enni
nem akarom látni azt a húst amelyből származok
én nem közületek való vagyok egyedül jöttem
ti nem léteztek
forró csúf város a kiégett völgyben
a városban füge és babér
ház és korlát nélküli erkély
ők az unokatestvéreim
mind farosak keskeny derekúak

erős a hajuk és a szemöldökük
és a karjukon erős szőrszálak nőnek
csak fekszenek titokban dohányoznak a korlát nélküli erkélyen
egyik nap csak esznek esznek
két napon át éheznek
sokáig vannak a fürdőszobában
matracokon ülnek és emelgetik a lábukat
fürgékké és sziszegőkké válnak
illatosítják magukat fürödnek nevetnek
borotvával borotválják a szőrüket
ha hozzájuk érsz a karjuk
szúrós s a szőrszálak mind jobban nőnek
és valamilyen erős és édeskés illatuk van
és mindig unatkoznak
a tata rémes motyog
és fogdossa a mellünket és a lyukacsánk körül matat
a tata ördög egy bácsika akit ellöksz
magadtól ha a ház mögött utolér
ezek az éjszakák pedig csodálatosak
a lármázó emberekkel teli ház
akik az én családomnak nevezik magukat
egy alkalommal amikor nincs elegendő hely
a mama nővérénél alszom
aki soha nem vetette le a fia a menyé és az unokája
halála miatt viselt gyászt
egy álomba szenderült török kaszálta le őket az autópályán
amikor az anya hátrafordult hogy a fiainak
szendvicset és szörpöt adjon
az a fiú aki az autóban életben maradt

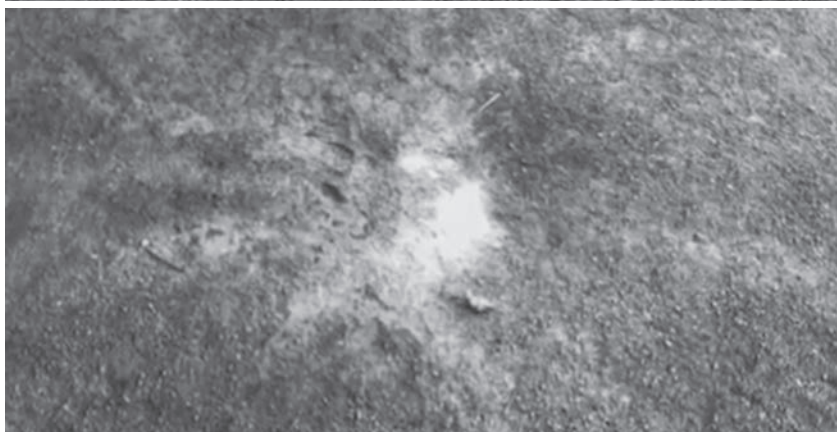

nem jó fiú és mindent megengednek neki
a mama nővére azt mondja le kell mosakodnom nehogy begyulladjak
a teknőt a ritkán használt szoba
közepére teszi és teljes fényben
vetkőzők s akkor odahívja
az unokáját hogy nézze a pipikémet s a fiú nevet
én a hegyekből jöttem
ott vadlovakon lovagoltam és
a virágok bódítóak magasabbak nálam
emberek jönnek hogy láthassanak fekete a hajam
erős a szemöldököm és fehér a bőröm
látjátok ti szerencsétlenek én varázslónő vagyok
térden alul érő hajjal amelyet ha összefogok
akár a korbács akár a vessző
engem minden fenevad ismer én
hegyi harcos vagyok farkasok
és medvék és kígyók szelídítője
ezek a faros lusta lányok az unokatestvéreim
mindig csak arról beszélnek
beléjük hatolt-e már valaki
s az is unalmas-e
a kavicsokon kristályos fagyos víz áramlik
benne taposok pedig mondták vigyázzak a hasamra
lánygyerek vagyok mégis benne taposok
és fürdök benne
és akkor megjön ő
csendes mintha néma lenne
erős a szakálla fényes a tekintete és kalapot visel
és az övében kést hord
a kristálytisza vízben ott a rokonom
egy másik meg a fán
késük van

BARBORA SMUTNÁ A SZELET KÉSZÍTETTE RAJZOLÁSRA A TIHANYI MŰVÉSZTELEP MAGHÁZÁBAN. LISZTET SZÓRT A GERENDÁZAT MAGASSÁGÁBÓL, S HAGYTA, HOGY A SZÉL IRÁNYÍTSA AZ ESÉS IRÁNYÁT. AZ ÍGY KÉSZÜLT RAJZOKAT ÉS MAGÁT A FOLYAMATOT VIDEORA RÖGZÍTETTE.

MENYHÉRT ANNA

DIGITÁLIS TRAUMAFELDOLGOZÁS KÖZÖSSÉGIMÉDIA-CSOPORTOKBAN: TRANSZGENERÁCIÓS HOLOKAUSZT- TRAUMA A FACEBOOKON¹

„Ez kemény. A lélegzetem is elakadt.
Az első magyar, aki bocsánatot
kér a nagyapja bűnei miatt.”
(Facebook-csoport poszt)

Hogyan kommunikálhatunk közösségimédia-csoportokban kollektív történelmi traumákról? Hogyan hat a digitális és a közösségi média a traumafeldolgozásra személyes, kollektív és transzgenerációs szinten? A digitális környezet hatására megváltoztak az emlékezés módozatai, az online közösségek pedig – például a blogok és a közösségimédia-csoportok – radikálisan újszerű kontextusokat teremtettek mind a személyes, mind a kollektív traumafeldolgozás számára (ld. Garde-Hansen et al. 2009). Az alábbiakban két, a holokauszthoz kapcsolódó Facebook-csoport példáján keresztül elemzem, hogy milyen hatást gyakorolnak a közösségimédia-platformok a trauma reprezentációjára, átadására és feldolgozására.

A digitális emlékezet fogalmának kialakulását követően a trauma értelmezése is megváltozott a kulturális traumaelméletben. Az első, ma már klasszikusnak számító, úttörő jelentőségű kulturális traumaelméleti művek az 1990-es években jelentek meg, miután az Amerikai Pszichiátriai Társaság 1980-ban önálló betegséggént definiálta a poszttraumatikus stressz-szindrómát, a PTSD-t (DSM-III, American Psychiatric Association 1980). A kulturális traumaelmélet eleinte a hisztériának és a harctéri neurozisnak a huszadik század elejéről származó fogalmaihoz nyúlt vissza (Freudhoz és Janethez), illetve azokra a modern neurobiológiai kutatásokra támaszkodott, amelyek az agy állapotát vizsgálták; mind a trauma elszívődésének pillanataiban bekövetkező azonnali reakciókat, mind a tartós vagy hosszabb távon felszínre kerülő

¹ A szerző kutatásait az Európai Unió Horizon 2020 Kutatási és Innovációs Programja (No. 701883), a Holokauszt Tanulmányok Bécsi Wiesenthal Intézete, a francia Alapítvány a Soá Emlékére és a kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete támogatta.

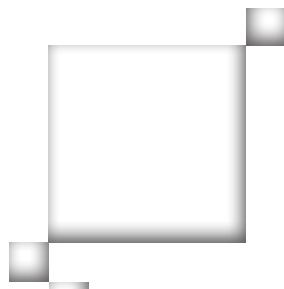
hatásokat (van der Kolk et al. 1996); jóllehet egyes pszichoanalitikai indíttatású traumaelméleti koncepciók kétségbe vonták a neurobiológiai megközelítések létjogosultságát (Leys 2000). Az első kulturális és történeti traumakutatások az akkoriban kialakított holokauszt-archívumok számára gyűjtött vallomásokot elemezték, a kollektív emlékezet vizsgálatának kontextusában. Később, a kétezres években, a posztmemória (Hirsch 2001) és a retraumatizáció fogalma (Rüsen 2004), valamint az a nevezetes nézet, hogy a trauma olvasással is átadható (Felman–Laub 1992), idézett elő boomot a kulturális traumaelméletben; majd a genderorientált traumakutatás, illetve a *life writing* körébe tartozó tanúvallomás-jellegű szövegek értelmezése is előtérbe került.

Eközben egyre nagyobb figyelem irányult a digitális emlékezet kutatására. Ez – különösen Európában – egybeesett a közelmúlt kelet-európai történelme iránti érdeklődés növekedésével. A *Save As... Digital Memories* című kötet (Garde-Hansen et al. 2009) a digitális emlékezet értelmezésének új szempontjait vázolta fel, figyelembe véve az új média hatását, például az emlékezetközvetítés és az emlékezés mobil formáit is. Rutten és társai (2013) a poszttotalitárius emlékezetpolitikai gyakorlatokat vizsgálták, hangsúlyozva ezeknek a nyugat-európai megközelítésektől való különbségeit. Az előbbiek ugyanis igyekeznek ama hivatalos gyakorlat ellenében hatni, amely a „kollektív kulturális felejtés” során törölné a posztszocialista országok emlékezetéből a traumatikus elemeket (Rutten 2013).

Saját elméleti koncepcióm kialakításakor elsősorban a kulturális traumaelmélet és a pszichológia traumafelfogása egyik központi fogalmának, a hallgatásnak a szerepét vizsgáltam; ebből kiindulva vázoltam fel, hogy milyen hatást gyakorol a digitális környezet, a digitális média a traumára és értelmezhetőségére.

A traumatikus élményeket több szinten övezi hallgatás: az elsődleges traumatizáció következtében a trauma áldozata gyakran nem képes beszélni élményeiről; környezete pedig nem képes, vagy nem akarja meghallgatni az áldozatot, nem közelednek felé megértően, elutasítják a tapasztalataival való szembenézést, s ez a másodlagos traumatizációhoz vezet (ilyen volt például a koncentrációs táborok túlélőitől való elfordulás hazaérkezésükkor); az ilyen elutasításban részben szerepet játszhat a félelem, hiszen mások traumáját megismerni nem könnyű dolog (az ún. vikárius trauma valaki más traumájával való találkozásakor alakul ki); és ide tartozik a traumatizálódás harmadik, társadalmi léptékű szintje, a – totalitárius rendszerekre jellemző – elfojtás, tabusítás, amikor ideológiák és társadalmi gyakorlatok teszik lehetetlenné a traumáról való beszédet.

A poszttraumatikus stressz-szindrómából való felépülés három szakasza a pszichológiában az 1990-es évek óta általánosan elfogadott meghatározás (Herman 1992) szerint a következő: 1. a túlélő biztonságérzetének helyreállítása; 2. a trauma narratívájának rekonstruálása; 3. a túlélő

kapcsolatainak újbóli kialakítása és integrálása a közösségbe. Ez-
idáig a második szakasz számított érdekesnek a kulturális-irodalmi
traumaelmélet szempontjából. Az ide tartozó vizsgálódások általán-
ban a traumafeldolgozásra, a traumából való felépülés során és után
létrehozott szövegek értelmezésére és az ezekhez illő (adekvát) olva-
sási stratégiák vizsgálatára fókuszáltak.

A digitális korszakban a harmadik szakasz vált fontosabbá: a fő-
kuszba a túlélő kapcsolatai – kapcsolati hálója – és az integrálódása
kerül. Ennek oka, hogy a közösségimédia-platformokon lehetővé
válk a párbeszéd, a traumáról való beszéd és a tipikusan ezekre a fe-
lületekre jellemző kommunikációs gesztusok, a megosztás és a kom-
mentelés révén a traumát övező hallgatás könnyebben feloldható
lesz; az online közösségek térbeli korlátozás nélkül kötik össze az
ugyanazokban érdekelteket, s a fordítóprogramoknak köszönhetően
még a nyelvi akadályok is lényegesen csökkennek.

Mivel a legtöbb traumameghatározásban kulcselemnek számí-
tott a hallgatás, a digitális médiaplatformok hatásának figyelembe
vétele a trauma fogalmának újradefiniálását is jelenti. Míg koráb-
ban, az 1990-es években úgy vélték, hogy a trauma térben és időben
rögzített, szavakba foglalhatatlan, ábrázolhatatlan, közvetíthetetlen,
nem megjeleníthető, nem megosztható, addig a digitális korban úgy
értelmezik, mint ami többféleképpen konfigurált és sokféleképpen
megjelenített, sokdimenziós, a digitális térben megosztott (ld. az 1.
ábrát, vö. Arthur 2009, uó 2014).

1990s, 2000s

- Megfejtethetetlen, elmondhatatlan, nem reprezentálható, nem hozzáférhető, nem megosztható
- Időben és térben rögzített
- Kimerevített pillanat, törés az élettörténetben
- Fragmentált traumatikus emlékezet
- A csend/hallgatás jelentősége
- Másodlagos traumatizáció – a közösség nem képes meghallgatni az áldozatokat; tabuk, diktatúra, elnyomás
- Koherens élettörténet – narratív gyógyulás
- A beszéd és az írás szerepe a gyógyulásban

Kulturális-irodalmi traumaelméletek

A traumaszövegek és a tanúvallomások poszt-traumatikus irodalmi nyelvet hoznak létre • A trauma az olvasás során is átadható

© Menyhért Anna • menyherta@or-zse.hu

A trauma definíciói

2000s, 2010s

- Nem fixált
- Többféleképpen konfigurált
- Multikulturális különbségek
- A reprezentációk sokfélesége
- Reziliencia-elmélet
- A közösségek szerepe a gyógyulásban

Digitális traumaelmélet

Digitális trauma-
feldolgozás: A trauma online megosztható a közösségi médiában

- A megosztás feloldja a hallgatást
- A traumatikus múlttól többféle történeti narratívára jöhet létre
- A múlthoz vezető ideológiai blokkok feloldódnak
- Társadalmi/kulturális változások

Tanulmányomat a *Traumaelmélet a digitális korban: a közösségi média hatása a traumafeldolgozásra az életírásban és a traumairodalomban: magyar vonatkozások* című kutatási projektem keretében² írtam. A projekt bevezette a digitális trauma új fogalmát; a digitális traumakutatás mint új kutatási terület pedig többek között a közösségi média traumafeldolgozásra gyakorolt hatását vizsgálja. A kutatási projekt egyik kiinduló hipotézise a „befagyott/blokkolt áramlatok” képzetén alapul: ez a metafora fel nem dolgozott kollektív traumákra utal, olyan 20. századi eseményekre (az I. világháborúra, a trianoni békeszerződésre, a II. világháborúra és a holokausztra, a totalitárius diktatúrára, a szocialista rendszerre és a bukására), amelyek akadályozták a modernizációt Magyarországon és Kelet-Európában (ld. Menyhért 2016a). A projektben emellett érvelek, hogy léteznek olyan társadalmi erőttartalékok, amelyek a huszadik század traumatikus történelmének traumafeldolgozó újramondása révén mobilizálhatók, és hogy ebben a folyamatban kiemelt szerep juthat a közösségimédia-platformokon zajló kommunikációnak. A digitális traumafeldolgozás ugyanis „felolvaszthatja” a „befagyott áramlatokat”, lehetővé teszi azt, hogy a traumatikus történelem többféleképpen legyen elmondható: a múlt és a jelen domináns vagy elnyomó ideológiái által meghatározott hivatalos, merev, demobilizáló, passzivitást preferáló narratívaváltozatok mellett megjelenhetnek és láthatóvá/hallhatóvá válhatnak a civil társadalom, a kisebb közösségek, művészek által alkotott alternatív történelemverziók is. Ez utóbbiak rugalmasak, mobilisak, és nagyobb az aktivizáló, affektív potenciáljuk, vagyis képesek olyan válaszokat kiváltani, amelyek bátorítják és megkönnyítik a traumafeldolgozást, a trauma megosztását.

Ilyen alternatívát kínál a budapesti Szabadság téren található *Eleven Emlékmű*, a magyar holokauszt áldozatainak levelei, fényképei, könyvei, személyes tárgyai és egy sor más tárgy (kövek, virágok, idézetek) alkotta megrendítő gyűjtemény, mely szembeszáll az állam által 2014-ben felállított emlékmű üzenetével. A hivatalos emlékmű (*A német megszállás áldozatainak emlékműve*) azt

2 A TRAPRODIG projektet az Amszterdami Egyetemen az Európai Unió Horizon 2020 Kutatási és Innovációs Programja a 701883 szerződésszám alatt támogatta.

ábrázolja, ahogyan egy sas lecsap Gábrriel arkangyalra. A sas Németországot, Gábrriel arkangyal pedig Magyarországot szimbolizálja. A hivatalos emlékmű azt sugallja, hogy Magyarország a német megszállás ártatlan áldozata lett, nem pedig a Harmadik Birodalom tettestársa mind a Szovjetunió ellen irányuló háborúban, mind a magyarországi zsidóság deportálásában (Kovács 2017; Kovács és Mindler-Steiner 2015). Azt más helyütt elemzem, hogyan viszonyul egymáshoz *A német megszállás áldozatainak emlékműve* és az *Eleven Emlékmű*, illetve hogy milyen szerepe volt a tiltakozó civilek által létrehozott *Eleven Emlékmű – az én történelmem* nevű Facebook-csoportnak (Menyhért 2016b) az *Eleven Emlékmű* létrejöttében és fenntartásában. Azonban ez a példa is megmutatja a közösségi média kapcsolatteremtő erejét, és azt, ahogy az online támogató csoportokban a digitális traumafeldolgozás szabadabbá teheti a traumatikus múlthoz vezető korábban blokkolt utakat, amelyeket más médiumok – akár egy emlékmű – hivatalosan és ideológiai eszközökkel továbbra is elzárnak.

Az elmúlt években több Facebook-csoport jött létre magyarországi holokauszttal kapcsolatos emlékek megosztására. Hasonló jelenség más országokban is megfigyelhető, például a *2G Second Generation Holocaust Survivors* és a *Grandchildren of Holocaust Survivors* nevű Facebook-csoportok. Ilyen csoport például *A holokauszt és a családom*, *A roma holokauszt és a családom*, az *Eleven Emlékmű – az én történelmem* és *A holokauszt áldozatainak és túlélőinek utódai*. Két csoportot (*A holokauszt és a családom* és *A holokauszt áldozatainak és túlélőinek utódai*) követek évek óta közelebről. Személyes érdeklődésből csatlakoztam hozzájuk, de hamar kiderült, hogy milyen új, a kutatásaim szempontjából fontos jelenségek tapasztalhatók a csoportokban; ettől kezdve tehát digitális terepmunkát végző etnográfus-antropológusként (ld. Markham 2013), a „digitális résztvevő-megfigyelő” szerepében kísértem figyelemmel őket.

A csoportokban korábban meg nem osztott családi történetek olvashatók, s a csoporttagok elvesztett családtagjairól készült képek, egyéb családi dokumentumok, például hamis személyi igazolványok láthatók. A csoporttagok a közös múlthoz fűződő, számukra korábban ismeretlen kapcsolatok felfedezésén keresztül közelednek egymáshoz. A posztok révén, a kommentekben az általuk ismert áldozatok más ismerőseivel tudnak kapcsolatba lépni. Gyakran előfordul, hogy a kapcsolat a többeknek ismerős helyek révén épül ki; ezek között vannak mindennapi terek, mint például az áldozatok szülővá-

rosai, utcák, de többségében a holokauszt helyszíneiről van szó: gettókról, munkatáborokról, a budapesti sárga csillagos házakról, deportálási gyűjtőpontokról, vasútállomásokról, transzportok útvonaláról, koncentrációs táborokról, és azokon belüli egyes helyekről, illetve a túlélők hazatérési útvonalának állomásairól.

Megrendítő volt a folyamatos ellentmondás a ráismerés szokványos esetben örömteli érzése és aközött, hogy ez a ráismerés traumatikus emlékezetű helyekre vonatkozik. Erős érzelmi hatása van annak is, hogy a csoporttagok mindennapi módon lépnek kapcsolatba egymással és elvesztett családtagjaik korábban nem ismert ismerőseivel, miközben családtagjaik halála, meggyilkolása az, ami a kapcsolat felvételére készíteti őket. „A te rokonaid is oda jártak iskolába?” kérdését felváltja „a te rokonaidat is oda hurcolták el?” kérdése. És még megrendítőbb volt azt látni, ahogyan a kapcsolatok kiépülése, a ráismerés, a közös sorsban a helyszíneken keresztül is való osztozás az ilyen esetekben is szolgálhat némi vigasszal, enyhítheti az áldozat leszármazottainak elszigeteltségét. A csoport tagjai támogatni tudják egymást akkor is, amikor együtt kutatják a koncentrációs táborból vissza nem tértek nyomait. Ezek a folyamatok a trauma megosztásának és ezáltal feldolgozásának lépései, aminek részesei azok, akik az adott poszthoz kommentet fűznek, és akár azok is, akik csak olvassák a posztokat és kommenteket, de maguk nem szólnak hozzá. A trauma megosztásának a terhét – az áttételes, vikárius traumatizálódást – a közösségi támogatás tudata csökkenti. Ezekben a csoportokban – a Facebook speciális közegében – kialakult egy hely, ahol a veszteség, a trauma a közösségi média nyújtotta módon és mértékben – posztokban és kommentekben – megoszthatóvá vált; ezáltal pedig olyan közösségek alakultak ki, amelyeknek kiépülése a kollektív traumát (a fent kifejtett) három szinten is övező és több generációra ható hallgatás miatt nem történhetett meg az elmúlt évtizedek során.

A két szóban forgó Facebook-csoport első pillantásra nagyon hasonlóknak tűnik, különösen, mivel a tagságuk is jelentős arányban átfedi egymást. Ám a hasonló témák és a posztolt történetek párhuzamai ellenére fontos különbségek is vannak közöttük, amelyek, érdekes módon, a Facebooknak a csoportokra vonatkozó szabályozásával is összefüggnek, vagyis a csoport jellegétől (nyilvános, privát, titkos) is függ, hogy tagjaik hogyan kommunikálnak: a platform tehát meghatározza a kommunikációt.

A Facebook, a világ leglátogatottabb közösségimédia-oldala a napi 1,93 milliárd aktív felhasználóval (ez 2021 negyedik negyedévére vonatkozó adat, ld. Statista.com), sok

olyan fogalommal, gyakorlati fogással és funkcióval gazdagította a digitális kort, amelyek nem maradtak meg a digitális médium határain belül, hanem a nem-digitális életünkre is hatást gyakorolnak. A lájkolásnak, az ismerősnek jelölésnek és az ismerős törlésének is megnövekedett a jelentősége a digitális/posztidigitális identitásformálódási folyamatokban, ahogyan azé a késztetése is, hogy magunkról információkat osszunk meg, és minél nagyobb, a kapott lájkok számával mérhető támogatást szerezzünk (vö. Dijck 2013). A Facebook-életstílus azt várja el a tagoktól, hogy azért posztoljanak és osszák meg mások posztjait, hogy minél több érdekesítő anyag legyen az idővonalukon, és lineárisan szerveződő élettörténetek rajzolódjanak ki rajta. Ez az elvárás azonban összeütközésbe kerülhet a személyes adatok védelmének a követelményével, és egyéb adatvédelmi szabályokkal, hiszen a megosztás marketingeszköz és politikai hatalomszerzés eszköze is. A Facebook-oldallal rendelkező cégek és magánszemélyek hajlandók fizetni a lájkokért és megosztásért; más cégek pedig arra alkalmaznak embereket, hogy számtalan készüléken és hamis profilokból folyamatosan lájkolják a hirdetéseket, hogy a hirdetőknak magasabb szintű érdeklődésről számolhassanak be. A kereskedelmi és politikai célú megosztás, illetve a magánjellegű információk és a személyes adatok megosztása egy támogató Facebook-csoporton belül a megosztási skála két végpontját alkotják, s közöttük számtalan változat található.

Következésképpen, ha azt vizsgáljuk, hogy milyen szerepet játszhat a traumafeldolgozásban a közösségi médiában zajló kommunikáció, főképpen a posztolás, kommentelés és megosztás, figyelembe kell vennünk, hogy a Facebook-csoport mint keret hogyan határozza meg az interakció jellegét. A különböző nyitottságú Facebook-csoportok között az a legfontosabb, az adatvédelmi beállításokból adódó különbség (ld. a csoportbeállítások oldalát a Facebookon), hogy míg a nyilvános csoport esetében bárki láthatja azt, amit a tagok posztolnak, és nemcsak a Facebookon, hanem az azon kívüli keresőkben is, addig a privát, látható (korábban ezt a típust zárt csoportnak nevezte a Facebook) csoport esetében csak a tagok láthatják a posztokat és a csoportban posztolt történetek bármely más említését (a csoport nevét és leírását a Facebookon bárki láthatja, illetve a tagok számát és az adminokat is), és csak a Facebookon belül lehet a csoportot megtalálni. A második különbség az, hogy míg egy nyilvános csoporthoz bárki csatlakozhat, egy tag is (nem csak az

admin) bárkit hozzáadhat vagy meghívhat oda, addig a privát, látható csoporthoz kérni kell a csatlakozást, az érdeklődőt kérésre adja hozzá a csoporthoz az admin. (A harmadik fajta Facebook-csoport a privát, rejtett csoport, amely csakis az adminisztrátorok által küldött meghívó vagy pontos URL cím segítségével található meg. A tagsághoz továbbá szükséges egy tag meghívója és az adminisztrátor jóváhagyása, és csak a mindenkori és korábbi tagok, illetve a meghívóval rendelkezők láthatják a csoport nevét, leírását és címkéit; csak a tagok láthatják a többi tagot, illetve olvashatják a posztokat [a 2022. februári állapot szerint].)

A nyilvános Facebook-csoportok tagjai tehát tudatában vannak annak, hogy posztjaik bárkihez eljuthatnak. A privát, látható Facebook csoportok tagjai csak a többi csoporttagnak engedik meg, hogy lássák a posztjaikat. A közösségimédia-kutatási etika tekintetében ez azt jelenti, hogy kutatóként csak anonim módon, a tagok kifejezett beleegyezésével idézek privát, látható csoportokban olvasható posztokat. A kutatási etika ugyanis a privát, látható Facebook-csoportok posztjait a személyes adatok védelmére igénylő érzékeny adatoknak tekinti, a nyilvános Facebook-csoportok posztjait pedig inkább a szerzői jog körébe sorolja; tehát a különböző fajta csoportokat más és más módon kell megközelíteni a szerzői jog, illetve a személyes adatok védelme tekintetében (lásd Ryan et al. 2013; Townsend-Wallace 2016).]

A *holokauszt és a család* (<https://www.facebook.com/groups/holokauszt.csaladom/>) nevű Facebook-csoport körülbelül 8300 tagot számláló, nyilvános csoport (a 2022. januári állapot szerint; 2017-ben kb. 7000, 2016-ban kb. 6000, 2015-ben kb. 5500 tagja volt). Eörsi Mátyás alapította 2014-ben (a megalapítás után kb. 4000 tag csatlakozott). Adminként hamarosan csatlakozott hozzá Hetényi Zsuzsa.

2014-et a magyar kormány a holokauszt hivatalos emlékévé nyilvánította. Egyet nem értés, racionális és zsigeri viták és tiltakozások fogadták a kormány megemlékezésével kapcsolatos ellentmondásos terveit, kivált a már említett *A német megszállás áldozatainak emlékművét*, melyet hosszú tiltakozássorozat után, az éj leple alatt, suttymban állított fel a kormány, 2014. július 20-án (ld. Braham 2016). Az ennek kapcsán civil tiltakozók által létrehozott *Eleven emlékmű* és a hozzá tartozó Facebook-csoport, amelynek segítségével a megmozdulások szerveződtek, vezetett más csoportok, például *A holo-*

kauszt és a családom létrehozásához. A csoport egy másik előzményének tekinthető a Blinken OSA Archívum *Csillagos Házak 1944–2014* projektjének Facebook-oldala, amely az első három napon 4000 látogatót vonzott. 1944 júniusában 2000 budapesti bérházat jelöltek meg sárga csillaggal, s a zsidókat e házakba kényszerítették. A *Csillagos Házak 1944–2014* projekt keretében 1600 épületet jelöltek meg sárga csillaggal, és egy online térképet és háttérinformációkat is nyújtottak hozzá (ld. Ivacs 2016). Az érdeklődők elkezdtek kommenteket fűzni a projekt Facebook-oldalához, majd pedig létrejöttek a holokauszttal kapcsolatos Facebook-csoportok.

A *Holokauszt és a családom* csoport bevezető ismertetője így fogalmaz: „...hála a kormány emlékezetpolitikájának, egyre-másra kerülnek napvilágra eddig elhallgatott, vagy a családi titokban maradó történetek, amelyeknek nem szabadna felejtésbe merülniük.” A Facebook-csoport típusáról hozott döntés – az, hogy a csoport nyilvános lesz – több következménnyel is járt. Az alapító adminisztrátor világosan megfogalmazza a döntés indítékait, amelyek a csoportnak a magyarországi holokauszt örökségével kapcsolatos hosszú távú céljaihoz kötődnek: „A csoport nyitott, ezt hosszú viták után döntöttük el így. Megértvén a félelmeket először is azért, mert a csoport egyik célja, hogy szakítsunk a hallgatás kultúrájával. Szüleink, nagyszüleink megpróbálkoztak azszal, hogy elrejtik zsidóságukat, nem beszélnek szenvedéseikről, láthattuk és láthatjuk ma is, hova vezetett ez. Elfogadhatatlannak tartjuk, hogy az áldozatok leszármazottai hallgatnak, és a bűnösök utódjai hangoskodnak. Ezért döntésünk a csoport nyíltsága mellett megváltoztathatatlan. Ha valaki így nem vállalja, megértjük, és sajnáljuk. Nekik – ha igénylik – arra lesz módjuk, hogy nevükben anonim módon közlétegyem történeteiket.”

A csoport nyilvános jellege határozza meg a csoporton belül folytatott kommunikációt: a tagok között uralkodó általános légkört, az elfogadott szabályokat és a csoportból kijutó információkat is, amelyek nem maradnak meg a digitális szférán belül. A csoport világos szabályokat fogalmazott meg a hivatkozásra és az idézésre vonatkozóan, amelyek alapvetően megegyeznek a tudományos idézési módszerekkel, a szerzői joggal. 2015. április 22-én az adminisztrátor Hetényi Zsuzsa posztolta az idézésre vonatkozó szabályokat, és tájékoztatta a tagokat, hogy konzultált az Artisjusszal, a Magyar

Szerzői Jogvédő Iroda Egyesülettel, s jogi ajánlást kért posztjaik idézési gyakorlatára. Jelezte, az Artisjus felfogása szerint a nyilvános Facebook-csoportban posztolt szövegek a könyvekéhez hasonló jogi és szerzői jogi státust élveznek. A posztok és a kommentek szerzői joga a szerzőké és az adminisztrátoroké mint szerkesztőké. Következésképpen a szerzők beleegyezése szükséges a posztok és kommentek részleges vagy teljes publikálásához. Rövid részletek azonban szabadon idézhetők kutatási célból, a megfelelő hivatkozási módszert alkalmazva: feltüntetendő a poszt szerzőjének a neve, a posztolás dátuma, valamint a Facebook-csoport neve – vagyis jelen esetben: Hetényi és Eörsi (szerk.): *A holokauszt és a családom*.

A csoport több módon is igyekezett kapcsolatot létesíteni a nem-digitális nagyközönséggel: 2014. május 13-án felolvasómaratonot rendezett a budapesti Centrál Színházban; a vendégek bármikor bemehettek történeteket hallgatni, gyertyát gyújtani és emlékezni; 2014. május 4-én emléknapot is rendezett Budapesten, a Rumbach Sebestyén utcai zsinagógában, ahol felolvasást tartottak a posztok alapján.

Megalapítása után nem sokkal a csoport egyik legfontosabb célja lett a posztok lementése a Facebookon kívülre, és az olyan történetek archiválása, amelyeket korábban nem a nyilvánosságnak szántak, vagy amelyeket titokban tartottak a múltjukról és zsidó gyökereikről addig nem beszélő családok. 2014. február 10-én ezt a kérdést posztolta Bíró Kriszta: „Ugye VALAKI archiválja, ami itt folyik?” A kommentekből kiderül, hogy néhány tagja Kálmán C. György vezetésével már elkezdte a posztokból kinyerhető adatok archiválását (Kálmán 2015).

A kiválasztott szövegek egy gyűjteménye a csoportot és a magyarországi holokauszt emlékezetére gyakorolt hatását elemző esszék kíséretében *A holokauszt és a családom* című könyvben jelent meg (Fenyves és Szalay [szerk.] 2015). A szerkesztők kilenc tematikus blokkba rendezték a posztokat, a leggyakrabban érintett problémáknak megfelelően. A fejezetek a következők: *Túlélők, Második generáció, Unokák, Vidéki zsidók, Pesti zsidók, Nők, Vegyes családok, Nem zsidók, Embermentők*. (Az utolsó fejezet némileg paradox módon ténylegesen elfogadja a hivatalos Szabadság téri emlékmű narratíváját, hiszen azt sugallja, hogy a magyarországi holokauszt csak 1944 márciusában, vagyis azután kezdődött, hogy a Wehrmacht megszállta az országot. A fejezet tehát nem vesz tudomást az 1941. augusztusi, 23600 áldozatot követelő kamenyec-podolszki tömeg-

KRISTÍNA VAVROVÁ FILMJÉBEN A TIHANYI FÉLSZIGET FLÓRÁJÁT ÉS FAUNÁJÁT PÁSZTÁZTA, ÉS AZ ÉLETTEREIK EMBER ÁLTAL LÉT-
REHÖZÖTT KORLÁTAIT. A LEGELÉSZŐ, INTERAKCIÓBA LÉPŐ SZŰRKEMARHÁK KÉPEIT A VILLANYPÁSZTOR VONALA, A LEVENDULASORT
A KERÍTÉS KORRIDORJA VÁLTJA. MUNKÁJÁBAN AZ ÉLETTÉR HATÁRVONALA INAK AGRESSZÍV KIZÁRÓLAGOSSÁGÁT FÜRKÉSZTE.

mészárlásról. Bár a Facebook-csoport tagjai számára 2014 bizonyosan a holokauszt 70. évfordulóját jelentette, hangsúlyozandó, hogy Magyarországon a német megszállást megelőzően elkezdődtek az antiszemita atrocitások.)³

A bevezető tanulmányokat követően külön fejezetként szereplő kommentfolyam egy az egymásba fonódó gondolatok, asszociációk és emlékek egész hálójának gyűjtőpontjául szolgáló anekdotával kezdődik (*A hetvenedik évfordulón* – „*Ha Zuckerberg tudná...*”) Az indító posztot Surányi Vera írta egy zsidó orvosról, akit, miután visszatért Terezínből a szülővárosába, Kiskunhalasra, egyszer egy beteghez hívtak. Az orvos ezt mondta az aggódó rokonoknak: „Jó-zsi bácsi meg fog gyógyulni, ám az ágy, amin fekszik, az enyém...” A csoport egy másik tagja, Békés István az apját ismerte fel az orvosban („Örület. Ez az én apukám volt”). Békés családtagjai felfigyeltek a posztra, és kommenteket is fűztek hozzá. Ezt követően „elveszett és megtalált” bútordarabokról folyt az eszmecsere. Majd azok, akik gyerekként azon a környéken éltek, arról idézték fel emlékeiket, hogy ezek a bútorügyek hogyan függték össze a holokausztról való hallgatással és a zsidó identitást érintő tabukkal. Surányi J. András például megjegyezte, hogy bár azt nem tudta, hogy az ő családja zsidó, azt tudta, hogy a barátjái igen. Ezután a csoporttagok említést tettek egy neves színésről, aki szintén a környéken élt gyermekkorában. Szülei házmesterek voltak, ő maga pedig mára neves színházigazgató lett, és radikális jobboldali személyiség. S a sok, célozgatást sem nélkülöző kommentet kiváltó topic (ugyanis a nagy bérházak házmesterei sok esetben a Nyilaskeresztes Párt tagjai voltak, vagy pedig arról voltak nevezetesek, hogy amikor gettóba terelték vagy koncentrációs táborba szállították a zsidókat, megkaparintották a hátrahagyott javaikat) így jut el a holokauszt 70. évfordulójának, illetve ezzel összefüggésben a mai magyarországi politikai helyzet témájához. A kommentfolyam Babarczy Eszter posztjával zárul, aki szerint „Ez a legcsodálatosabb kommentfolyam, amit

3 E megállapításért Thomas Coopernek tartozom köszönettel.

életemben olvashattam. Ha Zuckerberg tudná...” A teljes folyamat nem közli a könyv, ugyanis a Facebookon még Babarczy kommentje után is folytatódnak bejegyzések (2014. III. 20-án írt kommentjére 136 újabb érkezett). Az asszociációk és az összefüggések létrehozása tovább folytatódik, és új alkoment-folyamok jönnek létre – így például arról, hogy különböző társadalmi osztályok más és más mértékben kötődtek a bútorokhoz, vagy arról, hogy bizonyos társadalmi osztályokhoz tartozó családok – az értelmiségiek – könnyebben maguk mögött hagyták javaikat, hogy elmeneküljenek, hiszen eleve magukkal „cipelték” a tőkéjüket, ti. a tudásukat és a tapasztalatukat. Egy kommentelő, Láng Balázs azt fogalmazta meg, hogy az ilyen szövegfolyamok új műfajt alkotnak, a „kommentregényt” (a levélregény analógiájára); majd pedig olyan irodalmi műveket említettek, amelyek valamilyen módon kapcsolódnak a táborokból való visszatérés témájához; majd olyan írókat, akik a holokauszt során haltak meg; s végül azt a témát járták körül, hogy felismerhető-e a zsidók a „zsidós” kinézetükről, vagy felismerheti-e egy zsidó személy a közös múlthoz való sajátos kötődése érzékelése révén valaki más zsidó voltát.

Ez a kommentfolyam jellegzetes példája annak, hogy a közösségimédia-csoportokban a kommentek révén asszociatív-vándorló-sokfókuszú módon zajlik a kommunikáció; hogy a megosztás kulcselem a digitális traumafeldolgozásban; és annak is, hogy milyen nagy hatást gyakorolhat a Facebook a kollektív traumafeldolgozásra a kapcsolatok és hálózatok létrehozásával, illetve azáltal, hogy a csoportokban a traumafeldolgozó munka szükségességének felismerése is megtörténik.

A csoport aktivitása jelentősen csökkent a könyv megjelenése és a hozzá kapcsolódó események (például a maratoni felolvasás) utáni években: a csoport láthatólag elérte a célját. Tevékenysége és eredményei a csoporton kívülre mutattak, és a korszak lezárultát jelzik, amelyben hallgatás övezte a magyarországi holokausztot, ahogyan a csoport fentebb idézett, ismertető leírása megfogalmazta a csoport céljait. A *holokauszt és a családom* Facebook csoport lényegében a digitálistól haladt a nem-digitális felé, a virtuális térben elért eredményeket a nem virtuálishoz kapcsolva vissza. Fenyves Katalin, a könyv társszerkesztője „a kollektív emlékezet lenyomata”-ként és „egy közösség közös története”-ként jellemezte a könyvet (Ónody-Molnár 2015). A csoport azért beszél a múltról, azért kapcsolja össze az emlékeket a jelennel, hogy egy olyan közösséget hozzon létre, amelyben a történetek elmondása lehetségessé válik, és amelyben ez lehetővé teszi a traumatikus múlt megismerését és feldolgozását mind a zsidó közösségen belül, mind a szélesebb, nem zsidó nyilvánosságban is.

Az egyik kérdés, amelyet feltehetünk mindezzel kapcsolatban, a következő: hogyan emlékeznek az emberek egy online közösség tagjaiként egy történelmi traumára, hogyan idézik fel

annak az emléket? Hogyan emlékeznek a trauma mögötti történetekre, amelyekről talán tudomásuk volt a túlélők révén, de az is lehet, hogy nem hagyományozták tovább nekik azokat. Aleida Assmann (2009: 39–40) szerint „a traumára való emlékezés a seb nyitottan tartásának és a seb bezárására való törekvésnek a két véglete között bontakozik ki.” Assmann „a traumatikus múlttal való foglalkozás” négy módját különbözteti meg, s közülük az „azért emlékezz, hogy felejts!” írja le legjobban *A holokauszt és a családom* Facebook-csoportot: az emlékezés az ilyen esetekben „a tisztítást, purgálást, gyógyítást, megbékélést szolgáló terápiás eszköz”. Assmann ezt a gyakorlatot a diktatúrából a demokráciába való, a dél-afrikaihoz hasonló, az állam szintjén lejátszódó átmenetekkel kapcsolja össze, hangsúlyozva, hogy a traumatikus történelemmel való szembenézésnek kifejezetten „az erkölcsi konszenzus megteremtése a célja” (Assmann 2009: 37, 39, 40). Hasonló törekvés, az öröklött csend megtörésének a célja munkál *A holokauszt és a családom* Facebook-csoportban is. Ebben a digitális közösségben az emlékezés eszköz, amelynek révén az emlékek mobilizálhatók, annak érdekében, hogy létrejöhessen egy az emlékek megosztását lehetővé tevő fórum. A csoport célja az emlékek további megosztása a közösségen belül, és közösségi identitás kialakítása. Az, hogy a csoport neve tartalmazza a „család” szót, kifejezi azt a szándékot, hogy a csoport a családi/közösségi emlékezet szintjén foglalkozzon a múlttal. Ez a családtörténet révén való befogadás gesztusa, a makrotörténelem elfogadása a mikrotörténelem révén azért, hogy egyes tagok hozzáférhessenek mások mikrotörténelméhez, s így a tagok összekapcsolódhassanak, egy olyan hálózatot létrehozva, amelyben együtt közelíthetnek a korábban a hallgatás és a tabusítás által elzárt múlthoz.

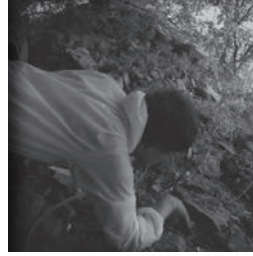
Az eredmény egy sok nézőpontot kínáló, számos középpontból nézhető közös történet, amelyhez könnyebben hozzáférhetnek, amelyet könnyebben elfogadhatnak a közösség tagjai. Ez a történet a megértésben rejlő megnyugvást ígéri, ami segíthet a trauma áldozatainak valamiképpen lezárni a fájdalmas múltat, és bátoríthat a trauma további feldolgozására. Az, hogy a posztokból összegyűjtött történetek publikálását követően csökkent az aktivitás mértéke, megerősíti azt a hipotézist, hogy a csoport valamiféle lezárásra törekedett, amely könyv formájában öltött testet: e könyv megjeleníti a közösséget, leküzdi a transzgenerációs tabukat, és megszólítja a nyilvánosságot.

A holokauszt áldozatainak és túlélőinek utódai (<https://www.facebook.com/groups/holokausztmasodikesharmadikgen/>) nevű csoportban mások a fő tendenciák, s így az általános léggör is. Ez egy kb. 6300 tagot számláló, privát, látható típusú csoport (amit korábban zárt

csoportnak nevezett a Facebook) (a 2022. januári állapot szerint; 2015-ben 2400 tagja volt, 2016-ban 3700), amelyet 2013 januárjában alapítottak. Ebben a csoportban gyakoribb az egyet nem értés, a vita, rendszereseek az érzelmileg túlfűtött posztok és kommentek; az egyet nem értés sokszor magával a csoporttal, annak működés módjával és szabályaival, a tagok csoporton belül elfoglalt helyével és szerepével, illetve az egymással folytatott interakciójuk módjával kapcsolatos. A másikkal ellentétben ezt a csoportot nem a családtörténetek keretezésének, elmondásának és összekapcsolásának célja vezérli. Inkább az egyéni és a transzgenerációs identitás problémáival foglalkozik: a tagoknak mint a holokauszt áldozatai és túlélői leszármazottainak az identitásával, az örökségükből adódó problémákkal és a csoportszintű identitással. Míg *A holokauszt és a családom* történeteket gyűjt, melyeket megoszt a nyilvánossággal, tehát azért foglalkozik a múlttal, hogy megszabadítsa a jelent annak hosszú távú negatív hatásától, *A holokauszt áldozatainak és túlélőinek utódai* a múlt által meghatározott jelenre, illetve arra fókuszál, miképp formálták a traumák a jelenbeli identitásokat. A Facebookon olvasható leírása szerint: „Mindent anyánkról/apánkról/nagyszüleinkről a témában és az ezzel kapcsolatos egyéni vagy társadalmi másod- és harmad generációs traumákról és azok megjelenéséről, következményeiről.”

Ez a csoport nem kínál hivatkozási vagy idézési szabályokat. Mivel privát, látható típusú csoportról van szó, a tájékozott beleegyezés elvének és gyakorlatának szükségességét és a személyes és az érzékeny adatok védelmét szem előtt tartva telefonon beszéltem az egyik adminisztrátorral, Hermann Zsuzsával a kutatási céljaimról, és abban állapodtunk meg, hogy a csoport tagjainak beleegyezését kérem, hogy nevük említése nélkül elemezzem és idézzem posztjaikat és kommentjeiket. Posztoltam ezt a hozzájárulási kérelmet, röviden bemutatam a kutatásomat, megadtam az elérhetőségeimet, és kértem a tagokat, hogy járuljanak hozzá, hogy anonim módon idézzem őket, és jeleztem, hogy személyesen is felveszem a kapcsolatot azokkal, akiket idézni szeretnék, de nem adták meg a hozzájárulásukat a posztomhoz fűzött kommentben. Sokan írták, hogy örömmel veszik a kutatásomat, és egyesek kifejezetten kérték, hogy tájékoztassam őket, mely hozzászólásaikat fogom felhasználni. Konkrét kommentek idézésekor és elemzésekor számokkal hivatkozom a csoporttagokra, és az érzékeny adatok védelme érdekében nem adom meg a posztok dátumát. Egyes posztokat azóta töröltek a csoportból. Az összegyűjtött nyers adatokat a kutatási projektem adatkezelési tervének előírásai szerint archiváltam. Az egyéni kérések gondos mérlegelését követően és csakis kutatási célokból tudom megosztani az anyagot.

Ami az offline kapcsolatokat illeti: ellentétben a másik csoporttal, amely nyilvános felolvasásokat szervezett, e csoport tagjai informálisan találkoznak, és a személyes kapcsolatokra összpontosítanak. Ami pedig a közösségimédia-keretet illeti, a privát, látható Facebook-csoport jól illeszkedik ehhez a célhoz, csakúgy, mint a csoport legfontosabb témájához, ami a megosztás, a befogadással és kirekesztéssel, valamint a csoportidentitással összefüggésben. Ez megfigyelhető a posztokra gyakran jellemző ambivalenciában, illetve a titoktartás és a nyilvánosság iránti igény közötti oszcillálásban. Ez arra az egyetlen konkrét – és nem tipikus – történetfolyamra, egy elkövető unokájának a vallomására is illik, amelyet a továbbiakban elemezni fogok.

A 3. tag többször felvetette a „kinek van helye a csoportban?” kérdést. Azt a kívánságát fogalmazta meg, hogy a belépő új tagoknak legyenek ajánlói, hozzátéve, hogy szívesen lát mindenkit, de némileg bizalmatlan. Később, a bizalmatlanság fokozódásával, rossz érzését fejezte ki amiatt, hogy sok tag „eltűnt”, és arra kérte az újonnan belépőket, hogy jelezzék bemutatkozó posztjukban, miért csatlakoztak a csoporthoz. Mint fogalmazott: „Nem szeretném, és ez nem bizalmatlanság, ha ’krimi’-olvasás céljából érdeklődne valaki történeteink iránt!”

Érdekes megfigyelni az „eltűnik” szó használatát ebben a kontextusban: a szóhasználatból egyfelől kiténik, hogy az illető nem ismeri jól az online csoportok működését: a tagok jönnek és mennek, aktívak vagy passzívak maradnak, ameddig nekik tetszik, és lehet hamis is az identitásuk, „fake” a profiljuk, azaz lehetnek olyan tagok, akik nem voltak őszinték a Facebook-profiljukhoz szükséges adatok megadásakor. Másfelől a szorongás a múltban elszenvedett üldöztetések traumatikus emlékeihez is kapcsolódhat, és a bizonytalanság, a kontroll lehetőségének hiánya is okozhatja: nem elle-

nőrizhető, hogy ki férhet hozzá a tagok fájdalmas történeteikhez. Ilyen szorongásokról *A holokauszt és a családom* Facebook-csoport is tett említést a bevezető leírásában, ám az a csoport e félelmek ellenére a nyilvánosság mellett döntött. Láthatólag még a zárt csoport keretei is problematikusak voltak a múltbéli traumák hosszú távú hatásából fakadó félelmek miatt. Ezért is érdekes, hogy a jelenlegi (2022), a látható, privát Facebook-csoport már lehetőséget nyújt arra, hogy az adminok a belépés jóváhagyását a csoportszabályzat elfogadásához, és belépő kérdések megválaszolásához kössék.

Következésképpen, amikor a 3. kommentelő harmadik alkalommal írt arról, hogy szeretné tudni, kik csatlakoznak a csoporthoz, felszínre került az aktívan posztoló, illetve a nem posztoló tagok vallási hovatartozásának kérdése is: „Lehet, hogy megszállott vagyok, de ismételten kérem a hozzánk csatlakozott keresztény barátainkat, árulják el, milyen célból vannak velünk. Mi már sok mindent elmondtunk magunkról, de semmit nem tudunk azokról, akik nem túlélők és nem leszármazottak!! Engem nagyon érdekel!”

Bár a megjegyzés tapintatos és önreflexív, de félreérthetetlenül jelen van benne az erőteljes fenyegetettségérzés, amely az áldozat/túlélőidentitáshoz és a vallási alapú csoportidentitáshoz kapcsolódik. Erre a bejegyzésre reagálva sokan bemutatkoztak, de a teljes tagságnak csak így is csak töredéke. Egyesek megbántódtak. Nem akarták ellenőrzésnek alávetni magukat – úgy gondolták ugyanis, hogy az nem kívánatos kutakodás, s ilyen egy, általában a szegregáció és konkrétan a rasszizmus ellen fellépő zsidó közösségnek nem szabadna gyakorolnia. Így aztán viták következtek: egyesek elhagyták a csoportot, majd később visszatértek, köztük az eredeti posztoló is.

Az identitásképződési folyamatok fontos eleme a „mi” és „ők” dichotómia, ami a traumatikus múlt örökségéhez is kapcsolódik. A kollektív traumák öröksége és a „választott traumák” (Volkan 2001) nagy hatással vannak a csoportidentitásra (Bibó 1981). A „mi” és „ők” dichotómiát a magyar gyerekek már az általános iskolában internalizálják, és azokban a mindennapi identitásdiskurzusokban is meghatározóan érvényesül, amelyekben a külső csoport tagjai („ők”) gyakran kiismerhetetlen idegenekként, ellenséges, sőt veszélyes erőként jelennek meg. E dichotómia mindent átható volta tükröződik abban a Magyarországon (és Kelet-Európában) megfigyelhető erőteljes tendenciában, hogy a társadalmi interakciók során az emberek a személyes kapcsolatokra támaszkodnak, és ezáltal megmaradnak a belső csoport („mi”) határain belül. Az itt tárgyalt Face-

book-csoport egy ilyen identifikációs folyamatot jelenít meg: az új tagok belépése – annak megengedése, hogy valaki más egy legyen „közülünk” – a csoport adminisztrátorának döntése alapján most már személyes ajánlások révén történik.

A befogadás és kizárás témája központi szerepet játszott abban az esetben is, amikor egy elkövető unokája vallott a családjáról a csoportban (1. kommentelő). Néhány hónappal korábban megtette ugyanezt a másik, *A holokausz és a családom* Facebook-csoportban is, valaki másnak a posztját kommentelve, arról, hogy miért hallgattak az emberek a holokausz idején, és miért hallgattak később is. Az illető azt mondta, bűnösnek és felelősnek érzi magát. Az a csoport nyugodtan fogadta a vallomását, és támogatást ajánlott neki. Az 1. kommentelő jelezte, megértené, ha kizárnák a csoportból; mások azonban azt mondták, hogy a kizárás nem megoldás, és köszönetet mondtak neki a vallomásáért. *A holokausz áldozatainak és túlélőinek utódai* csoportban ugyanez a vallomás más, heves érzelmi reakciókat váltott ki. A vallomás ekképp hangzott:

„Nem vagyok sem áldozatnak, sem túlélőnek a leszámoltja. Az egyik elkövető unokája vagyok: nagyapám részt vett a pécsi zsidók deportálásában. GH-tisztként az lett volna a feladata, hogy élelmiszert szállítson a Lakits-laktanyában összezsúfolt, mintegy 5 ezer zsidó számára. Ezt nem tette meg, hanem a rekvirált élelmiszerekkel üzletelt. Az ott várakozó emberekből emiatt többen nem éltek meg az elszállítás: éhenhaltak. Köztük négy kisgyerek is. A háború után nem vonták felelősségre, századosi rendfokozatától is csak az 56-os tevékenysége miatt fosztották meg. 1967-ben halt meg agyvérzésben. Nem volt teljesen békés a halála: valaki egy Bibliát csempészett be neki, s a lapok közé rejtett egy műanyag csontvázmakettet. Erre emlékszem csak, akkor 8 éves voltam. 37 évesen anyám halálakor hozzám kerültek a levelei. Ez 1996-ban volt. Akkor tudtam meg, hogy ki is volt valójában a nagyapám. Nyilván nem fogok tudni bocsánatot kérni megbocsáthatatlan bűnökért. Én csak azt szeretném, hogy a gyilkosok és áldozatok lelkei békében maradhassanak az Utolsó Ítéletig. És ha most eltávolítottok a csoportból, akkor én ezt meg fogom érteni.”

Az eredeti posztoló vallomását a transzgenerációs holokausztrauma hosszú távú hatásának dimenzióival foglalkozó, több száz kommentből álló vita követte. Az alábbiakban idézek néhány kommentet, főként olyanokat, amely a következő témákhoz kapcsolódnak: a múlt terhének megosztása; befogadás és kizárás; csoportidentitás. (Dőlt betűs kiemeléssel jelzem a témákra vonatkozó kifejezéseket, és X-szel jelzem, amikor az eredeti kommentelőt említik).

„Nos, nincs megbocsájtás és nincs béke a gyilkosok és áldozatok között semmilyen módon. Ilyen jellegű békét nem kötök a magam részéről senkivel az áldozatok kontójára, és nem is értek vele egyet. Még a szándékot is elutasítom, hogy akár csak egy lapon szerepeljenek az ártatlan áldozatok a hóhérokkal. *Tehát, ha ezzel a szándékkal közelítesz a csoporthoz, akkor rossz helyen jársz. Az én áldozataim sosem fognak újraegyesülni a hóhérok lelkeivel semmilyen isteni lélek közvetítésével sem.*” (2. kommentelő)

„Üdvözlöm, húha!... nem hittem volna, hogy valaha ilyen fogok olvasni, hogy valaki „meri”, s épp ide! Egy percre síri csend fogott el... én is unoka vagyok, noha a nagyikám túlélte, de a kisgyermek nem!! őt éhezették!! Nehéz megszólalni, vagy bármit is írni erre, nincs nap, hogy ne gondolnék a kislúrára, s azokra a szörnyű emberekre, akik ezt tették a családommal! Nos, mint tudjuk, sosem késő, *azt nem mondom, hogy a csoportunkban magának itt a helye*, de mindenesetre az már valami, hogy ezt elmesélte. (mindenki a maga módján megbűnhődik, előbb vagy utóbb, mint ahogy a maga nagyapja is halálakor!” (5. kommentelő)

„X. nyilván nem felelős a nagyapja bűneiért. Nagyra értékelem, hogy nem próbálja megtegetni, meghamisítani a múltat! (A jelenlegi magyar kormány sem felelős a Horthy rendszer bűneiért. Jó lenne, ha ők sem próbálnák meghamisítani a történelmet...) X-re ezt a néhez örökséget hagyták felmenői: azt a lelkiismeretfurdalást, amit nem neki kéne éreznie. Mi másféle örökséget hordozunk: a szenvedés és elsősorban a fájó hiány örökségét. *És itt ezen a ponton és ezen a helyen, a virtuális térben találkoztunk.* És az utódok a két oldalról megláthatják a másikban az embert. (Amit X. nagyapja nem látott, nem érzékelt.) Mindenképpen felkavaró, furcsa szituáció...” (6. kommentelő)

„Ez kemény. A lélegzetem is elakadt. Az első magyar, aki bocsánatot kér a nagyapja bűnei miatt.” (7. kommentelő)

„Megrendülten, de örömmel és a bátorságnak kijáró tisztelettel köszöntöm az első magyar megtérőt X személyében. Kérem, hogy maradjon, hogy türelemmel és harag nélkül viselje, ha itt támadják – nincs más, akit megkövezhetnek azok, akiknek nagyon fáj. Mi, akik képesek vagyunk, lehetünk barátok.” (8. kommentelő)

„Ezt értem, de világosan megfogalmazom, hogy a holtak közül *mi csak a mi halotta-ink miatt vagyunk itt*, és nem kívánjuk az elkövetőket halotti mivoltukban sem a közelükbe engedni.” (2. kommentelő)

„Ha eltávolítjátok X-et, megértem, de *én is kilépek*. Egy ember nem születik bűnösnek. Ezt zsidó embereknek nem kellene magyarázni.” (8. kommentelő)

„*A tettesek is áldozatok*, aki ezt nem érti az ne foglalkozzon ezzel a témával.” (9. kommentelő)

Az eredeti posztoló az alábbi választ adta egy következő posztjában:

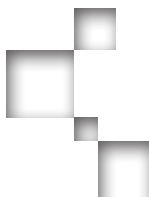
„Én azért kértem a felvételemet a csoportba, hogy megismerjem az áldozatok leszámazottainak sérelmeit. Sokan azt mondjátok, hogy nem vagyok felelős a nagyapám tetteiért. Ezzel nem értek egyet (...). Én 1996-tól tavalyig, azaz 18 éven át hordoztam ezt a súlyt. És nem beszéltem róla. Egy német kezdeményezés (...) miatt döntöttem úgy, hogy a hitközség elé kell állnom. De nem azért tettem, hogy én ettől a tehertől megszabaduljak. Hanem azért, mert felelős vagyok, és felelősek az én gyerekeim, és azok lesznek az unokáim is.” (1. kommentelő)

Ez a kommentfolyam azt szemlélteti, hogy az online támogató csoportok döntően a másodlagos és harmadlagos traumatizáció feldolgozására hatnak, tehát az áldozatok és túlélők szenvedéseinek fel- vagy el nem ismeréséből, vagyis az empátiát nélkülöző egyéni reakciókból, illetve a kommunista kor évtizedeire jellemző elhallgatásából és tabusításából fakadó trauma feloldásában van szerepük. A történelmi traumát nem követte a kollektív feldolgozás. Épp ellenkezőleg: a trauma visszakerült az egyén szintjére: ki-ki maga hordozta terhét, és átörököltette poszttraumatikus tünetek, bűntudat, gyász és elhagyatottságérzés formájában az utódaira. Ám ez az örökség nemcsak az áldozatok, hanem az elkövetők, a tanúk és a tétlen szemlélők utódaié is. Az idő múlásával az identitások közötti határok egyre inkább elmosódnak, és létrejönnek „az identitások transzgenerációs metszéspontjai”. Ezzel az új terminussal azokra a folyamatokra utalok, amelyek az iden-

titásváltásokban és az identitás interszekcionális vetületeiben, az ún. traumarácsban hagyományosan felsorolt szerepekkel kapcsolatosak (áldozat, elkövető, szemtanú, kollaboráns) (Johnson and Lubin 2015: 119). Több kutatás szerint is az elkövetők utódait is érinti a traumatizáció (ahogyan ezt a fenti posztfolyam is szemlélteti) (Rosenthal 1998). A posztfolyam egyik kommentje a digitális szférára mint találkozóhelyre hívja fel a figyelmet. De a csoport egy lépéssel tovább megy, hiszen a tagjai hajlandók találkozni egy elkövető utódjával, és integrálják a kollektív trauma „hordozócsoportjába” (Giesen 2004).

Online támogató csoportban traumatikus élményeket megosztani azt jelenti, hogy „jelen lesznek” mások, akik odafigyelnek, „meghallgatnak”, azaz egyszerre játszódhat le a trauma gyógyulásának második és harmadik szakasza (a traumánarratíva rekonstruálása és a közösségbe integrálódás; ld. Herman 1992). Ennek sok előnye van. Egyfelől, ahogy Indian és Grieve (2014) megfogalmazza, a „társas szituációkban szorongó emberek” jobban szeretnek online támogató csoportokban érintkezni másokkal, mint fizikailag valóságos találkozókon részt venni. Ebben fontos szerepet játszik az anonimitás lehetősége, valamint az is, hogy az online kapcsolatot bármikor lehetséges következmények nélkül megszakítani. De ezen túlmenően, szempontunkból ez a leglényegesebb, a csoportokban általában sokan vannak „jelen”, ráadásul hasonló tapasztalatokkal rendelkező emberek, s így a posztokra minden (matematikai) valószínűség szerint legalább néhány empátiás válasz érkezni fog. Azok, akik nem tudnak kommentet fűzni egy-egy poszthoz, vagy nem ismerik fel mások traumáit, nem fognak hozzászólni, de ez online nem lesz észrevehető (nem úgy, mint egy fizikailag valós társaságban), s így hallgatásuk nem az el nem ismerés jele lesz, nem a közömbösség falát fogja megjeleníteni és erősíteni, és így nem vezet másodlagos traumatizációhoz (bár a másodlagos traumatizáció efféle létre nem jötte tekinthető esetleg illuzórikusnak is, hiszen a hallgatás lehet az etikai felelősség elől való kitérés egy

módja, lehetővé téve a csendben maradó számára, hogy kitérjen a másik traumájával való szembenézés elől éppúgy, vagy hogy tagadja azt).

Erős Ferenc, Kovács Éva és Vajda Júlia egy tanulmányban azt vizsgálják (1998), hogy „a hallgatás stratégiájával” – a túlélők és a megmaradt zsidó közösség stratégiája a holokauszttal, a zsidó gyökerekkel és identitással kapcsolatban a kommunista Magyarországon – összefüggésben hogyan alakult át a zsidó identitás. Idéznek egy válaszadót, aki úgy emlékszik holokauszt-túlélő apjára, mint aki „belül nem létezett.” A válaszadó „a család belső életére ható gátlásként” érzekelte az örökölt trauma súlyát. „Bizonyos értelemben” – fogalmazott – „a családom halott volt” (Erős et al. 1998: 319).

Az online támogató csoportokban, s különösen a privát, látható (zárt) és privát, rejtett (titkos) Facebook-csoportokban bevett gyakorlat „családnak” vagy „kaptárnak” nevezni a csoportot (igen gyakori a „mamakaptár” elnevezés [„mamahive”]), és a tagok gyakran valóban tágabb családnak tekintik a csoportjukat. Mint azt az itt tárgyalt Facebook-csoportok esetében láttuk, bizonyos értelemben az online csoportkommunikáció működhet az elveszett „belső” családi élet pótlékeként. A *holokauszt és a családom* csoport abban segíti a tagjait, hogy feldolgozzák a családjuk elvesztését. Veszteségük megosztásával egy veszteséget szenvedettekből álló új család tagjaivá válnak, és ez identitásuk része lesz. A család fogalma újraértelmeződik ebben a folyamatban, s az identitások transzgenerációs metszéspontjainak fel- és elismerésére fogékony környezeté válna lehetővé teszi a párbeszédet a múlt traumája által érintett különböző csoportok leszármazottai között.

A *Holokauszt áldozatainak és túlélőinek utódai* csoport egyik tagja küldött nekem egy üzenetet. Üdvözölte a kutatásomat, és azt írta, hogy különösen azért örül neki, mert úgy érzi, nem tudja feldolgozni a holokauszt-túlélő nagyszüleiével kapcsolatos traumát; még csak nem is ismerte őket. Amikor megpróbál foglalkozni ezzel, kétségbeesik, és újra és újra elsírja magát. Több online csoportnak is tagja.

További kutatásokra van szükség annak vizsgálatához, hogy a digitális környezet kínál-e megoldást az ilyen problémákra, és hogy az online támogató csoportokban kollektív szinten zajló traumafeldolgozás hogyan hat egyéni szinten.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- American Psychiatric Association (1980) *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. Washington: American Psychological Press (3rd edition).
- ARTHUR, Paul (2009). Trauma Online: Public Exposure of Personal Grief and Suffering. *Traumatology*, 15, no. 4. 65–75.
- ARTHUR, Paul (2014). Memory and Commemoration in the Digital Present. In BALAEV, Michelle, ed. *Contemporary Approaches to Literary Trauma Theory*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 52–75.
- ASSMANN, Aleida (2009). From Collective Violence to a Common Future: Four Models For Dealing With the Traumatic Past. In: WODAK, Ruth and AUER BOREA D'OLMO, Gertraud, eds. *Confronting Traumatic Pasts. An International Comparison*. Wien: Passagen. 31–48.
- BAR-ON, Dan (1989). *Legacy of Silence: Encounters with Children of the Third Reich*. Cambridge: Harvard University Press.
- BIBÓ István (1981). Eltorzult magyar alkat, zsákutcs magyar történelem. In: KEMÉNY István és SÁRKÖZI Mátyás szerk. *Bibó István összegyűjtött munkái I-IV*. Bern: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. I/255–286.
- BRAHAM, Randolph L. (2016). Hungary: The Assault on the Historical Memory of the Holocaust. In BRAHAM, Randolph L. and KOVÁCS, András, eds. (2016) *The Holocaust in Hungary: Seventy Years Later*. Budapest: Central European University Press. 261–309.
- DIJCK, José van (2013). *The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media*. Oxford: Oxford University Press.
- ERŐS, Ferenc and VAJDA, Júlia and KOVÁCS, Éva(1998). Intergenerational Responses to Social and Political Changes: Transformation of Jewish Identity in Hungary. In: DANIELI, Yael, ed. *International Handbook of Multigenerational Legacies of Trauma*. New York: Plenum Press. 315–24.
- FELMAN, Shoshana, and Dori Laub (1992). *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History*. New York: Routledge.
- FENYVES Katalin és SZALAY Marianne, szerk. (2015). *A Holokauszt és a család*. Budapest: Park.
- GARDE-HANSEN, Joanne and HOSKINS, Andrew and READING, Anna, eds. (2009). *Save As... Digital Memories*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- GIESEN, Bernhard (2004). *Triumph and Trauma*. Boulder: Paradigm.
- GYÁNI, Gábor (2016). Hungarian Memory of the Holocaust in Hungary. In: BRAHAM, Randolph L. and KOVÁCS, András, eds. (2016) *The Holocaust in Hungary: Seventy Years Later*. Budapest: Central European University Press.. 215–30.

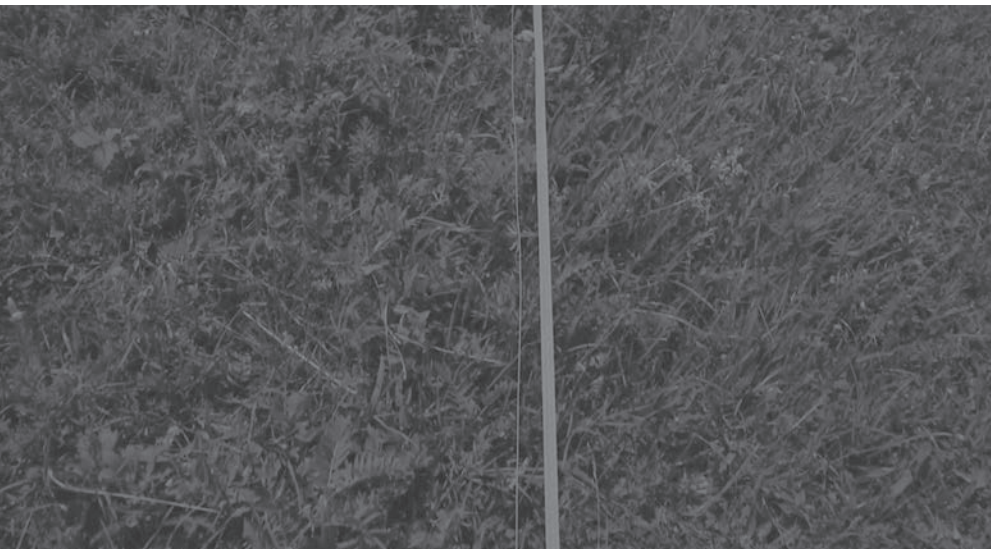

- HERMAN, Judith Lewis (1992). *Trauma and Recovery: From Domestic Abuse to Political Terror*. London: Pandora.
- HETÉNYI, Zsuzsa posztja *A holokauszt és a család* Facebook-csoportban, 2015. április 22. <https://www.facebook.com/groups/holokauszt.csaladom/posts/1627432357480860/>. Letöltés 2022. február 26.
- HIRSCH, Marianne (2001). Surviving Images: Holocaust Photographs and the Work of Postmemory. *The Yale Journal of Criticism* 14, no. 1. 5–37.
- INDIAN, Michelle and GRIEVE, Rachel (2014). When Facebook is Easier Than Face-to-Face: Social Support Derived from Facebook in Socially Anxious Individuals. *Personality and Individual Differences* 59. 102–106.
- IVACS, Gabriella. “Digital Trauma Archives: The Yellow Star Houses project.” In TOTA, Anna Lisa and HEGEN, Trever, eds. *Routledge International Handbook of Memory Studies*. London: Routledge. 205–218.
- JOHNSON, David Read and LUBIN, Hadar (2015). *Principles and Techniques of Trauma-Centered Psychotherapy*. Washington: American Psychiatric Publishing.
- KÁLMÁN C. György (2015). A Holokauszt-csoport mint Facebook-esemény. In: FENYVES Katalin és SZALAY Marianne, szerk. (2015). *A Holokauszt és a család*. Budapest: Park. 13–21.
- KOVÁCS, Éva (2017). The Hungarian-Holocaust Memorial Year 2014 Some Remarks. *S:IMON Shoah: Intervention. Methods. Documentation* 4, no. 1: 109–121.
- KOVÁCS, Henriett and Ursula K. MINDLER-STEINER (2015). Hungary and the Distortion of Holocaust History: The Hungarian Holocaust Memorial Year 2014. *Politics in Central Europe* 11, no. 2: 49–72. <https://doi.org/10.1515/pce-2015-0010>
- LEYS, Ruth (2000). *Trauma: A Genealogy*. The University of Chicago Press.
- MARKHAM, Annette (2013). Fieldwork in Social Media: What Would Malinowski Do? *Journal of Qualitative Communication Research* 2, no. 4. 434–46.
- MENYHÉRT, Anna (2016a). The Image of ‘Maimed Hungary’ in 20th Century Cultural Memory and the 21st Century Consequences of an Unresolved Collective Trauma: The Impact of the Treaty of Trianon. *Environment, Space, Place* 8, no. 2. 69–97.
- MENYHÉRT, Anna (2016b). Stone vs Debris: Official Ideology vs Civilians and Social Media: The Dialogue of Memorials in Budapest Freedom (Szabadság) Square. Presented at the conference: Confronting Violent Pasts and Historical (In)Justice. The 6th Annual conference of the Historical Dialogues, Justice and Memory Network, University of Amsterdam, December 2016.
- NEIGER, Motti and MEYERS, Oren and ZANDBERG, Eyal and SUTTON, John, eds. *On Media Memory: Collective Memory in a New Media Age*. New York: Palgrave.

- ÓNODY-MOLNÁR Dóra (2015). *A holokauszt és a családom – a kollektív emlékezet könyves lenyomata*. <https://zsido.com/holokauszt-es-csaladom-kollektiv-emlekezet-konyves-lenyomata/> Letöltés: 2022. március 3.
- ROSENTHAL, Gabriele, ed. (1998). *The Holocaust in Three Generations. Families of Victims and Perpetrators of the Nazi Regime*. London: Cassell.
- RÜSEN, Jörn (2004). Trauma and Mourning in Historical Thinking. *Journal of Interdisciplinary Studies in History and Archaeology* 1, no. 1. 31–43.
- RUTTEN, Ellen and FEDOR, Julie and ZVEREVA, Vera, eds. (2013). *Memory, Conflict and New Media: Web Wars in Post-Socialist States*. London–New York: Routledge.
- RUTTEN, Ellen (2013). Why Digital Memory Wars Should Not Overlook Eastern Europe's Web Wars. In: BLAECKER, Uilleam Blacker and ETKIND, Aleksandr and FEDOR, Julie, eds. (2013). *Memory and Theory in Eastern Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2013. 2019–2031.
- RYAN, Marie-Laure and EMERSON, Lori and ROBERTSON, Benjamin, eds. *The Johns Hopkins Guide to Digital Media*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- TOWNSEND, Leanne and WALLACE, Clair (2016). *Social Media Reserach: A Guide to Ethics*. The University of Aberdeen. https://www.gla.ac.uk/media/Media_487729_smxx.pdf Letöltés: 2022. március 3.
- VAN DER KOLK, Bessel, Alexander McFARLANE, and Lars WEISAETH [eds.] (1996). *Traumatic Stress: The Effects of Overwhelming Experience on Mind, Body, and Society*. New York: Guilford Press.
- VOLKAN, Vamik (2001). Transgenerational Transmissions and Chosen Traumas: An Aspect of Large-Group Identity. *Group Analysis* 34, no. 1. 79–97.

INTERNETES FORRÁSOK

- 2G Second Generation Holocaust Survivors <https://www.facebook.com/groups/2GSecongGeneration/>. Letöltés: 2022. március 3.
- Grandchildren of Holocaust Survivors*. Facebook-csoport. <https://www.facebook.com/3GsWorldwide/>. Letöltés: 2022. március 3.
- A holokauszt és a családom*. Facebook-csoport. (<https://www.facebook.com/groups/holokauszt-csaladom/>). Adminok: Eörsi Máttyás és Hetényi Zsuzsa. Letöltés: 2022. március 3.
- A holokauszt áldozatainak és túlélőinek utódai*. Facebook-csoport. <https://www.facebook.com/groups/420641854683309> Letöltés: 2022. március 3.
- Satista.com <https://www.statista.com/statistics/346167/facebook-global-dau/> (Letöltés 2022. február 22.)

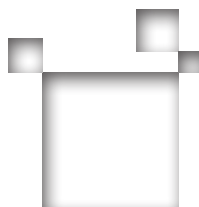

KRISTÍNA VAVROVÁ FILMJÉBEN A TIHANYI FÉLSZIGET FLÓRÁJÁT ÉS FAUNÁJÁT PÁSZTÁZTA, ÉS AZ ÉLETTEREIK EMBER ÁLTAL LÉT-
REHOZOTT KORLÁTAIT. A LEGELÉSZŐ, INTERAKCIÓBA LÉPŐ SZÜRKEMARHÁK KÉPEIT A VILLANYPÁZTOR VONALA, A LEVENDULASORT
A KERÍTÉS KORRIDORJA VÁLTJA. MUNKÁJÁBAN AZ ÉLETTÉR HATÁRVONALAINAK AGRESSZÍV KIZARÓLAGOSSÁGÁT FÜRKÉSZTE.

NAGY MAGDOLNA

A GÉPÍRÓNÓ ÉNEKE

Mint egy könnyed lány, lépdeltem fel a lépcsőkön,
lábamon topánka, kezemben a báli kalap. Minden
az álmom folytatása, nappalaimat beleszőttem
a lepedőm gyűrött, piszkosfehér redőibe.
Mindegyik már alattam volt, túl az izzadás után.
Jobb oldalon aludtam, mindig jobbra tartottam,
nőként, mondták nekem, balra a te utad, irányod.
Nem értettem, mit mormoltak ükszüleim, időnként
áttetsző foltokban a fogason megjelentek nekem.
Aztán az ikonok. Nem én mozdítottam el ezeket,
pedig az utolsó után nyílt az ajtó.
A vaskeretes nyikorgó ajtó mögött láttam
képedet először. Kerestelek, kezemben a
báli kalap, derekamon uszály, szirénnek öltöztetett
akkor már aggastyánná vált anyám. Vajon merre tartok
fel a lépcsőkön, kinek a hintójába ülök, hol vannak
hőseim, merre cincognak bátor segítőim.
Semmit sem tudtam a jövőmről, hogy a hintód
fekete, mikor átmegyek a zebrán, mikor a fékre
lépsz éppen húsz év után. Mikor belenézek a szélvédőn
visszatükröződő arcomba, mert éppen úgy esik a sugár.
Hogy abban az egy pillanatban az összes eddigi napjaim
értelme összeáll. Én tudatlan lány ezekkel a felvillanásokkal,
mint egy zombi körmöltem a sorokat, húztam fel a szoknyám,
mikor a párnás zöld székre ültem. Mohásnak sosem képzeltem,
durva szövet, modern dizájn. Gépeltem a sorokat, teljes munkaidőben.
Estére ebédet hordtam, dalolva mosogattam. A kezemben fogtam
a műanyag ételhordót, tudtam, hogy a fém jobb, biztosabb, de autó
nélkül, gyalogosan, mikor átmegyek a zebrán, jobb volt ezt vinni, nem
lóbálni, a leves kiömölhet, le a szoknyán. És akkor a szélvédő mögött,
miután eltűnt a sugár, a te ijedt arcod már egyre több ráncsal
nézett vissza rám. Húsz év után.

#HÁZIBULI

(RÉSZLETEK)

SZÉNCINKÉK

Ma este végleg felhagytam a teleportálási kísérleteimmel, bár kézzelfogható eredményeim voltak. A jobb fülcimpámat sikerült el- és visszateleportálnom életem Bermuda-háromszögének csúcspontjaiba, Pompeiibe, Lindosba és Annecybe. Annecyben valami előreláthatatlanul és végzetesen megváltoztatta a részecskék átvitelét, a fülcimpa arany fülbevaló nélkül jött vissza. Erről sokat lehetne mesélni, s még fogok is talán, de addig is, ha valaki véletlenül rátalál a fülbevalómra, jelezze, a világ végére is elmegyek érte. Nem nehéz ráismerni, egy széncinke szíve dobog benne.

POMPEII

„Most két hétre végképp eltűnök!!!” - biggyesztettem ki a Facebook-oldalamra, direkt három felkiáltójellel, aztán nekiveselkedtem, hogy belegyömöszöljem a kofferbe a bélként kilógó színes rongyokat. Közben pittyogott a mobiltelefonom, mindjárt öt kíváncsi kérdés: Hova? Kivel? Mikor? Miért? Nápolyba. Egyedül. Most. Mert. Nem volt kedvem végigzongorázni rajtuk.

– Lili, miért nem mehetek veled? – kérdezte Misi pár nappal az elutazásom előtt.

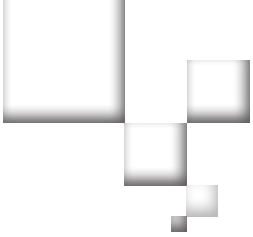
– Mert nem akarom – válaszoltam kurtán. Persze hogy kivertem a biztosítékokat.

– Biztos a porschés pasas van a dologban...

– Nem is ismerem! – háborodtam fel.

– Magyarázd a nagymamádnak! – dobta az asztalra a lakáskulcsomat, s elviharzott.

Pár percig szomorúan pöcköltem a villával a tinórugomba-szeleteket a rizottóban, lelki ismeret-furdalásom volt, aztán arra gondoltam, hosszú távon úgysem tudnám kezelni Misi féltékenységét. Hmmm, szörnyen beteg, ha már egy ismeretlen férfit is féltékeny, aki véletlenül mindig pont akkor tankol a Bajkalskán, amikor mi. Nápolyba pedig mennem kell. Várnak. Vár rám a Költőnő. Másfél éves voltam, amikor anyu hazahozta José Pijoan *Művészettörténetének* harmadik részét, a borítóján a *Költőnő* című freskóval, ami egykor Libani házáat díszítette Pompeiiben. Kedves arc, hullámos haj, arany hajhálóval lefogatva, mélyzöld tekintet. Az egyik kezében nádtollat fog, az ajkához érinti, ihletre várna, másik kezében viaszablákat

tart. Lili! Mutattam rá a festményre. Kedvenc szécinke plüsim helyett Pijoan *Művészettörténetével* aludtam azon az éjszakán. Az elkövetkező napokban ceruzával a számban, egy leporellóval a kezemben szaladgáltam. Aztán felfedeztem a le vesszűrő és a hajháló közötti hasonlóságot. Sétálni sem mentem anélkül, hogy a le vesszűrőt a fejemre ne biggyesztettem volna. Anya, hogy örömet szerezzen, felszentelte a borítót, kivágta a képet, keretbe tette, s azóta a Költő az életem része. Mindenhova magammal viszem a szécinke plüsimmel együtt, s kiteszem az aktuális éjszakám éjjelisze krényére. Misi ezt sem értette. A szemét forgatta: muszáj, hogy bámulja, ahogy szeretkezünk? A hasonlóságot azonban ő sem tagadta. Idővel belenyugodott, hogy velem együtt egy vedlett plüsscinkét és egy kukkoló Költőt nyert az ötös lottón.

A repülőtéren szerencsém volt, tíz perc várakozás után sikerült a nagykofferral együtt feltepernem magam az Alibus egyik járatára. A pályaudvaron leszállva mellbe csapott a hőség. A Piazza Garibaldin kaotikus rendtelenség fogadott, nyüzsgött a tér, hullámzott, pulzált, zajongott, mint egy patchwork terítő tele színnel, mintával, absztrakcióval és geometriával. Beszítvam Nápoly illatát, frissen sült pizza, összefutott a nyál a számban. A téren fekete srácok kosaraztak. Most merre induljak? Előszedtem az otthonról hozott térképet. Nagyon béna vagyok, ha tájékozódni kell. A srácok körülálltak, vigyorogtak, tört angolsággal kérdezték, hova megyek. Böktem a térképen a piros pontot. Nincs messze. Azon az úton egyenesen, aztán föl a hegybe, mutogattak és közben sugdolódtak, vihogtak. A langaléta fürtöcske felajánlotta, hogy elkísérnek, segítenek a kofferrel. Mondtam, nem kell, várnak. Kacsintottam is hozzá, hogy hitelesnek tűnjön. Értették ám, vagy nem értették. Újra vihogtak. A szálláshoz keskeny sikátor vezetett, mintha az égbe meneteltem volna az ablakok között kihúzott zsinergeken száradó ruhák színes zászlósora között. A különböző nagyságú, alakú, korlátú erkélyeket mintha egy hóbortos építész tervezte és függesztette volna fel a málladozó vakolatú házfalakra. Ez a spanyol negyed. Egyre meredekebb lépcsősorokon kapaszkodtam fel, s az egyik balkanyar után ott állt előttem egy sárgára meszelt ház, 22-es számtáblájával, repedezett fakapujával. Megérkeztem.

Épp egy kislány kukucskált ki a kapun, mintha engem várt volna. Köszöntem neki, ciao. Elnevelte magát, s válasza sem méltatva beszaladt az udvarba. Beléptem. Boltíves kapualj, beljebb kert, kerek pici szökőkúttal, bukszusokkal, terrakotta edényekben virágzó leanderekkel. A szökőkút mellett kovácsoltvas kerti bútor, rózsás párnákkal, kerek asztal, kávé, süti illata csapta meg az orrom. A kislány újra felbukkant, rám mosolygott, megfogta a kezem, s az asztalhoz vezetett. Csészében kávé, tányéron Baba, a nápolyi, rumba áztatott piskótáinyencség. Leültetett, közelebb tolta a csészét, a kistányért és újra magamra hagyott. Néma, gondoltam, biztos néma, azért nem beszél. Iszogattam a kávé, majszoltam a sütit, hallgattam a vízcsobogást és Vivaldi *Tava-*

szának hangfoszlányait. A szökőkút kávjára egy szécinke szállt, ott egyensúlyozott, billegett, mint egy fekete tüllszoknyás balerina. A léptek zajára megriadt, elhessent. Felnéztem és beleborzadtam a látványba. Egy torz képű férfi állt fölöttem. Arcának jobb oldala égési hegekbe folyt össze, jobb szeme csak egy rés, jobb füle csonk. Mosolyogni próbált. Bal szájjuga felhúzódott, a jobb bénán lefelé ívelt. A ciao baritonja és a jóságos bal szem ellensúlyozta a visszataszító látványt. Behunytam a szemem, aztán mégis kinyitottam, próbáltam a jobb szemére koncentrálni, hogy csak azt lássam. Egy kukkot sem értettem abból, amit mondott, de inkább rábólintottam, mintha érteném, mondtam is, hogy si, si, si, s közben a szökőkút kávján táncoló szécin-két néztem. Mire feleszméltem, a férfi sehol, csak a kislány ült velem szemben, egy jegyzetfüzetbe rajzolt.

– Izabelnek hívnak, nyolcéves vagyok, és szeretek rajzolni – csacsogta tökéletes angol kiejtéssel. Angelo pedig az apukám. Megmutassam a szobád?

– Siiii! – vágtam rá örömmel.

Újabb lépcsők. Nápolyban mennybe megyek, poénkodtam örömben, hogy végre megszabadulok a koffertől. Bedobom a sarokba, s négy napig rá sem nézek. Hogy minek kell nekem mindig a fél szekrényt bepakolni? A szobám szédületes volt. Középen baldachinos ágy, faragott régi bútorok, bordó brokátsötétítő, pipereasztal velencei tükörrel. Nem biztos, hogy velencei. A márványlapú asztalon díszes vázában fehér rózsák. Azok a hosszú szárú, gigantikus bimbójúak, amelyekből menyasszonyi csokrokat szoktak kötni. Hitetlenkedve néztem Izabelre: Biztos vagy benne, hogy ez az én szobám? Én csak harminc eurót fizetek egy éjszakára.

Izabel felhúzta a vállát, és hümmögött valamit az orra alatt, ha Angelo azt mondta, a baldachinos, hát akkor a baldachinos, még ha nem is ez a vendégszoba.

Az éjjeliszekrényen kristálypohár. Beleszimatoltam. Valami fehérborfélé. Megkóstoltam. Chardonnay, édes, sült alma ízű. Leültem az ágyra, apránként kortyolgattam, s a falon függő aranykeretes festményeket nézegettem: nimfák faunokkal. Lassan fordult egyet körülöttem a szoba, aztán még egyet, hanyatt feküdtem az ágyra. Elálmosodtam. Alszom egy kicsit, gondoltam.

Mellém bújt a test. Lehelete nyakszirtemen zihált. Alma voltam, lehámozta rólam a piros, mosolygós héjamat. Húsomba harapott. Ízlelgetett. Beleremegett a föld. Táncoltak a házak. Aztán csend lett.

Reggelre szertefoszlott a káprázat. A zsalun beszűrődő fényt vörösre festette a brokát-függöny. Maradt a velencei tükör, a rózsacsokor és Izabel csacsogása. Ezt elvesztetted – nyújtott át egy kapcsos füzetet, borítóján a Költőnövel. Ez nem az enyém – ráztam a fejem. Izabel ragaszkodott hozzá, hogy nézzem meg. Kicsatoltam a csatját, felnyitottam a díszes fedelét. Meglepődtem. Az én kézírásommal írva egy Catullus-idézet:

Pompeji, 79. augusztus 24. 4.30

*„...s íme, az ég ura bólított – nincs visszavonás, ha
ő helyesel – megrendült rögtön a föld, a vihardús
víz, ragyogó csillagseregét vele-rázta az ég is.”
(Catullus)*

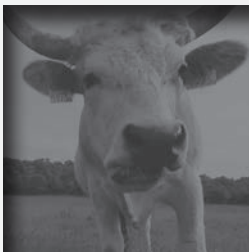
Pompeji utcáin barangoltam, majd egy kövön hűsöltem az árnyékban. Rózsaszín leanderek illatoztak a Via dell' Abbondanzán. A halott városban hemzsegték a turisták, bábeli nyelvzavar. Este, mire hazaértem, Izabel már türelmetlenül várt. A kertben meg volt terítve. Pizza illatozott az asztalon és Limoncello Spritz sok jéggel. Gyöngyözött a pohár a fülledt melegben. Nem tudtam ellenállni. Izabel rajzolt nekem. Meglepődtem. A képen a Via dell' Abbondanza, fénykorában, nem romjaiban, a pineafenyő és a kő, amelyen ma ültem.

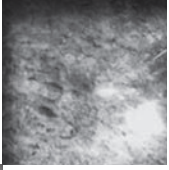
– Jé, te voltál Pompejiben?

– Nem – rázza a fejét. – Angelo már régen ígéri, de sosincs ideje, hogy elvigyen. Sokat utazik. Tegnap újra elment.

– Nekem adod?

– Igen, de még be kell fejeznem.

Izabel tovább rajzolt. A köre három széncinkét.

– Ezek mi vagyunk – magyarázta, s a nyomaték kedvéért fölé írta: Lili, Angelo, Izabel. Később járt.

– Neked nem kéne aludni menned? – vontam kérdőre a kislányt. Mintha ott hallgatózott volna, egy idős hölgy lépett ki a fal árnyékából, s kézen fogva elvezette őt.

– Dolci sogni – búcsúztam.

– Dolci sogni – visszhangzották a kőfalak a hangját.

A kristálypohárban rozé. Ízelettem. A korty erdei szamócás és intenzív. Ribizli és meggy. A falon függő aranykeretes festményen tánra keltek a Nimfák. Pörögni kezdett velem a szoba, ledőltem az ágyra.

Újra a kövön ültem. Énekes kabóca muzsikált, a város megtelt étellel. A piac benépesedett kereskedőkkel, akik zöldséget, gyümölcsöt, friss halat árultak, vevőkkel, akik meg-megálltak, hogy megkóstolják az árut, alkudtak, vásároltak, továbbmentek. Friss kenyér illata csapta meg az orromat, a közeli pékségben akkor vehette ki a pék a kemencéből a ropogós héjú, lapos kenyeret. Ízisz templomában a papok tyúkot áldoztak az udvaron levő kőoltáron az istennőnek. Hazamentem, leheveredtem a kerevetre, szőlőt eszegettem, edénycsörömpölés szűrődött ki a konyhából, a rabszolgák az ebédet készítették. S akkor újra hátulról hozzám simult a test. Védekezni próbáltam, megfordulni, de nem engedte. Erősen ölelt. Ujjai felkúsztak a combomon. Kikapcsolta a díszítőt, ami oldalt összetartotta a stólámat. Megoldotta az övet, szabaddá tette mellemet. Kisimogatta belőlem az ellenállást. Szerelme bennem hintázott.

Csapódásra, éles fényre ébredtem. Izabel kinyitotta a zsalugátereket:

– Ébresztő, dél van! Míg aludtál, beleragasztottam a képemet a csatos füzetedbe, hogy el ne vesszen. Megint írtál, kár, hogy nem értem. Lefordítod? Kivettem a kezéből a füzetet, hitetlenkedve olvastam a kézírásom:

Pompeji, 79. augusztus 24. 13:00

*„Mondd csak, bárki vagy is, te tudója az éji csodáknak,
mit jósol nekem ez, hogyha az álmom igaz?*

*Így én, s az, ki tudója az éji csodáknak ekként szólt
eltöprengve azon, mit neki mondtam előbb:*

*Mit te az enyhet adó árnyban kikerülni akartál,
és mit nem sikerült, hő szerelem tüze volt.”*

(Ovidius)

A Via Tribunali nem kaotikus, ez az utca maga a káosz. A közlekedés annak ellenére működik, hogy minden gyalogos, járművezető, mopedes a maga feje, tempója, szabálya szerint nyomul, tülekszik, vágja be magát, száguld és előz frontális ütközésbe.

– Vigyázz! – húzott hátra Izabel, mielőtt még az arra robogó moped elsodort volna.

– Te hogy kerülsz ide?

– Követtelek.

– És otthon tudnak róla, hogy eljöttél?

– Nem szoktam bejelenteni. Angelo már letett róla, hogy megneveljen – legyintett.

Magunkba szívtuk a bazárhangulatot. Báméskodtunk, megcsodáltuk a kézműves műhelyek portékáit. Mikor megéheztünk, eredeti bivaly mozzarella Margheritát ettünk, s lenyomattuk egy nagy pohár Coca Colával, amelyhez trendi piros szívószálat kaptunk.

– Ma ünnep van – jelentette ki Izabel, mikor az utolsó cseppet is kiszüröcsölte.

– Miért?

– Mert olyan a hangulat. Angelo szokta mondani, a hangulat hozza az ünnepet, nem az ünnep a hangulatot.

– Igaza van. Kérdezhetek valamit róla? – de meg is bántam. Izabel olvasta a gondolataimat:

– Autóbaleset.

Szörnyen bántam, hogy szóba hoztam. Miért kell olyan kíváncsinak lennem?

– Nagyon sajnálom.

A kislány egy pillanatra elmerengett:

– A mamámból csak a szíve dobogására emlékszem, még ma is hallom, ha behunyom a szemem.

Szótlanul baktattunk a múzeum felé, hogy megnézzük a Költőnőt. Annyit gondoltam rá, hogy egyszer majd ott fogok állni az eredeti előtt. Katartikus és nagyszerű érzés lesz. De nem volt. Csak álltam és néztem, hogy kopottabb, mint a fényképen. Aztán váratlanul megelevenedett az arca, élet költözött a szemébe, egy kis huncut csillogás, s mintha kacsintott is volna.

– Kacsintott.

– Te is láttad?

Sokatmondóan bólintott.

Már besötétedett, mire hazaértünk. Izabel búcsúzóul átölelt és pusztit nyomott az arcomra. A szobámban a vázában vörös rózsákból csokor. A kristálypohárban vörösbor. Falerno. Fűszeres levendula. Egy szuszra kiittam az egészet. A képen megelevenedtek a Faunok és az ölükbe kapták a Nimfákat. A szoba keringőt lejtett, kitáncoltak a bútorok, a képek, eltűntek a falak.

A kereveten feküdtem, megremegett a föld, inogtak a falak, fülsiketítő volt a robaj, a tető dübörgött, kövek hullottak rá. Hirtelen besötétedett. Vacogott a fogam félelmemben. Behunytam a szemem, s ösztönösen gombolyaggá zsugorodtam, a karomat a fejem köré fontam. Hátról átölelt, forró volt a lehelete, csókjai perzseltek. Stigmát égetett az ölemre.

Nyűgösen ébredtem. Fáj a fejem, a testem összetörve, mintha húsdarálóban daráltak volna le az előző éjjel. A csatos füzetem kinyitva az éjjeliszekrényen. Benne friss beírás:

Pompeji, 79. augusztus 24. délután

Kitört a Vezúv. „Úgy lehet a leginkább leírni, mint egy fenyőfát: egy hatalmas törzs, mely ágakra bomlik, egyes helyeken fehér, máshol vörös erezzel, a levegőbe pöfögött nagy mennyiségű portól és hamutól elmosódott kontúrokkal... Csak a férfiak üvöltését és a nők és gyermekek sikítozását hallottam. Az emberek a szülei, gyermekeik vagy hitvesük után kiáltoztak, már csak hangról ismerve fel egymást. Voltak, akik az égbe emelték kezüket, míg mások elvesztették hitüket az istenekben és azt gondolták, hogy eljött az örök üdvözülés pillanata.”

Lent sütött a nap, de a Vezúv oldalán egy ködsáv volt, mely eltakarta a tűzhányó csúcsát. Fölfelé gyalogoltam a meredek ösvényen, elérve a ködsávot beleolvadtam a sejtelmes homályba, aztán újra ragyogó kék ég, napfény fölöttem. Semmi csoda, semmi nagyszerűség. A Vezúv krátere, mint egy külszíni kőbánya heges teste. Kilátás semmi, a köd eltakarta a panorámát, a Sorrentói-félszigetet, a Nápolyi-öblöt, Nápolyt és Caprit is.

Szomorúan bandukoltam felfelé az ismerős sikátorokon. Holnap hazautazom. A bejárat kapun három széncinke. Beléptem a kapualjba, s a fehérre meszelt falon csecsemő nagyságú széncinkék sétáltak. A kert kőlapján repülő széncinkék. Izabel éppen a szökőkút falára rajzolt.

– Ciao! Gyönyörűek a széncinkéid.

A kislány fel sem nézett, meg sem szólalt, mintha ott sem lettem volna.

– Nem is üdvözölsz?

– Nem érek rá. Be kell fejeznem.

– Holnap is befejezheted.

– Holnap már késő lesz. Ma kell.

Nem akartam vele vitatkozni. Egy darabig néztem, ahogy keze vonásai alól kirepültek a széncinkék, de mivel továbbra sem vett rólam tudomást, lázasan dolgozott, felmentem a szobámba. A vázában fekete rózsákból csokor. A kristálypohárban sötét lötyty. Hmmm, hát nem épp vidám lakomával búcsúztatják itt a vendéget, gondoltam, és beleszagoltam az italba. Levendulaillata volt. Megkóstoltam. Mint a gyomorkeserű, húztam el a szám. Az utóíze azonban édes volt, levendulazamattal. Itatta magát. Újra és

újra belekortyoltam. Néztam a Nimfákat, a Faunokat és a három Gráciát, de meg sem moccantak. Aztán elsötétült a világ.

Karok emeltek, ringattak, átöleltem a nyakát, fejemet a mellkasára hajtottam, s hallgattam mélabús dúdolását. Hatalmas dübörgéssel indult meg a föld, majd morajlott, zengett, csattogott.

– Félek, veled aludhatok? – Izabel választ sem várva bújt a takaróm alá. Reszketett, mint a nyárfalevél. Magamhoz szorítottam, fogtam a kis kezét, görcsösen szorította az enyémet.

Kénszag csapta meg az orromat, a párák forróság nőtön-nőtt. A levegő besűrűsödött a hamutól. Hiába fogtam az orrom elé a szoknyám végét, egyre csak köhögtem, belégzésnél a forró levegő végigégetett. Fuldokoltam. Kialudtak a mécsesek.

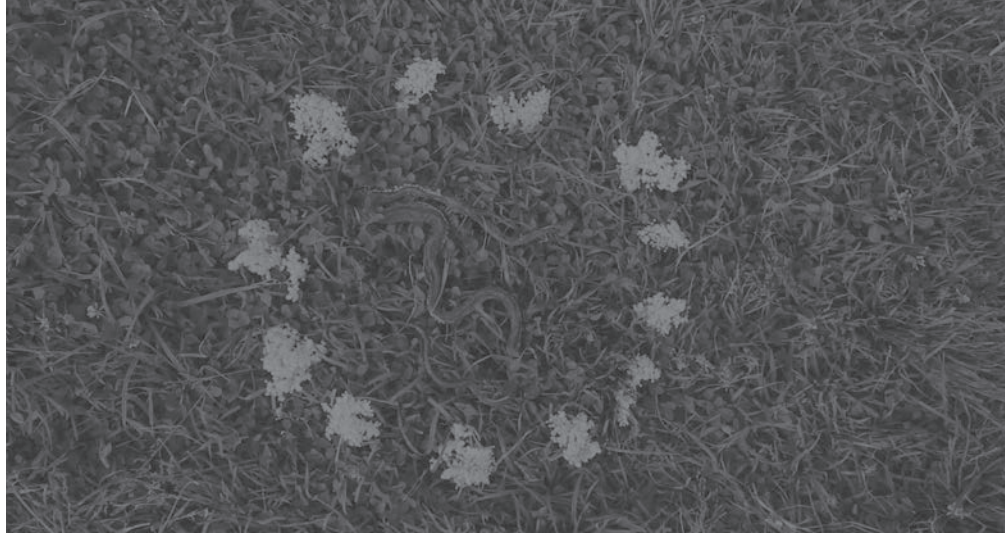
Vivaldi Telének dallamára ébredtem. Izabel sehol. Mindenütt széncinkék. A párnán, a takarón, a lepedőn, a falon, a padlón, a brokát függönyön, a képeken. Amerre néztem, mindenütt. A csatos füzetemben is három széncinke. Alatta új bejegyzés:

*Pompeji, 79. augusztus 25. 8.00
„Arca, akár itt volna, előttem leng, s a halottat
Még ma is élőnek látja a nagy szeretet.”
(Ovidius)*

Az asztalon a váza üres volt. A fésülködőasztalon a piperetáskám mellett pici piros ékszerdoboz. Kinyitottam. Két könnycsepp formájú fülbevaló volt benne. Izabel hangját hallottam, azt suttogetta:

- Ez a Tiéd. Két széncinke szíve dobog benne.
- Izabel! Izabel! Izabel!

KRISTÍNA VAVROVÁ FILMJÉBEN A TIHANYI FÉLSZIGET FLÓRÁJÁT ÉS FAUNÁJÁT PÁSZTÁZTA:
AZ ÉLETTÉREK EMBER ÁLTAL LÉTREHOZOTT KORLÁTAIT, A HATÁRVONALAK AGRESSZÍV KIZÁRÓLAGOSSÁGÁT.

Izabel sehol. Üres volt a kert. A kisasztalon nem várt sem kávé, sem aprósütemény. Mindenütt, ahova néztem, széncinkék. Felmentem a szobába. Összepakoltam, majd leültem az ágyra. Izabelt vártam, vagy valakit, akitől elbúcsúzhattam volna. Senki nem jött. Kihalt volt a ház. Beálltam a tükör elé. Nem tükrözte a képemet. Kinyitottam az ékszerdobozt, és feltettem a fülbevalókat. Mikor a második fülbevalót is bekapcsoltam, meghallottam a szívek dobogását. Izabel igazat mondott. Két szív dobog a fülbevalókban. Nehéz szívvel cipeltem le a kofferem a meredek kőlépcsőn. A kapualjban megálltam, néztem az elárvult kertet, a széncinkéket. A kapu nyikorogva csukódott be mögöttem. A sarkon visszafordultam, hogy még utoljára lássam a sárgára meszelt házat félköríves erkélyével, ódon, repedezett fakapujával. A ház sehol. Helyén egy üres, gazzal benőtt telek.

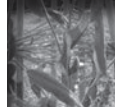
A szövegben idézetek szerepelnek Ifjabb Plinius Tacitusnak írt leveleiből, Caius Valerius Catullus: *Ariadné panasza*, Publius Ovidius Naso: *Félelmetes álom* és *A jó barát halálára* című verseiből.

#HÁZIBULI (RÉSZLET A KISREGÉNYBŐL)

Anya eszményi: gyönyörű nő, sikeres színésznő, mintaanyuka, tökéletes feleség, mesébe illő háziasszony. Ez mind egyben. Még sütni is tökéletesen tud, akár egy csomag mirelit sütinek is megadta a módját. Selyempongyolában, bojtos magassarkú papucsban állt a konyhában, s született eleganciával rakosgatta a mirelit szilvástekercseket a tepsire. Miután kiszültek, ugyanazokkal a finom mozdulatokkal rendezte el őket az ovális ezüsttálcára. A szilvástekercsek anyja szerint isteniek voltak, apa szerint finom szilvalekvárral töltöttek, én szerintem ropogósak. Anyát mindenki imádta, csodálta, bálványozta. A férfiak körülrajongták. Én is. Kislányként egy tapodtat sem mozdultam mellőle. Anya sem szívesen hagyott másra, ahova lehetett, magával vitt.

Jó kislány voltam. Képes voltam órák hosszat türelmesen várni rá az öltözőjében az asztal alatt kuksolva, folyosókon falhoz kucorogva, lépcsőkön ücsörögve, a nézőtéren

lesve minden mozdulatát a színpadon. Láttam, ahogy idegen férfiak ölelik, csókot nyomnak a nyakára, fülcimpájára, kezére, szájára. Apa ezt nem látta. Csak a számokat. Mindenhol. Főleg a könyvekben és a papirosokon, amikre egyre csak írta őket, majd áthúzta, újra írta. Anya apa számára többnyire láthatatlan volt. Néha azért apa, mintha álomból ébredt volna, észrevette anyát. Olyankor megölelte, virágcsokrot hozott neki, elvitte táncolni, elment az előadására.

Aztán újra elfelejtkezett anyáról, s ő hiába illegett, billegett, énekelt áriákat, simogatta, kiabált, csapkodott, hiába. Hozzám más volt. Picike zörejre rögvest ott termett, elég volt, ha a háta mögé osontam csendesen, hogy ne zavarjam, már fordult felém széles mosollyal, az ölébe vett, s hagyta, hogy összefirkáljam a jegyzeteit, törökbasát rajzoltunk együtt a számításaira, aztán, mikor nagyobbacska voltam, gyümölcsöket. Apa körtéket, almákat rajzolt kosarakba, úgy tanított számolni, később sakkozni, valószínűségszámításra. Mennyi a valószínűsége annak, hogy a Föld egy meteorral ütközik, hány millió év múlva ütközhet olyan meteorral, ami elhajlítja a tengelyét, hány fokkal kell, hogy elhajoljon a tengelye ahhoz, hogy kisikoljon a pályájáról, s milyen annak is a valószínűsége.

Nagyival álmodtam az éjjel. A régi házban voltunk. Rétestésztát nyújtott. Engem a sparhelt mellé ültetett egy kis sámlira, onnan figyeltem minden mozdulatát. Az ebédlőasztalt krémszínű lenvászonterítővel terítette le. A terítő szélére keresztültésekkel bordó virágok voltak hímezve. Megszámoltam a virágokat, a keresztteket, az öltéseket. Közben figyeltem, ahogy nagyfi lisztet hintett a terítőre, eres kezeivel elsimította, hogy mindenütt egyenletesen fedje a vásznat, aztán fehér vándlingból elővette a vajsárga tésztagömböt. Kezei között ügyesen forgatta, a kis gömb tányér alakúvá formálódott, a nagyfi tovább pörgette, az meg csak nőttön nőtt, gömbölyödött, vékonyodott. Amikor már hullahopp karika nagyságú volt, letette az asztalra. Lisztet hintett körbe a széleire, a tenyerét alárakta, azokon nyújtotta. Körbe-körbe járt az asztal körül, a tészta meg nagyobbodott, kerekedett az asztal közepén. Aztán ujjai közé fogva húzogatta, még be nem fedte az egész asztaltáblát, s lefolyt a szélein, de nagyfi még akkor sem hagyta abba, tovább nyújtotta a rétest hihetetlen nagyságúra anélkül, hogy elszakadt volna.

Varázslatnak láttam. Nagy is varázsol, mint Alice Csodaországban, amikor oda varázsolta magát a kis ház felső emeletére. Vagy a ház zsugorodott össze, vagy Alice nőtt meg. Már nem emlékszem. Felébredtem és alig éreztem a karjaimat. Csodára vágyva kimentem az ebédlőbe, hátha ott van nagy vagy legalább a házi rétestészta az asztalon. Semmi csoda. A kis IKEA-s asztalomon kókadt vitorlavirág. Megint elfelejtettem megöntení. Igaza van Panninak, nekem a kaktusz való. Meglocsolom a vitorlavirágot, kávéfőzők, közben megnezem mi újság a fészbukon. Semmi.

Lea megint ki lehet borulva, egész éjszaka depis dalokat posztolt, Zoé valami komolyzenei koncertet ajánl, Niki a legújabb meseillusztrációját osztotta meg az éjjel. Panniról semmi hír, továbbra is fészbuk-immunis. Behörpintem a kávéfőzőt, magamra húzom a rongyos farmemet, a kedvenc csikos pólómat, és elautózom a TESCO-ba. Rellizek a nagy bevásárlókocsival a polcok között, próbálom összeszedni a cuccot a listáról, hogy minden legyen az esti bulin. Utálok vásárolni. Nem csak kaját. Mindent. Meg-megállok a polcok között, félrehúzódom böngészem a macskakaparásom: Limoncello, Aperol, pezsgő, fetasajt, hermelin, chili, nyolc csomag levelestészta. Tornyosul az áru a bevásárlókocsiban. Már csak a kapribogyós, olívaolajban elrakott szárított paradicsom hiányzik, azt keresem a polcok között. Jobbra kanyarodom, a sor végén balra, aztán a következő jobbkanyar után átrobogok valamin. Ordítás: A kurva életbe, Zsú. Ijedten hátranézek. Oszkár az, a fájdalomtól eltorzul az arca. Sajnálom, igazán sajnálom, magyarázkodom, elnézést kérek. Aggódok, hogy eltört a lába, vagy lábujja, vagy a lába is, meg az összes lábujja is, de Oszkár már mosolyog:

– Zsú, édes, milyen kedves, hogy hol a szívemen, hol az életemen, hol a lábamon gázolsz át.

Megkönnyebbülök:

– Milyen poénos valaki – közben arra gondolok, hogy megöregedett, tiszta ősz, meg milyen régimódi a dumája. Vigyorgok, mint a töklámpás, hogy kiengeszteljem. – Bocsi.

– Ejha, rendesen bevásároltál. Egy üdvhadsereget látsz el? – Elkerekedik a szemem, a hadsereg az még OK, de mi a nyavalya az az üdv az elején?

– Micsodát?

Legyint:

– Édes Zsú, szóra sem érdemes. És Te, hogy vagy? Látom virágozol.

– Pompásan – szedem össze a szalonszókincsemet, mert a szupert ebben az esetben si-lánynak érzem.

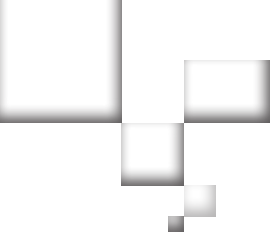

Véletlenül sem azért, mert annyira jól érzem magam, de minek panaszkodjam... és épp neki. Ennek a nagyra becsült, híres Micimackónak. Akit fél ország elismer a jótékonykodásaiért, a másik fele meg irigykedik rá. Mindjárt lehetőséget érezne tanácsot adni, megvigasztalni, ágyba bújni velem. Tovább vigyorgok. Bájosan. Az megy nekem. Közben a kitágult pupilláját nézem. Tudom, hogy nem azért galaxis méretű, mert be van tépve, hanem miattam. Miattam néz ki úgy, mint aki beszípuzott.

Mint három éve, amikor egyik fogadásról a másikra hurcolt, mint valami tróféát. Az öregedő barátai irigyelték, ő tíz centit nőtt minden irányban, nekem meg lelkiismeret-furdalásom volt, és éjszakánként picsogtam a párnába. Sajnáltam, hogy nem tudom szeretni, és hogy milyen szuper lenne vele, ha hagynám, hogy nagyon szeressen és kényeztessen meg okosakat mondjon. Mert azt tud. Én meg lassan beérnék mellette. Édessé válnék meg gömbölyűvé meg zamatossá.

A fia igazán tetszett. Szemeztünk is ezerrel az egyik extravagáns fogadáson, aztán leléptem. Akkor is kámforrá válok, ha maradni szeretnék. Valami bekattan az agyamban, jönnek a sakklépések, aztán a szorongás és a kényszerű menekülési vágy. Akkor sem tudtam maradni. Meg különben is, nagy leégés lett volna, ha kiderül, hogy az apjával lógok. Még ha sznobizmusból is, vagy legalábbis azt szoktam mondani, ha kérdezték.

Az igazat megvallva magam sem tudom, mi vonzott Oszkárhoz. Miért egyeztem bele újra és újra, hogy elmenjek vele vacsorára, koncertekre, fogadásokra. Sokszor hívott fel magához, gyertyafényes vacsorára, wellnessezni, napozni, úszkálni a medencében. Meg a jachtjára is hívott, hogy körülhajózzuk a Földközi-tengert. Ígért naplementét, roston sült halat, finom borokat meg delfineket. Lárifári. Hiába könyörgött. Az ismerősei azt hitték, hogy a szeretője vagyok. Somolyogtak rá meg kacsingattak, ha együtt voltunk. A fia is biztos azt hitte volna. A kocsijába sem ültem be soha. Trolival, villamossal jártam a találkozókra vele meg haza is. Ütötte a guta. Azt mondta, szörnyen bogaras vagyok. Bogaras, mintha anyámmal összebeszélte volna. Bogaras, Zsú. A fogadásairól mindig jó időben leléptem. Hiába hívogatott aztán fél éjszaka. Kikapcsoltam a mobilom. Egyszer még haza is eljött utánam. Fél óráig nyomta a csengőt,

én meg a párnát a fejemre húztam, hogy ne halljam. Azután az éjszaka után nem hívott többet. Nem is találkozunk.

– No, Oszkár, mondom neki, mit szólsz hozzá, ha ma este én hívlak meg egy kis házibuliba?

Még inkább kitágult a pupillája:

– Kettesben?

– Hol már, kettesben uncsi lenne. – Harag villan a szemében, összezsugorodik a pupillája. Na, ezt eltoltam, harapok bele a szám szélébe.

– Izééé, noooo, a házibuli az sokvendéges, azért buli...

– Értem én kedves, nem kell magyarázkodnod – néz rám sértődötten. Persze, hogy érti. Meg is mondta egyszer, Te belém sosem leszel szerelmes. Pedig, ha fiatalabb lenne, vékonyabb, nem olyan pocakos, lógó tokájú és kevésbé ódivatú, meg nem annyira róka. Mert nagy róka az öreg. Ravasz meg kéjsóvár. Engesztelésül puszit nyomok az arcára. Oszkár szeme felcsillan, sosem kapott még puszit tőlem. Az arcára sem. Futó G6, gyalog A4. Óriási sorok kanyarognak a pénztárok előtt. Na ja, szombat délelőtt. Próbálok eltalálni, melyik a leggyorsabb. Az egyesben egy fiatal tanonc harcol a vonalkóddal, nem tudja beolvasni. A kettesnél kevesebben vannak, de a plafonig pakolt kocsik nem sok jót ígérnek. A többi pénztárnál is hosszú sorok. Mindegy, beállok a legközelebbibe. Nézegetem kétoldalt a polcokon az árut. Az egyik polc tele van leárazott fűszerekkel: szerecsendió, safrány. Szeretem a fűszereket, az illatukat, az ízüket.

Legújabban főzök. Kísérletezem az ízekkel. Sokszor elég pár apró újítás, s a végeredmény egy vadiúj étel lesz. Van úgy, hogy nem jönnek össze az ízek, de a múlt heti kísérletem sikeres volt. Illett a zöldséges sárgaborsólevesbe a karamellezett hagyma és a szójaszósz. No de mit kezdjek a safránnyal? I will see, meg jöhet még egy csomag szerecsendió is. Ha egyszer igazán nagy leszek, veszek valahol vidéken egy házat kerttel. Teleültetem fűszerekkel és gyógynövényekkel. Fűvesboszorkány leszek. Kenőcsöket, gyógyteákat, csodakrémeket és varázssitalokat fogok kotyvasztani. Szerelmi bájjitalokat is.

Aztán írok egy Fűveskönyvet. Telerakom hasznos recepttel meg tanáccsal. Mindenki meg akarja mondani a tutit. Persze, egy Fűveskönyv az más. Azzal tudnék segíteni. Magamon is. Beveszem a marasztaló bájjitalt, és többé nem fogok elszökni a szerelem elől.

Rendetlen vagyok meg rendszerető is. Rendbontó és rendtartó. A konyhában halomban állnak a koszos fazekak, tálak, tányérok, de ott illatoznak a tálakon a levelesztésza batyuk is: a camembert sajtos chilivel és eperdzsemmel, a baconos-mustáros, a fetasajtos-szárított paradicsomos, a ketchupos-virslis, a spenótos-sajtos meg a mézes-diós. Fél óra múlva itt vannak a vendégek. Kimegyek az erkélyre egy cigire. Azon filózok, hogy az egész koszos kócerájt a sütőbe rejtssem el vagy a spájzba süllyeszsem.

Whiskyt iszom. Egy kis chill. Megérdemlem. Egész nap mugliztam. Füstkarikákat fújok. Sikertelenül. Már vagy negyedszer bömböltetem a Queen Bohemian Rhapsody-ját: Anyway the wind blows – kornyikálom. Természetesen fals hangon. Carlos a szomszédban sztereóban nyomatja velem a Despacitot. Szuper kakofónia. A mi háztömbünk ilyen. Szombat. Party time. Nothing really matters tooo meee. Zsúúú! Zsúúú! Zsúúú! – kiabál lentről valaki. Kihajolok, hogy megnézzem ki az. Oszkár szobrozik az erkélyem alatt. Mérges:

- Már negyedórája csengetek, ordítok.
- Virágcsokor a kezében, egy láda pia a lábánál.
- Bocsi, nem hallottam. Beengedlek, gyere fel!

Kócos vagyok, izzadt és piszkos.

– Hello – nyitok neki ajtót. Nem köszön vissza. A spenótfoltos pólómat stírolja, vagy a mellbimbóimat a póló és a spenótfoltok alatt.

– Kerülj beljebb! – udvariaskodom. Oszkár kedvetlen. Kezembe nyomja a csokrot, becipeli a láda piát a konyhába. Szájtátva néz, hol a geometriai pontosággal elrendezett batyucskákra a tálakon, hol az irdatlan rendtelenségre a konyhakredencen. Töltök neki egy pohár Whiskyt. Kezébe nyomom. Kimegyek az erkélyre befejezni a cigit. Carlos szivarozik, vigyorog rám az erkély rácsán át.

– Hola, senorita.

– Hola – vigyorgom vissza. Carlos először kufircolni akart, aztán miután elmagyaráztam neki, hogy érzelmek nélkül nekem ez nem megy, a szívemet célozta meg: I want to have a small space in your heart. Aztán azt is feladta, azóta barátok vagyunk. Pár hónapja, mióta felszedte a csoki Maggyt, igen boldog.

– Who is that sugar dady? – int flegmán mögém. Oszkár áll az erkélyajtóban.

– Shut up – mordulok rá. Megbánom. – Wait a moment, please. Oszkárt félretolom az erkélyajtóból, megpakolok egy tányért batyucskákkal. Carlos újra vigyorog. – Some apetizer – kacsintok rá. – See you later.

– Ki ez a paprikajancsi? – dühöng Oszkár.

Paprikajancsi? Nem értem. Oszkár is furcsa szavakat használ, mint anya.

Anya gyakran használt olyan szavakat, amik érthetetlenek voltak számomra. Nem csak értelem nem társult hozzájuk, nem is tudtam megjegyezni. Anya hiába próbálta elmagyarázni a jelentésüket, én meg hiába próbáltam megtanulni őket. Próbálkozásaink általában kudarcba fulladtak. Olyankor anya a szememre vetette, hogy a fülem botját sem mozdítom, mintha süket lennék. Zsú elképzelte, hogy a jobb füléből egy kicsi botocska nő ki, s az ide-oda mozog az anyja kénye-kedve szerint, mint egy antenna. Az antenna sem segített. Outsider maradtam. Kirekesztve anya tökéletes világából. Apa világában otthonosabban mozogtam. Ha valami szó nem jutott az eszembe, elég volt egy képlettel, egy sakkpozícióval behelyettesíteni, s apa rögvest tudta, mit akarok mondani. Anyánál ez nem működött. A futó G6-tól és társaitól rendszerint plafont fogott. Szidta apát, hogy hülyeségekkel tömi a fejem. Én meg csak ismételtettem, mint elromlott szerkezet: gyalog B3, bástya C5, ló D7.

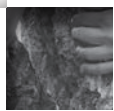
ROBERT URBANČOK HAPPENINGJÉBEN A MATEMORFÓZISSAL, A KRÍZISHELY-
ZETBEN TÖRTÉNŐ VÁLTOZÁSSAL, ÉRÉSSEL, FELNÖTTÉ VÁLÁSSAL FOGLALKO-
ZOTT. A MŰVÉSZTELEP EGY BOKROSABB, ELHAGYATOTTABB RÉSZÉN BUKKANT
RÁ EGY IMPOZÁNS MÉRETŰ ÖNTVÉNYBŐL KÉSZÜLT TENGERALATTJÁRÓRA EM-
LÉKESZTETŐ KISZUPERÁLT LEVENDULA-LEPÁRLÓRA. A HENGERTEST ÜREGES
VOLT, KÖZÉPEN EGY VÁLASZFAL-SZERŰ AKADÁLLYAL, VÉGÉN SZŰK KIJÁ-
RATTAL. URBANČOK KOMOLY FIZIKAI ERŐFESZÍTÉSSEL ÁTVEREKEDTE MAGÁT
A SZŰK, TÖRMELEKKEL ÉS PATKÁNYÜRÜLÉKKEL TELI FOLYOSÓN, MAJD MEG-
TÉPÁZVA, DE BÜSZKESÉGGEL TELTEN KIPASZÍROZTA MAGÁT A FOGSÁGBÓL.

SOKK

(REGÉNYRÉSZLET)

Nem lehet anya. Mert megijedt. Azon az éjszakán, amikor elszöktek le a folyampartra. Sose tudjuk meg, mi történhetett. Csak később derült ki: ő maga betegesen fél a víztől, nemhogy nem mer belemenni, de valósággal irtózik a közelségétől. Többen is próbálkoztak vele, hogy meggyőzzék: a part mellett nem veszélyes, nem kell beúszni a sodrásba, vissza kell jönni, amíg még éri a lába az aljzatot, lényeg, hogy végrehajtsa a feladatot, amiért beküldik. Valaki vízbe erőszakolta? Bekergették? Vagy megdobálták, hogy ne fordulhasson vissza a part felé? Azon a nyári éjszakán nagyon sok pesti fiatal sátorozott a Duna partján. Mielőtt eltűnt volna, jómagam is lesétáltam, és meglepve láttam a nagy tömeget. Már sötét volt, de továbbra is bömbölt a zene a tábortüzek mellett. Egy bulizó csoporthoz közelebb merészkedtem. Olyképpen, hogy ne vegyenek észre. A fiúk ittasan ordibáltak, a lányok pedig biztatták egymást, mindenki szabaduljon meg valamennyi ruhadarabjától, és anyaszült meztelen menjenek bele a folyóba. Csak a körvonalakat láttam, és hallottam, ahogy csobog a víz, amikor fürdenek benne. – Isteni, nem? – kérdezte egyikük. – Nagyon! – felelte egy mobillal játszó srác a tűztől, majd epésen hozzátette: – Nem megyünk hozzátok, úgyse állna fel! – A többi fiú erre rárivallt: – A magad nevében beszélj! – Egyikük talpra állt, és szótlánul elindult a lányok felé. Hozzájuk érve derékon ragadta egyiküket. A többiek sikoltva szaladtak a partra. Egyen fogva vezette kifelé a térdig érő vízig, és ott a derekára kapta a lányt, aki fejét hátraszegve lovagolni kezdett. – Ó! Ó! Ó de jó! Még! – nyögte. Kéjes sóhaját éppen hozzám hozta a szél.¹ Egy másik lány felém közeledett a sátólól, ezért visszavonulót fújtam. Óvatosan lépkedtem hátrafelé a homokban, mígnem elértem a fővenyes részt, és a Coop felé vettem az utam. Útközben még két tábortüzes társaságba is belebotlottam. Az egyik közelében fura édeskés illatot éreztem. – Füveznek! – villant át agyamon. Kikerültem őket. A másik társaság valami sámánhitű csapat lehetett, mert fura táncot jártak a tűz körül, miközben valaki

1 „Nagy folyamokon a hangok elszigetelten visszhangzanak, külön-külön alagútjaik vannak. A pompázatos partok mentén a levegő szertartásosan elősegíti, hogy a hang kivehető maradjon. Minden szó külön árkot vág magának a levegőben, csodálkozva, gőgösen, szívósan zengeti magját a fülbe, és miután fantommá változik át, még lebeg nedves vibrálása, és csak egy hullám zúgása vagy nekifeszülő szél ütheti el.” Fánus NEAGU, *Fehér Darumadár, Balkániába veszett* – novellák, Ford. Kántor Erzsébet, Albatrosz Könyvkiadó, Bukarest, 1984, 102.

verte a dobot. Ma is előttem van, ahogy dervisekként kerengenek, és szinte önkívületi állapotban számomra érthetetlen szavakat kiabálnak.

Vajon melyikük lehetett, aki vízbe parancsolta? Vagy magától menekült a Dunába, és úgy riadt meg egy életre? Meg lehet riadni egy életre? Volt egy karatemester ismerősöm, akit nekivert a ló a karámnak, és eltörte a bordáit. Soha nem lovagolt többet, pedig nagyon erősnek és bátornak ismertem. Apám gyerekkorában majdnem belefulladt a Sebes-Kőrösbe. Azóta csak derékig érő vízben hajlandó úszni. Gyerekkoromban berohantam nagyanyám fogház helyi háza és istállója közé, és ott végeztem el a pelenkámba titokban a nagydolgom. Amikor nagyanyám észrevette, rám kiabált: – Megezz a kaka! Megezz a szar! – Már negyvenöt múltam, nagyanyám jóideje a vegyes nemzetiségű temetőben pihen, de mindentől irtózom, ami ragad. Csokoládé, méz, lekvár – ki lehet engem kergetni velük a világból. A gyerekeimet tudatosan ragadékokkal traktálja az anyjuk, nehogy rám hasonlítsanak. Féltő, hogy a szerzett sebeket okozta beidegződéseket az utódok is másolják. Mi lesz, ha nem lehet beküldeni a gyerekeit sem a vízbe? Elindul egy beteges generáció, félelemmel, fóbiával. És mi lesz, ha a gyerekeitől az unokái is átveszik ezt a szokást? Generációk szakadnak el az úszástól és a folyamtól.

Sokat gondolkodtam, mit tehetnék. Végül feladtam. El kellett fogadnom, hogy szüzességben éli le az életét. Az elején bele voltam betegedve, hogy az a bizonyos éjszaka végleg elvette tőle a lehetőséget, hogy gyerekei szülessenek. Egyetlen lehetőségem maradt: elviszem Csányi Vilmos etológus barátomhoz, aki csak ad valami viselkedéstani magyarázatot. Autóba ültünk, átmentünk a Tildy Zoltán, majd a Megyeri hídon, és az M0-sról az M7-esre térve a professzor balatoni háza felé vettük utunkat. Vezetés közben azon töprengtem, van-e értelme egyáltalán a látogatásunknak, miután már megszületett a döntés. Késtünk, a mobilom lemerült, Balatonvilágoson egy pizzafutár segített, hogy megtaláljuk a házat. A professzor megértően mosolyogva fogadott. Annak ellenére, hogy indulóban volt feleségéhez, akit megműtöttek a veszprémi kórházban. Láttam az arcán, amint elérzékenyül, ahogy meglátja Ankát. Szavait sose feledem:

– Szia, vizslalány! Te vagy az első weimaraner, akit otthonban fogadok! Nem olyan nagy baj, hogy a tenyésztők úgy döntöttek: nem lehetsz anya. Ez csak a gazdádnak gond, aki rád vetíti az érzéseit. Ő van elkeseredve helyetted. Pedig számodra ő a legfontosabb.² Vajon fordítva is így van? Boldogan bújsz hozzám. Nem érzékeled!

2 „A legfontosabb megfigyelésünk az volt, hogy már néhány hetes kiskutyák, amelyeknek még alig-alig van kapcsolata az emberrel, mert saját fajtársuk, a mamájuk az igazi gondozó, előnyben részesítik az embert, egy ismeretlen embert is, a fajtárssal szemben. Ezt az állatok számára meglehetősen különös tulajdonságot megvizsgáltuk a farkasoknál is. Ha egy választási helyzetben ismeretlen ember és ismeretlen kutya között választhatnak, a kutyák az embert, a farkasok a kutyát választják. Tehát a háziasítás során az ember fontossága felülírta a fajtárs fontosságát, legalábbis a kapcsolat, a kötődés terén.” CSÁNYI Vilmos, *Az emberi viselkedés*, Sanoma Budapest Kiadói ZRt., Budapest, 2006, 55–56.

VERES ERIKA

EREDETI MÁSZOLAT

PENÇ

Hiszen a hala(n)dókat azért vonzzák az esték, hogy létezésük még inkább bizonyosságot nyerjen. Önfeláradtan hagyják maguk mögött a látást, és lépnek át egy ellentétes közegbe, ahol képesek túlélni a fény hiányát. Az est egzisztenciális kihívás nappal és éjszaka határán.

Naplemente. Narancssárga színsávba tapadt felhőcsimbókók széles vizek fölött. *Savannah sky*. Akár egy koktél neve is lehetne, iható szín, mondtad. Emlékeim szántóföldjére pedig az a régi fotó lökődik ki, amelyen egy halászmadár álldogál a Karaköyhöz közeli Bergamut utca végében, s valamelyik lerombolt irodaház törmelékéről bámulja a vizet, miközben fekete sziluettje mögött alábukik a nap. A fotóhoz *anno* a következő szöveg tartozott: *Ez a falióra ebből a szempontból nem az időre való emlékezést, vagyis nem a dolgok változásának néhanapján felmerülő gondolatát, épp ellenkezőleg, a dolgok változatlanságának érzetét és képzetét keltette.*¹ A metróhíd pántjai becsíkozták a hátteret, s a domb vonala tökéletes kontúrt tartott a madaras-óras jelenethez. Emlékeim szántóföldjére pedig traktorok érkeztek ezután – a fotót a hozzá tartozó szöveget beszántották mélyebb rétegekbe, s a narancssárga színű emlék egy időre megint odaveszett.

A kék órát is említhetném a pillanatnyi inspiráció vagy bizonyos elvesztettnek hitt képek kútfőjeként. Ilyenkor, a napszínnek letűnésével, a kékek és feketék maradnak csupán, s ez olyan hatást kelt, mintha városszerte komolyzenei koncertek kezdődnének, mintha valahogy simává, határtalanítottan egymásba hajlóvá, megkérdőjelezhetetlenné, szinte egyértelművé és egyívásúvá, zavartalanná, már-már giccsesen tökéletessé válna a környezet. Mielőtt azonban mindez *valóban* megtörténhetne, közel kúszik egy személyszállító hajó a kikötőhöz, s rikító fényeivel belezavar a kezdődő éjszakába. Pedig az est nyúlványai imént a délutánban időztek még, nem

1 „*Bu bakımdan, bu duvar saati zamanı hatırlamaya, yani şeylerin deęiřtięini arada bir dūřünmeye deęil, tam tersi, hiçbir şeyin deęiřmedięini hissetmeye ve inanmaya yarardı.*“ = PAMUK, Orhan (2013) *Masumiyet Müzesi*. YKY, İstanbul. A szövegřszet fordította V. E.

látszódot semmiféle rózsaszín fény a tengeren, sem az iszlámzöld kivilágítás a mecset környéki kávéházak teraszán. Csak a sirályok szálltak. Alacsonyan, láthatatlanul szinte – belevesztek víz és ég között a színátmenetek mezsgyéibe. Ehhez társult a szürkülő szél, a madártollak, a kíváncsiságba forduló tekintetek, s az a jól ismert, hétérai szorongásérzet a döntésképtelenség apropóján: Érdemes-e ma útra kelni még? Utcákba szorulva vacsorához kenyeret keresni, miközben a környéket elborító *kék* sikolyok visszhangját idézi. (*Tudtam, hogy teljesen egyedül vagyok, az esti sötétségben az üres utcákon senki sem hallja meg ezt a színt.*)² Persze az is előfordulhat, hogy a kék óra a várakozás emlékéét hozza vissza. Konyhaszéken ücsörögve lesni a késő órán érkező kedvest, archaikus nyelven elolvasni néhány Holdhoz írt verset – öreg képek, szavak. De miután bizseregni kezdenek a kábelek, és bekapcsolják a közvilágítást, az új éjben a Hold kamillavirág-közepe is előtűnik megint. Illata periodikusan visszatérő linearitás-képzet, változásfolyam. Szirmait leszedték a szerelmesek, *szeret – nem szeret...*

Az éjszaka szemlélődés az egyszerűsített világban. Élesen látni a sötétet. Kiemelni a tartalmat saját, egynemű közegéből. Hogy vakon rajzolni meg mester kezéd legtokéletebb alkotásait – gyertyafénynél rizsszemre lovat, cédrust, csatajelenetet... Vagy újra és újra csempére festeni ugyanazokat a vonalakat, pontokat, alakokat, mintákat. Becsukott szemmel is.

A keresztmetszetében ábrázolt virág az ún. *hatâyî* motívumok csoportjába tartozik, míg az oldalnézetben ábrázolt kehely általában tulipánt vagy szegfűt mutat. A *penç* pedig szemből, felülnézetből, szár és levelek nélkül helyezi képre a virágot. Középről kezded a rajzot, belülről kifelé haladva alakul a fészkek, majd e köré sorakoznak a szirmok egyenként. A koncentrikus körök vonala jelölhető – hullámos szélű kisebb szirmok a nagyobb szíromban, egymásra rétegezett apró csipkék, díszítve, domborítva, színezve. A *penç* perzsául a szíromlevelek számára utal, jelentése: öt. A legelterjedtebb gyakorlat szerint a mesterek felülnézetből legalább öt szíromlevéllel ábrázolják a virágokat. Ez a motívum gyakori képe csempének, kelmének, miniatúrának, illusztrációnak. Származását tekintve visszakövethetetlen. Talán csipkerózsa, tavorózsa, az antik *hosoge*-virág vagy bármely másik mezei virág lehet, amely Mongóliától Egyiptomig megerem. A legprofánabb képek egyike: kör köré rajzolsz szirmokat – olyan, mint a merev galambtekintet a Magyar Népmesékből, vagy ugyaninnen a virág szemű leány. Mesebe-

2 PAMUK, Orhan, *A nevem Piros*, ford. TASNÁDI Edit, Bp., Ulpius-ház Könyvkiadó, 2007, 253.

li, egyszerű, természetű, ismerős. Imakönyv lapjai közt szárított lóhere virága, egy pénzecske szirmai tavaly tavaszról, pitypangmotívum kirgiz sztyeppékről, anatóliai sziklák között cseperedő csipkebokor virága. Nem tudhatni, bármi lehet az öt szírom – egymagában vagy kompozíciós elemként használva a képen.

Sőt, ami kör, az forog! Akár egy apró bolygókkal körülvelt galaxis. Égitestek egy köz-pont körül – fészekből hullámvonalban kinövő levelek mutatják a forgás irányát, hozzák mozgásba a képet. Szélrózsa egy veteményes kertben vagy kerengő *derviş* a *mevlevî*-rendházban. Netán gyümölcsfaágakra helyezett szilva-, körte-, almavirág, *kayısıbarack*. Május. Az ötödik hónap bája a megtermékenyülés utáni vágy. A világ egyszerű, madárperspektívából tekintve csak egy apró virág.

A kék háttér elé helyezett fehér szirmoknak nincs köze a kék órához. Az ő kontrasztjuk nem a sötétség, hanem a tavaszi kék égbolt. Viszonyrendszereikben inkább tartalmi, mintsem elméleti elemekhez kapcsolódnak. Statikusságuk révén, vagyis az ábrázolt virágok szárhoz fixáltsága miatt nem a *változás* kiemelésének elemei. Ők csak képek, pillanatok. Rögök az úton, hantok a szántóföldön. Zárt belső dinamikájú, csupán külső eszközökkel mozgatható tartalmak. Darabok. *Ez a falióra ebből a szempontból nem az időre való emlékezést, vagyis nem a dolgok változásának néhanapján felmerülő gondolatát, épp ellenkezőleg, a dolgok változatlanságának érzetét és képzetét keltette.*³ – jut eszembe ismét a halászmadár Karaköyben, a naplementeszín a kéken, a falióra fehér számlappal, az iszlámzöld kivilágítás a mecset környéki kávéházak teraszán, s az a jól ismert, hétórai szorongásérzet a döntésképtelenség apropóján, amely a sikerélményhez elvezet.

3 PAMUK, Orhan, *Masumiyet Müzesi*. İstanbul, YKY, 2013.

ROBERT URBANČOK HAPPENINGJÉBEN A MATEMORFÓZISSAL, A KRÍZISHELY-
ZETBEN TÖRTÉNŐ VÁLTOZÁSSAL, ÉRÉSSSEL, FELNÓTTÉ VÁLÁSSAL FOGLALKO-
ZOTT. A MŰVÉSZTELEP EGY BOKROSABB, ELHAGYATOTTABB RÉSZÉN BUKKANT
RÁ EGY IMPOZÁNS MÉRETŰ ÖNTVÉNYBŐL KÉSZÜLT TENGERALATTJÁRÓRA EM-
LÉKESZTETŐ KISZUPERÁLT LEVENDULA-LEPÁRLÓRA. A HENGERTEST ÜREGES
VOLT, KÖZÉPEN EGY VÁLASZFAL-SZERŰ AKADÁLLYAL, VÉGÉN SZŰK KIJÁ-
RATTAL. URBANČOK KOMOLY FIZIKAI ERŐFESZÍTÉSSEL ÁTVEREKEDTE MAGÁT
A SZŰK, TÖRMELEKKEL ÉS PATKÁNYÜRÜLÉKKEL TELI FOLYOSÓN, MAJD MEG-
TÉPÁZVA, DE BÜSZKESÉGGEL TELTEN KIPASZÍROZTA MAGÁT A FOGSÁGBÓL.

BAKA L. PATRIK

A FEMINISTA MAGYAR NÉPMESE MEGTALÁLÁSA

ZALKA CSENGE VIRÁG: *RIBIZLI A VILÁG VÉGÉN*
RÉGI MAGYAR NÉPMESÉK MAI GYEREKEKNEK

„– Olyan nagy erőd van, te nem lehetsz más, csak a Vitézek Vitézének a Vitéze.

– És ha nem az vagyok? Akkor ki a győztes?

– Te!

Föld Gyengéje erre lekapa a sisakját.

– Én pedig azt mondom: nem vagyok vitéz! Itt a hajfonatom, tessék. Leány vagyok.

– Te győztél!”

(Zalka Csenge Virág: *A sárból gyúrt leány = Ribizli a világ végén*, 65)

A népmesék számos tekintetben féregjáratok: egymástól távol eső szférákat kötnék össze egy szempillantás alatt. Áthágják a racionális és az irracionális világ határait, de ugyanúgy a kultúrák közt húzóódokat is, motívumaik, mintázataik révén úgy csomózva össze azokat a régi korok ködében, ahogy korunk multikulturális társadalmaiban történik. Egyszerre szólnak a múlttól, vezetnek vissza egészen a mítoszok koráig, és ugyanakkor a jelen számos kihívásával is szembesítenek – hiszen csak a világ változik, az ember mindig ugyanaz. Amiként az egyes mesetípusok esetében is állandó a szüzsé, a megformálás módja mégis számtalan változatot eredményez. Minden szóbeli újrameséléssel, újraírással. Egy-egy szó vagy elem kicserélése, a névadás gesztusa, az egyes történetek egymás mellé rendezésének sajátos kombinatorikája szinte ugyanabból valami egészen mást, üdítően mait teremthet.

Zalka Csenge Virág munkássága ugyancsak több tekintetben határmezsgyén áll. Nemzetközi mesemondó, aki ír (Trinity College) és amerikai egyetemeken (East Tennessee State University, Bowling Green State University) tanulta a mesemondás mesterségét, s mutatta ki annak örökségét például a szerepjátékok tör-

ténetmeselésében *Forum-Based Role Playing Games as Digital Storytelling (Studies in Gaming)*¹ című monográfiája hasábjain. A széles közönségnek szánt szakkötetei, mint a *Mesemondók márpedig vannak. A nemzetközi mesemondás világa*² – mely centrális szereppel bír a téma hazai recepciójában –, valamint a *Hősök és pimaszok. Mit és hogyan meséljünk kamaszoknak?*³ egyaránt a mesemondás mesterségével, történetével és jelenével, valamint kihívásaival foglalkoznak. Zalka tehát nem egyszerűen „csak” egy kortárs bárd, de a mesemondás kutató-értelmezője is. Hagyományörző, hogyne, de mint a fentiekből kitűnik, a továbbélést ugyanolyan elhivatottsággal és szakmaisággal bizonyítja a kortárs populáris kultúra berkein belül is. Fontos továbbá tevékenységének nemzetközi jellege, ami értendő egyfelől a világ számos pontján megtartott meséléseire, de még inkább a népmesék magyar változatának közreadására ezeken a fórumokon – világnyelven. Nyomatott formában ezen törekvésének fajsúlyos példája a *Dancing on Blades. Rare and Exquisite Folktales from the Carpathian Mountains*⁴ című kötet, melyben Pályuk Anna kárpátaljai meséit adta közre angol fordításban. Mindezek révén Zalka Csenge Virág nagyban hozzájárul(hat) a mesemondás gyakorlati és akadémiai diskurzusának kétirányúvá válásához is, ami korábban csak korlátozottan érvényesült.

„A mese akkor él, ha mesélük” – olvashatjuk Gimesi Dóra ajánlójának első mondatát Zalka első mesekönyvének, a *Ribizli a világ végén. Régi magyar népmesék mai gyerekeknek*⁵ című könyv hátlapszövegében. „Nem tartom magam a könyvben szereplő mesék írójának vagy szerzőjének. Mesemondónak tartom magam, aki ugyanazt teszi, mint előtte minden mesemondó az idők kezdete óta: rátalál egy mesére, beleszeret, mesélni kezdi, és addig színezegeti, csiszolgatja, dédelgeti, amíg minden részlete ragyog. Ezek a mesék azért ilyenek, mert nekem így tetszenek” (229–230) – vallja *A mese mint gyöngyfüzér* című utószavában a mesélő. Soraival felveti ugyanazokat a kérdéseket, amelyeket Perrault, a két Grimm, Arany László, Illyés Gyula és Benedek Elek munkái kapcsán ugyancsak sok szakíró feltett már és próbált megválaszolni. Hol a határ népmese és műmese, mesemondó és meseíró, tovább/újramesélt örökség és saját alkotás között, s mindegyik miként hat, ha az eredendően szóban élő népmesét lejegyezzük? Alapvetően ez a dolgot is ezeket a kérdéseket járja körül, s némelyikre talán választ

1 Csenge Virág ZALKA, *Forum-Based Role Playing Games as Digital Storytelling (Studies in Gaming)*, McFarland, Jefferson – North Carolina, 2019.

2 Uó, *Mesemondók márpedig vannak. A nemzetközi mesemondás világa*, Pont, Budapest, 2016.

3 Uó, *Hősök és pimaszok. Mit és hogyan meséljünk kamaszoknak?*, Pont, Budapest, 2019.

4 Uó, *Dancing on Blades. Rare and Exquisite Folktales from the Carpathian Mountains*, Parkhurst, Michigan, 2018.

5 Uó, *Ribizli a világ végén. Régi magyar népmesék mai gyerekeknek* (HERBSZT László illusztrációival), Móra, Budapest, 2019, 240. A törzsszövegben zárójelben szereplő oldalszámok végig erre a kiadásra vonatkoznak. A kötet a mesemondó blogján *Feminista Magyar Népmesék* cím alatt gyűjtött, a taglalt problémakörök alapján jelölt, Zalka által is elemzett mesékből ad válogatást, az eredő online felület (http://tarkabarka.blogspot.com/p/feminista-magyar-nepmesek_27.html) pedig lehetőséget kínál további, hasonló mesék megismerésére. Azóta a mesélő több munkája is megjelent, köztük az itt elemzett gyűjtemény párja, amely hasonló szellemben, de az egész világ mesekincséből válogat: ZALKA Csenge Virág, *A kalóz királylány. Nemzetközi népmesék mai gyerekeknek* (HERBSZT László illusztrációival), Móra, Budapest, 2020.

adni is megkísérel. Elemzi továbbá a zalkai mesevariánsokban érvényesülő női horizontot, valamint a történetek mindenkori aktualitását is görcső alá veszi, azok kortárs társadalmi és lélektani analógiáit, valamint tabudöntéseit állítva előtérbe. Azt azonban már most előlegezzük, hogy vizsgálatunk fókuszában a *Ribizli* mint szöveg és irodalmi alkotás áll, melyet bár a népmesék és átdolgozott tündérmesék szakirodalmá felől (is) vizsgálunk, ezt végig a posztmodern szövegszervező stratégiák tükrében tesszük.

([POSZTMODERN] ÁTDOLGOZOTT) NÉPMESE

A szóbeli és írásbeli mese elsőbbségének dilemmája a mesekutatással egyidős, s egy kevésbé tudományos analógiával élve a tyúk és a tojás esetéhez hasonló. Hiszen az világos, hogy az emberek előbb beszéltek – meséltek – szóban, mint írásban, arról viszont, hogy miként és miről tettek, csak onnét van fogalmunk, hogy lejegyezték ezeket. „A kérdés inkább az tehát, hogy ezek az írásbeli rögzítések milyen módon befolyásolták magát a szóbeliséget, befolyásolták-e (nyilván igen), illetve az írásban rögzített szövegek mily mértékben tükrözik a valódi szóbeliséget (nyilván legfeljebb részlegesen), illetve mennyire hordozzák magukon lejegyzőjük saját leleményeit, stiláris igazításait stb.”⁶ Az elsőbbség kérdését esztétikai minőségüket nézve is feltették. E tekintetben Albert Wesselski és Walter Anderson parázs vitája az egyik legemlékezetesebb. Az előbbi szerint csak a már leírt, stilizált mese számít művészi alkotásnak, utóbbi azonban a szóbeliségen alapuló népi alkotóerő révén a mesemondást magát, a szóban elhangzó mesét is művészi értékűnek tekinti.⁷ Noha nem e vitának a következménye, de tudománytörténeti tény, hogy „[a] mesemondás komplexitása a lehatárolt, zárt szöveg fogalmán alapuló textualizáció során általában jelzés nélkül eltűnt/eltűnik, és döntően csupán az 1960-as évektől, a performancia és a kontextus jelentőségének előtérbe kerülésével lett tudományos reflexió tárgya”⁸ magyar környezetben. Nemrégiben Nagy Gabriella Ágnes *Hagyományos (nép)mesemondás*⁹ című dolgozata értekezett mélyrehatóan a népmesemondás performatív jellegéről, technikáiról, a mesemondó narrátorok típusairól illetve a népmesemondás médiumok sorában való újraszituálásáról. Utóbbi alapja „az a médiaantropológia, amelyet Pfeiffer dolgozott ki, és keretet biztosít ahhoz, hogy a mesemondás jelenségét úgy emeljük ki a folklóresemények közül, hogy egyszerre maradjon része a népmesemondásnak, és váljon láthatóvá, értelmezhetővé a mai kulturális jelenségek sorában.”¹⁰

6 LISZKA József, *Népmese vagy műmese? Gondolatok egy Grimm-mese kapcsán* = H. NAGY Péter – KESERŰ József (szerk.), *A párbeszéd eleganciája. Köszöntő kötet Erdélyi Margit tiszteletére*, Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom, 2015, 99 (99–114).

7 Vö. Uo. 100.

8 GULYÁS Judit, „Mert ha irunk népdalt, mért ne népmesét?” *A népmese az 1840-es évek magyar irodalmában*, Akadémiai, Budapest, 2010, 51.

9 NAGY Gabriella Ágnes, *Hagyományos (nép)mesemondás* = HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán – MÉSZÁROS Márton – SZEKERES Nikoletta (szerk.), *Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, FISZ, Budapest, 2017, 169–222.

10 Uo. 189.

A mesemondók munkásságának további taglalása helyett mi azonban kanyarodjunk vissza a mesegyűjtők tevékenységéhez. A terület legismertebb alakjai, Perrault, Grimmék vagy épp Benedek Elek számos publikációjukban a nép ajkáról származó szövegek hű lejegyzőiként hivatkoztak magukra. „Tehát saját kútfőből mit sem toldottunk a mesékhez, semmiféle viszonyt és vonást nem szépítettünk bennük [...]; hogy a kifejezésmód és az egyes dolgok megfogalmazása tőlünk származik javarészt, az magától értetődik, de minden sajátágot, amit csak észrevettünk, megpróbáltunk megtartani[.]”¹¹ Mesegyűjteményeikben mégis az átdolgozás és a stilizálás kifejezetten rájuk jellemző stratégiái mutathatók ki.

Boldizsár Ildikó egy ötlépcsős fokozati skálán mutatta ki, hogy az eredendően népmesei ihletésből születő irodalmi mese milyen mértékben és mely jellemzőinek elhagyása/lecserélése révén távolodhat el a népmesétől. Boldizsár a legkiterjedtebb műfajkorpusszal, a tündérmesével dolgozott. Értékelése szerint az első lépcsőn – az egyik póluson – a *szájhagyományozódó tündérmese* áll, mely az alapforma, az elhangzó szöveg szó szerinti lejegyzése, az ötödiken – a másik póluson – pedig az *asszimilált és specializált tündérmese*, immár saját szüzsével és motívumrendszerrel. Számunkra a második lépcső, az *átdolgozott tündérmesék* szintje a fontos, ahová a mesegyűjtők keze nyomát őrző, lejegyzett s egyszersmind átdolgozott mesék kerülnek. Ezek sajátos stílussal rendelkeznek, az alkotók pedig megengedik maguknak, hogy egy-egy motívumot, elemet kiiktassanak/lecseréljenek, amire nagy hatással van az az előfeltevésük, hogy már számolnak a gyermekbefogadóval.¹² Ilyen sajátosságok Charles Perrault klasszicista cicomái, a francia etikett és társadalom általa integrált komponensei, beékeltségek tanulságai, Grimméknél a nyelvjárási elemek egységesítése, az obszcén kifejezések kigyomlálása, a csodás elemek totalizálása és archaizáló vasszigoruk, Benedeknél pedig az erkölcsiség, a pedagógiai célzat, a paraszti életvitel dicsőítése vagy épp a felerősített prózaritmus, a változatos formulák és az ízes kifejezések.¹³ Az említett gyűjtők a jelzett sorrendben továbbá egymás meséit is feldolgozták, sőt a refolklorizáció, a szájhagyományba való visszakerülés ugyancsak közös jellemzőjük. „Ami általában igaz a népmesére, műmesére, Grimm-mesére, az írás- és szóbeliségre, tud-

11 Jacob és Wilhelm GRIMM, *Családi mesék*, ford. ADAMIK Lajos – MÁRTON László, Kalligram, Pozsony, 2009, 13.

12 Vö. BOLDIZSÁR Ildikó, *Varázslás és fogyókúra*, Didakt, Debrecen, 1997, 15–17; 188–200.

13 Vö. BORBÉLY Sándor, *Klasszikus meseirodalom* = KOMÁROMI Gabriella (szerk.), *Gyermekirodalom*, Helikon, Budapest, 1999, 84–98; BOLDIZSÁR Ildikó, *Mesepoétika*, Akadémiai, Budapest, 2004, 71–77.

niillik az, hogy az egyes szövegvariánsok az írásbeliségből a szóbeliségbe, illetve megfordítva, a népmeséből a műmesébe, majd onnan vissza, esetleg egy kis Grimm-mesei kitérővel szinte követhetetlenül vándoroltak az elmúlt évszázadok során[.]¹⁴

Ruth B. Bottigheimer amerikai folklorista e vándorlás két formáját különbözteti meg. A *mikroterjedés*re alapvetően a szóbeli forma jellemző, s időben (pár generáció) és térben (szűk távolságok) is korlátolt hatósugarú. A *makroterjedés*hez a nyomtatott közeget köti, amely nagy hatótávolságban, nyelvi határokra is átívelve képes terjedni.¹⁵ Az egyes gyűjtők (átdolgozott) és kiadók által megjelentetett mesegyűjteményein, valamint a levéltárak és a néprajzi gyűjtemények (sokszor töredékes) anyagain túl értelemszerűen az utóbbihoz társíthatjuk a különféle mesemondókhoz kötődő hanganyagokat, audiovizuális felvételeket is, melyek a mesemondó esteket mint performansz előadásokat őrzik meg. Egy napjainkban működő bárd tehát (mediális szempontból is) sokkal kiterjedtebb korpuszból meríthet, másfelől szinte szakmai elvárásból is fogalmazódik meg vele szemben meséi forrásainak, eredőinek feltüntetése, az újgenerációs mesevariáns kvázi genealógiájának a megrajzolása. Valójában ezen a ponton futunk bele a népmesemondás/írás (eredendően is) posztmodern szervezőstratégiájának a felismerésébe, s a szerzőiség kérdésének visszatérő dilemmájába.

Németh Zoltán számos dolgozatában foglalkozott már a posztmodern jelenséggel. Legfontosabb eredményeként a korszak három stratégiájának körülhatárolására tekinthetünk, ezekre azonban kicsit később térünk ki. Itt inkább azon szempontokra hivatkozunk, melyeket mint potenciális megközelítéseket kínál az egyes művek értelmezéséhez¹⁶, ezek közül ugyanis számos működtethetőnek tűnik a (kortalan) népmesék esetében is. Hiszen a transzcendens megragadására tett kísérlet például tetten érhető az egydimenziós világgépben¹⁷, a formai hagyomány pedig az azonosság esztétikájának¹⁸ fraktálszerűen újratermelődő elemeiben.

A rejtőzködés a szereplők álcaiban, más lényekké való átalakulásában, de a gyűjtők/szerzők esetében is, akik amolyan társalkotókként bár hozzájárulnak a meséhez, mivel ezt korlátok között teszik, mintha identitásuk is egybeolvadna az előttük tevékenykedő, a mesére hatást gyakorló bárdokéval. Ezzel függ össze egy másik, talán a legmeghatározóbb kapcsolódási pont is, mégpedig az intertextualitás totalizálása. Hiszen a stilis-

14 LISZKA, I. m., 102.

15 Lásd: Ruth B. BOTTIGHEIMER, *A tündérmesék eredete, terjedése és a népi narratíva elmélete*, ford. VÁSÁRY Ákos, Etnoszokóp, 2011/1, 107–115.

16 NÉMETH Zoltán, *Költészet és nemiség... Hálózatelmélet és irodalomtörténet-írás* = CSANDA Gábor – H. NAGY Péter (szerk.), *Költészet és...*, Szlovákiai Magyar Írók Társasága, Pozsony, 2014, 87–102.

17 LOVÁSZ Andrea, *Jelen idejű holnemvolt*, Krónika Nova, Budapest, 2007, 12–21.

18 ANDRÁSFALVY Bertalan – BALASSA Iván – ÉGETŐ Melinda – GRÁFIK Imre – GUNDA Béla – KOTICS József – PALÁDI-KOVÁCS Attila – PETERCSÁK Tivadar, *Magyar néprajz V. A magyar népköltészet*, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., 2001, 22–32.

tikai módosítás, a motívumszintű elvétel/hozzáadás/pótlás bárhogya is, de egy megöröklött anyagon történik, ami olykor jelöletlen, máskor jelölt. Utóbbira remek példa a források feltüntetése, amely kommentálva – pl. Zalka Csenge Virág esetében – a szöveg strukturálódásának menetét is dokumentálja. Csodálatos gesztus Zalka részéről, amikor a megöröklött anyagban még névtelenül szereplő női főhőst Anicának nevezi el, annak okán, hogy ő Pályuk Anna (Anica) mesevariánsát mesélte újra. A gesztus nem egyszerűen tisztelgés és köszönetmondás, de az alkotói szerep integrálása is a mesébe, melyben immár nemcsak különféle mesélők olvadnak egybe, de a mesélők is a mesehősökkel, többszörösen is áthágva valóság és fikció szintjeit. E megoldásban ugyancsak posztmodern minták köszönnek vissza, ahogy abban is, hogy a kezdő- és záróformulák mindig olvashatók önreflexióként, *Az okos lány* típusú történetek – itt *A titokzatos beszédű lány* – kitakarásban érdekelt beszéde pedig nyelvjátéknak is tekinthető.

Ezen túl a népmese épp referencialitásának révén válik társadalom- és korfüggetlenné, mindenkor aktuálissá/aktualizálhatóvá. Az alávettettnek adott hang, valamint a sorok között, esetleg egy-egy elejtett szóval érzékeltetett traumák pedig korántsem csak a ráköltések révén érvényesülhetnek. Itt lesz fontos ismét a gyűjtők jártassága, hisz a végtelennek tetsző népmesekorpusz eleve tartalmazza ezeket, „csupán” professzionális kombinatorikára van szükség, hogy kellően reflektorfénybe kerüljenek. Ez esetenként az egyes meséken belül is érvényesülhet, de még hangsúlyosabb lehet kötet szerkesztésekkor, mint például a *Ribizli* esetében. Zalka Csenge Virág nem cserélte le a királyfikát harcos királylányokra, hogy passzív királylány helyett ugyanilyen királyfit kelljen kiszabadítaniuk. Ő csak olyan meséket mesélt újra, ahol eleve így történik, vagy női és férfikarakter eleve egy szinten állnak.

Mindennek fényében – mint a posztmodernben általában – a korábban érzékeltetett dilemmák nem dőlnek el. Sőt, inkább a népmese/műmese, mesemondó/meseíró, újramesélt örökség/saját alkotás közti határok léte kérdőjeleződik meg, maszatolódik el. Tiszta népmese nem létezik, csak átdolgozott átiratok sora, melyek azonban írott formában is a variációkban való létezés, bizonyos tekintetben tehát a népmesék ősfarmáját őrzik. A mesemondók (élőszói, performatív) és meseírók (szöveges) tevékenysége egy adatbázist alkot és kínál a kor jelenségeivel karöltve ihletforrást a jelen bárdjainak. Akik ha saját kreativitásukkal gazdagítva mesélik tovább az örökséget, úgy önmagukkal bővítik, alkotják újra s olvadnak össze vele a posztmodern kombinatorika stratégiái mentén. Ennek okán is maradéktalanul egyet tudunk érteni Zalka Csenge Virággal, aki szerint „[t]öredékesen megőrizni a mesét hagyománytiszteletből, egyfajta lefagyasztott állapotban tartani akkor is, ha a mai közönség egy kukkot sem ért belőle, [...] kevésbé tiszteli meg a múlt zseniális mesemondóit, mint ha a legjobb tudásunk szerint kerek egészet alkotunk a ránk maradt töredékekből” (229).

FEMINISTA NÉPMESÉK?

A posztmodern irodalmi művek poétikájával foglalkozó nemzetközi szakirodalom alapművei közt tartjuk számon Brian McHale *Postmodernist Fiction* című kötetét. McHale a posztmodern regények azon törekvését állítja előtérbe, hogy teret kívánnak adni a korábban marginalizált csoportok hangjának és történelem-tapasztalatának, amivel a központi nagyelbeszélésként működő történelem eredendően nem számol. Többek között ilyenek az egyes korok női horizontjai vagy a bármiféle nemzetiségi, faji, szexuális stb. kisebbségek szemszöge. Az így kialakuló *apokrif történelem* művei sokszor merőben más megvilágításba helyezik az egyes korokat és eseményeket.¹⁹ Általában *alulnézeti pozícióból szemlélődnek és a mikrotörténetírással, az oral historyval is kapcsolatban állnak. A női nézőpontkaraktereket szerepeltetőkben gyakran érvényesülnek azon sajátosságok, melyeket Mary Gergen a női narratívákon mutatott ki: a széttartó szerkezet, valamint a protagonista érzelmi kötelékeiben való ábrázolása, mely utóbbi a narratíva szövevényessé válásához is hozzájárul, szemben a férfi főhősöket/nézőpontot működtető elbeszélések jellemző linearitásával.*²⁰ Az *alávetettség, a kiszolgáltatottság férfi-női, többségi-kisebbségi, győztes-vesztes, gazdag-szegény korrelációban egyaránt visszatérő elemei az ide sorolt műveknek. Hazai vonatkozásban Rakovszky Zsuzsa A kígyó árnyéka, Kováts Judit Hazátlanok vagy Bánki Éva Esőváros című regényei említhetők példaként. McHale apokrif történelmei és azok célja együtt rezonál Németh Zoltán antropológiai stratégiájával, melyet a posztmodern irodalom egyik megjelenési formájaként ír le (a háromból). Utóbbi „élesen hatalomellenes, gyakran nyíltan politikaiként viselkedik, a patriarchális, totalizáló, asszimilációs, homogenizáló és globalizáló tendenciák ellen emel szót a sokszínűség és az eltérő tradíciók megőrzése céljából.”²¹*

A kortárs irodalmi alkotások szerzői a marginalizált nézőpont érvényesítésében persze jóval szabadabb, ha nem korlátlan keretek közt mozoghatnak, ami azonban nem vagy nem ilyen formában mondható el a népmesékkal dolgozó mesemondókról, gyűjtőkről. A kisebbségi horizont több (sic!) lehetséges érvényesítési módját látjuk például Frankovics György etnográfus *A bűvös puska. Népmesék romákról*²² című kötetében, ami már csak a könyv három részének címéből – *Dráva menti cigány népmesék, Ci-*

19 Brian McHALE, *Postmodernist Fiction*, Routledge, London – New York, 1987, 90.

20 Mary GERGEN, „*Life stories. Pieces of a dream*” = Mary M. GERGEN – Sara M. DAVIS (szerk.), *Toward a New Psychology of Gender*, Routledge, New York – London, 1997, 203–223.

21 NÉMETH Zoltán, *A posztmodern magyar irodalom hármassztratégiája*, Kalligram, Pozsony, 2012, 35.

22 FRANKOVICS György, *A bűvös puska. Népmesék romákról*, HERBSZT László illusztrációival, Móra, Budapest, 2015.

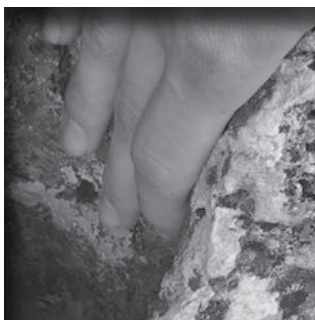
gányokról szóló Dráva menti horvát népmesék és Balkáni cigány mesék és mondák – is következik. Amíg az első és a harmadik szakasz ugyanis (jobbára) cigány meséket/mesevariánsokat tartalmaz, a másodikra ezek ellenpólusaként is tekinthetünk, ami akár a köteten belüli komparatív vizsgálódást is lehetővé teszi. Ennek megkezdése előtt azonban érdemes áttanulmányozni Gulyás Judit tanulmányát, aki a munka hiányosságaival is szembesít. Például azzal, hogy némelyik mese esetében az összekötő kapocs „nem az, hogy romákról szólnak, hanem az, hogy romáktól, vagyis roma mesemondók repertoárjából származnak”²³, ami pedig nagyban hatna az elemzésekre is.

Kicsit más azonban a helyzet a női horizonttal, hiszen a megnevezett roma szereplőkkel ellentétben olyannal nem igazán találkozunk, hogy egy – embereket is szerepeltető – mesében ne jelennének meg nők. Elvégre nélkülük az eukatasztrófa egyik legelterjedtebb kifejeződése, a házasság sem valósulhatna meg. Vagy ez, a nő és a házasság egybekötése már eleve egy előfeltevés? Bizonyosan az, de érvényességét nagyban erősíti, hogy a hét proppi állandósult tündérmesei szerepkör egyike a királylány²⁴, ami a nőt eleve egy másik, a hős párjaként, jutalmaként predestinálja. Ez a minta pedig a népmesekorpusz jelentős hányadában érvényesül is. Ám nem mindegyikben, és ami még fontosabb: korántsem feltétlenül alárendeltként.

„Ha ápolni, őrizni akarjuk saját hagyományainkat, tényleg fel kell adnunk a reményt, hogy a gyerekeink változatos női példaképekkel találkozassanak az »egyszer volt« és a »boldogan éltek« között?” (224) – teszi fel a kérdést Zalka Csenge Virág. A választ pedig, a hat-

23 GULYÁS Judit, *Népmese és gyerekirodalom. Frankovics György: A bűvös puska: Népmesék romákról, Herbszt László illusztrációival, Móra, Bp., 2015.* = HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán – MÉSZÁROS Márton – SZEKERES Nikoletta (szerk.), „...kézifékes fordulást is tud”. *Tanulmányok a legújabb magyar gyerekirodalomról*, Tempevölgy könyvek 29, Balatonfüred, 2018, 96 (92–106).

24 „A királylány (Proppnál cárkisasszony) szerepköre meglehetősen széles körű, a nehéz (el nem végzése esetén halált jelentő) feladat kitűzésétől a mese beteljesülését jelentő esküvőn a menyasszony szerepéig.” Lásd: ANDRÁSFALVY et. al., *I. m.*, 24.

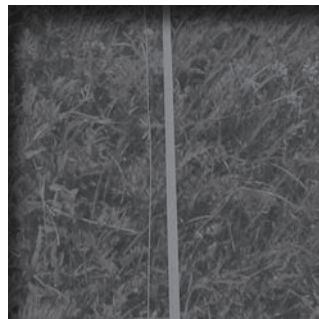
hatós „Nem”-et a *Ribizli* meséinek táltos királylányai, jóságos boszorkányai, furfangos női bajkeverői képviselik. „Ezek a lányok és asszonyok nem vártak megmentőre: maguk győzték le a sárkányt, mentették meg a királyságot, és váltak saját jogon uralkodóvá. Nem lett volna viszont teljes a mesegyűjtemény olyan legények, királyfiak, férfiak nélkül, akik ezek mellett az aktív nők mellett egyenrangú félként jelenhettek meg” (225). Zalka nem radikális feminista meséket írt tehát, hanem gyűjtésével azt bizonyította, hogy a magyar népmese-birodalom nem a nemi szerepek hagyományos elosztásának totalizálásában érdekelt, hanem eleve benne rejlik a megvalósult emancipáció. Ebben a harminckilenc történetben – micsoda többszörösen is érvényes meseszám-önreflexió – legalábbis biztosan. „Szerintem pedig ez a feminizmus, egymás mellett, egyenlő értékrenddel jelennek meg a hősök és a hősnők”²⁵ – vallja a mesélő, majd másutt hozzáteszi: „Ám, amikor a 19. században elkezdtek összeállítani a gyerekeknek szóló mesegyűjteményeket, ferdén, egyoldalúan, az akkori korszellemnek megfelelően válogattak. Nem a hagyomány volt féloldalas.”²⁶

Történetei közt akadnak számos előzménnyel rendelkezők, de alig ismert, egyedi darabok is, s általánosan érvényes, hogy az egész magyar nyelvterületről gyűjtött. „[I]gyekeztem olyan történeteket választani, amik kevésbé ismertek, pedig nagyon sok mondanivalójuk van a mai emberek számára. Nem az volt a célom, hogy »modernizáljam« a népmeséket, hanem hogy megmutassam, mindig is sokkal színesebbek és gazdagabbak voltak, mint azt sokan gondolják.”²⁷ Számos alkotás besorakozik a klasszikus mesekincs azon kivételei közé is, melyek közül Kappanyos András a *Szépség és a Szörnyeteget* emeli ki, ellenpontjaként azon – sok esetben persze érvényes – megállapításának, miszerint „az előzmény és átmenet nélküli beletalálás a felnőtt szerepbe nyilvánvalóan éppolyan mesés elem, mint az első pillantásra fellángoló és tartós kapcsolatot megalapozó szerelem toposza. Ezzel a narratívák megkerülik azt a rengeteg kételyt, szorongást, tévutat, vélt vagy valós megszegyenülést, külső és belső feszültséget, amelyet mind a felnőtté válás folyamata, mind a viszonylag tartós párkapcsolat kialakítása mindkét nem számára bő-

25 CSAPODI Márton, *Mindenkinek szüksége van a mesemondás varázslatára – Zalka Csenge a Mandinernek* [Interjú], Mandiner, 2019 = https://mandiner.hu/cikk/20190623_zalka_csenge_interju

26 KARAFIÁTH Orsolya, *Zalka Csenge Virág: „Nehéz körbeírni, miben is különbözök a hagyományos népi mesemondóktól”* [Interjú], MagyarNarancs, 2020 = <https://magyarnarancs.hu/konyv/aki-megfurdik-megoregszik-132657>

27 VOJNICS-ROGICS Réka, *Zalka Csenge Virág: A mesemondást tekintem a hivatásomnak* [Interjú], Litera, 2020 = <https://litera.hu/magazin/interju/zalka-csenge-virag-a-mesemondast-tekintem-a-hivatásomnak.html>

ségesen tartogat. Nyilvánvaló, hogy a klasszikus mesék mindezek számbavételét nem tekintették feladatuknak, részben azért, mert keletkezésükkor ezek a problémák (legalábbis mai formájukban) még nem is léteztek.²⁸ Zalka Csenge Virág női és férfi mesehősei közül ugyanis sokan „megmentették egymást, tanultak egymástól, szabadon választották társul a másikat, és képesek voltak beismerni a hibáikat is” (225). Lássunk néhány példát!

Zalka meséiben kifejezetten öntudatos női karakterek szerepelnek, akiket összességében jellemez „valamiféle munkavégzés, proaktív megoldáskeresés egy-egy élethelyzetre.”²⁹ *A feneketlen kút*ban az apa parancsa ellenére sem hajlandó egyik királykisasszony sem megcsókolni a kérőt, akit nem melleleg csak a király nem tud azonosítani. „Édesapám, ha annyira kell magának a gyűrű, akkor csókolgassa az ördögöt maga!” – mondja a legkisebb. Pár sorral lejjebb pedig ezt olvashatjuk: „A király beüzent a palotába, hogy Anica jöjjön ki. Anica visszaüzent, hogy ha az apja beszélni akar vele, jöjjön be ő” (8). Ám az ellenállás itt nem az engedetlenség kifejeződése, hanem az ésszerűsége, amiről később a király is meggyőződik, hiszen az ördög eleve egy hamis gyűrűt ajánlott a lányok kezéért. *A sárból gyúrt leány* főhősnője, Föld Gyengéje a mesegyűjtemény egyik legaktívabb szereplője, aki szegény cigány emberek sárból gyúrt gyermekéből önerőből lép elő királyságok megmentőjévé, sárkányok és a sötétség legyőzőjévé, Fekete Vitézek egyenrangú partnerévé. Utóbbi mi sem fejezhetné ki jobban, mintsem hogy a várt házasság helyett „kezet fogtak” (69) a mese végén. Mindezzel rácafol az eredetével, a nőiségével, valamint a nevével szembeni előítéletekre, mely utóbbi „a leggyengébb” helyett azt is jelölheti, hogy viselője a „gyengéje” mindennek a Földön.

A Kappanyos által említett, „első pillantásra fellángoló” szerelmet Zalka meséinek számos szöveghelye árnyalja. *A feneketlen kút* Anicája a mesei szerencsés sorsszerűség révén bár egy herceggé avanszált katonához mehet férjhez, abból, ahogy „a délceg legénnyel egymásra mosolyogtak; látszott rajtuk, hogy nem most mosolyognak egymásra először” (9). A kapcsolatnak tehát – még ha titokban is, de – volt ideje kibontakozni. *A három vásárfiában* a király bölcsessége révén a királylányi szerepkör válik aktívvá, amikor maga döntheti el, hogy a három, jobbára egyformán teljesítő kérő közül kit választ. Az indoklásával lehet vitatkozni, de a szabad akaratával nem – és itt ez a tanulság. *A titokzatos beszélő lány* esetében az egymás iránti érdeklődés kerül előtérbe. Itt nem a mese kétharmadáig

28 KAPPANYOS András, *Az elveszett ártatlanság és a visszanyerhető intimitás*, Prae, 2019/2, 8 (6–12).

29 PARTI Judit, *Meséld újra! Ribizli a világ végén*, Mesecentrum, 2020 = <https://igyc.hu/konyvajanlok/meseld-ujra.html>

főszereplőnek tűnő kérő, de az őt kísérő testvér lép elő főhőssé azáltal, hogy visszamegy a lányhoz. „A lány mosolyogva nyitott ajtót, behívta a legényt a konyhába. / – Azt hittem, már vissza se jössz! / – Visszajöttem – ismerte el a legényt. – Bevallom, ahány kérdést feltettünk neked, a válaszaidból egyet sem értettem. Magyarázd el[...]” (31). A lány mosolya és szavai visszamenőleg is sokat elmondanak a korábbi jelenetek eddig kitakart történéseiről, feltételezhető „összenézéseiről”, a legény utolsó két szava azonban az egyenlő félként való kezelés kifejezése is. Nem tekinti bolondnak azt, akit elsöre nem ért – mint tette a testvére –, hanem rákérdez. Kíváncsi. A fokozatosan kiépülő, és nem a ragyogó külső adottságok alapján hirtelenjében kialakuló szerelem mintájába illeszkedik a *Mese a lányról, aki nem akart boszorkány lenni* című mese is. Hősnője, Boróka annak ellenére is kedvessé tud válni egy legény számára, hogy ganajtúró bogárrá változtatták. „Levéllé, vattával, kevés ronggyal megágyazott a bogárkának a skatulyában, és az ágya mellé fektette” (58). E gondoskodó szeretet ugyanolyan megváltás a bogárnak, mint a Szörnyetegnek a Szépségé, vagy mint amelyet az aranyos gyíkcskává változtatott Ribizlinek jelent a legkisebb királyfi figyelme a *Ribizli a világ végén* című mesében. Fontos azonban, hogy nem minden történet főhősei találhatnak egymásra. A *Hapták, Kérdáj, Rékcung* triójának utolsó tagja például az ajánlat ellenére sem kívánja semmiképp elvenni a névtelen királylányt, aki annyiszor túljárt az eszén; helyette inkább annak nevesített szolgáját, Julcsit választja, igen ésszerűen.

A testiség a sorok között, utalások szintjén jelenik meg a történetekben. Egy rövid dilemmát követően például nyilvánvaló lesz *Az aranyhajú kertészbojtár* azon pontján, amikor a lány végül „szó nélkül kivette a [fiú] kezéből a fésűt, és ő fésülte tovább az aranyhaját” (89). Ribizlit ugyanakkor azért űzi el, változtatja gyíkká a zárdafőnök, mert a „[zárdá] ablakban kellett magát” és „szédítette a királyfiakat” (70), amit a lány heves ellenkezése ellenére is ellenpontoz egy tőle független elbeszélői megállapítás kicsit korábbról: „[a] kolostori élethez viszont sehogyan sem fűlt a foga, mindig kifelé nézegetett az ablakon” (70). Ribizli „[a]zért kapta ezt a különleges nevet, mert gyermekkorától kezdve semmi mást nem volt hajlandó enni” (69) – olvashatjuk, majd kicsit később azt, hogy ribizliből viszont pirosat, fehérét és feketét is. A színszimbolika szerint a szereplő tehát a szexualitással, az ártatlansággal és a veszteséggel/a világból való kivonulással is kapcsolatban áll, amit a történet is igazol. Noha az nem derül ki, hogy Ribizli mennyire került közel

korábban a királyfihoz, az igen, hogy amíg gyíkká változva maga is segít neki feladatai teljesítésében, közben a királyfi is helyreállítja az ő világát. Egymás megismerésére tehát bőven akad idejük, s mindezt bizonyosan a testiség felfüggesztése mellett.

Zalka női pozíciót erősítő megoldásai közül a lehangsúlyosabb talán a nevesítés, melynek tekintetében a női szereplők tényleg jelentős hátrányban vannak a népmesekincsben. „Úgy éreztem, hogy a többi, névtelenül maradt lány és asszony is megérdemel egyet[...] [...] Egy-két kivételtől eltekintve (ahol a lány lánysága vagy az anyóka anyókasága fontosabbnak tűnt, mint keresztnevük), ahol nem akadt név, ott ugyanazon mesegyűjtemény más meséiből kölcsönöztem egyet, esetleg ugyanannak a mesetípusnak más verzióiból [...]. Néhány esetben az eredeti mesemondó személye előtt tisztelgettem vele, hogy egy-egy szereplőt róluik neveztem el” (229). Amiként a női pozíció mentén végbement gyűjtésre, úgy e nevesítésre is joggal tekinthetünk McHale *apokrif történelmének*, valamint Németh Zoltán *antropológiai posztmodern stratégiájának* a népmesék adta keretek között való érvényesüléseként. A lányok/asszonyok/öregasszonyok nem névtelen, összeolvadó massa maradnak tehát Fehérlófia, Király Kis Miklós és társaik árnyékában, hanem önálló egyéniségekké, Ribizlivé, Zsófi-vá esetleg Anicává, a férfiakkal nevükben is egyenrangú partnerekké lépnek elő.

MINDENKORI AKTUALITÁS – TÁRSADALMI ÉS LÉLEKTANI ANALÓGIÁK, TABUMENTESÍTÉS

A mesék minden kultúrában kitüntetett szereppel bírtak és bírnak a mai napig. Ott találjuk őket az archaikus társadalmak azon rítusaiban, melyekkel az emberi érés azon stációit ünnepelték, amikor az egyén átlépett az egyik életszakaszból a másikba. A zsidóknál a hit tanítása mindig összekapcsolódott a történetmondással; hagyományos esküvőiken is ezért mesélt a ceremóniamester az ifjú párnak. A keresztényeknél a Jézusról szóló példabeszédek tanítanak az erkölcsre, a ramadán alatt a muzulmánoknál pedig az egész napos böjtöt követő feloldódás eszközei.³⁰ A szórakoztatás mellett tehát meghatározó a tudásformáló, tudásközvetítő szerepük is. Csökkentik az előítéleteket, elősegítik a beleélést, fejlesztik a toleranciát, a problémamegoldó képességet, Boldizsár Ildikó és más szakemberek eredményei szerint pedig gyógyító hatásúak is. Utóbbi alapja a mesék azon jellemzője, hogy csak kezdeti szakaszuk, valamint befejezésük harmonikus, a mese legnagyobb, belső része azonban küzdelmes,

30 Vö. BOLDIZSÁR Ildikó, *Meseterápia. Mesék a gyógyításban és a mindennapokban*, Magvető, Budapest, 2010, 24–25.

melyet a szereplők az egyensúly visszanyeréséért vívnak. Azon túl, hogy a beteg s általában az olvasó ezt a küzdelmet a sajátjával vonja párhuzamba, a csodás jelleg „nyilvánvalóvá teszi, hogy a mesék nem a külvilágról akarnak hasznos ismereteket közölni, hanem az emberben lejátszódó belső folyamatokról.”³¹ A meseterápia érzékenysége abban áll, hogy a mesei szimbólumok csak annyira nyílnak meg a befogadó előtt, amennyit az lelkileg aktuálisan elvisel, a megfejtés, megértés lépcsői pedig érzelmileg energizáló hatásúak.³² Mindennek fényében kijelenthető, hogy a mesék „arról szólnak, hogy az ember élete során bármikor több lehet annál, mint amit az adott pillanatban éppen él, sőt mindaz, ami a világban rosszul működik, megváltoztatható.”³³ Nehézségeik és azok leküzdése révén Zalka Csenge Virág mesehősei ugyancsak szerepet kaphatnak ebben a folyamatban.

Némelyikük a világlátás, a természetes(nek tűnő) viselkedési mód megváltoztatására ösztönöz. Mert bár az eukatasztrófakor könnyű a mosoly, nem az máskor. Eredményes viszont lehet. „Amikor az öreg király meghalt, a Vidám Királyfira szakadt a birodalom minden gondja, sokszor nem nagyon akadt, aminek örülni lehetett. Ilyenkor a Vidám Királyfi még inkább figyelt rá, hogy mindenkire mosolyogjon” (33). A szakasz bizonyítja, hogy nemcsak a csatamezőn, de a mindennapokban is mindannyian ráatalálhatunk a magunk hősiességére. Fontos tapasztalat, hogy a mesékben a hierarchikusan fölérendelt hajlamos elismerni, ha a ranglétrán alatta állónak igaza van – legalábbis ha az illető bizonyítja azt. Az egyik pólus itt általában a király, aki a felső méltóság képviselője, ennek ellenére azonban zavarba ejtő gyakorisággal téved. Amellett, hogy ez a döntéshozók tévedhetetlenségének is a cáfolata, hangsúlyozza a kisemberek – szegénylegények, okos/királylányok – kiállításának fontosságát is az igazság mellett, mely utóbbi azonban nem feltétlenül kell hatalomváltáshoz vezessen.

Egy-egy mese a halállal való szembenézést is tematizálja. Gondoljunk csak *A feneketlen kútban* a tündérfeleség távozására, esetleg arra az esetre, amikor a zöld dragonyosnak, aki elvesztett feleségét kutatja, a tenger partján álló öregember a következőket mondja: „Annak a tengerentúli országnak királya van, de trónörököse nincs, ezért mindenki, aki ebben az országban nem szerencsés, oda kerül előbb vagy utóbb” (17). A nem szerencsések alatt érthetjük az elhunytakat, a király alatt Istent, akinek fia bár van, esetében örökösről mégsem beszélhetünk. Az, hogy a vitéz egy csónakkal kelhet át odaátra, s hogy a felesége épp a templomból tűnt el korábban, mind a túlvilágra tett utalások – ahol viszont boldogságban egyesülhet a pár.

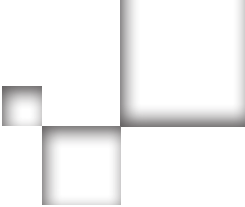
Igen gyakran szembesülünk (mindenkor) kortárs társadalomkritikai elemekkel. A legklasszikusabb *A láthatatlan munka* története, ami értelmetlenné teszi a női és férfi munka

31 BRUNO BETTELHEIM, *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*, Corvina, Budapest, 2011, 29.

32 BOLDIZSÁR, *Uó*, 54–56.

33 VAS Kinga, „Mesés” lehetőségek a gyógyításban és az oktatásban = ERDÉLYI Margit (szerk.), *Az irodalomoktatás új kihívásai*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2014, 209 (199–222).

elsőbbségére vonatkozó kérdést. Ami pedig „tetszik, nem tetszik, aktuális. Még ma is annyira kézenfekvőnek veszik sokan, hogy a szappantartó sosem ürül ki otthon...”³⁴ A *Vidám Királyfi* kincstárnoka a sikkasztással és a korrupcióval szembesít, kinek helyébe amolyan ellenpontként végül az uralkodó halász apósa lép, aki szegénységükre hivatkozva a lányát sem akarta az udvarba engedni, még ha királynénak is kérték. Olykor ennyi elég teljes jellemek kialakításához. Hasonlóan, mint a *Ribizli a világ végén* két idősebb királyfia esetében, akik öccsükkel ellentétben minden feladatot pénzzel próbáltak megoldani. A *három vásárfia* a pártoskodással és a közvélemény olykor értelmetlen véleménynyilvánításával is szembesít, amikor minden alattvaló tudja, melyik királyfit kellene a királynénak választania – csak épp köze nincs hozzá. „[M]inimum meghökkentő témák is előfordulnak. A mérgező családtól, bántalmazó férjtől vagy zaklató apától való elmenekülés. A csonka családban való felnevelés. A gyermekek megátkozása és annak küzdelmes feloldása. A férfitúli-apai vagy zsarnok-anyai önkény legyőzése, a szabad párválasztás, a féktelen erők megzabolázása, vagy a láthatatlan munka felszínre kerülése”³⁵, de az öregek tisztelete is több mesében előkerül. *A szegény asszony és a sárkány* a romákkal szembeni előítéletekkel, az *Igazmondó Lőrinc vitéz* pedig a zaklatással szembesít, ahol bár a vétkest megbüntetik, az ügy ezzel nem ér véget. „Neked, lányom, pedig nemcsak azt engedem meg, hogy szembeköpj bárkit, aki akaratom ellenére ölelgetni próbál, de parancsba adom, hogy pofozd is fel!” (160) – zengi az uralkodó, amivel a mese nem pusztán a valóságunk közelmúltbeli botrányaira reagál, de maga is hangsúlyozza: ha véget akarunk vetni a zaklatásnak, első lépésként az kell, hogy az áldozatok megtörjék a csendet.

Több történetben megelevenedik az ősmagyar kultúra néhány eleme. Az *Inculában* nemcsak a névadó királynő táltos, de az apja betegségére is a turulmadár jelenti az egyetlen orvosságot. Az (ős)nemzeti jelkép és a gyógyír itt tehát metonimikus kapcsolatban állnak, a turul kiszabadítása pedig jelképezheti a múlt feltárására tett törekvéseket. Utóbbi ebben az értelemben önreflexió is, hiszen e folyamat tekintélyes részben csak a folklórisztika eredményei által, vagy épp a megöröklött hagyományok – mondjuk a népmesemondás – átadásával, életben tartásával lehetséges. Az, hogy a mese végén *Incula* táltos királynő lesz, a régi magyar kultúrában is újraszituálja a nők helyét, jóllehet ehhez a történetben is mindenekelőtt a táltosi pozíció szükségeltetett. A *híres szittyá király fiai* a kalandozások korának emlékét őrzi, egyik hőse, Aladár pedig nemcsak a *Botond monda* névadójával, de a bibliai Dáviddal is párhuzamba lép az óriással folytatott küzdelme révén. Ugyane mese egyik királynője, Heléna az *Iliász Szép Helénájával* kerül párhuzamba, amikor a szöveg azt mondja:

34 CSEJTEI Orsolya, *Az Üveghegyen túl, feminizmuson innen – Zalka Csenge Virág hősnőkről és bátor királynőyökről*, Népszava, 2020 = https://nepszava.hu/3081215_az-ueveghegyen-tul-feminizmuson-innen--zalka-csenge-virag-hosnokrol-es-bator-kiralyanyokrol

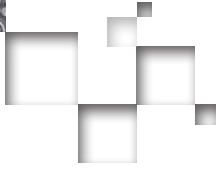
35 STENSZKY Cecília, *Feminizmus a magyar népmesékben*, Irodalmi Jelen, 2020 = <https://irodalmijelen.hu/2020-aug-17-1128/feminizmus-magyar-nepmesekben>

„[s]zebb ő a világon mindenkinél” (53). Az *aranyhajú kertészbojtár* megháromszorozott aranyalma-dobálása, „árverése” Paris és az istennők antikvitásbeli esetét idézi, *A sárból gyúrt leány* és *A pirosmalac* pedig a kései – itt kissé alternatív – gyermekáldás révén Ábrahám történetével létesítenek párhuzamot.

Kiemelhetjük a hagyományos modelltől eltérő, különleges családi szerkezeteket is.³⁶ *A feneketlen kútban* „[a] három királykisasszony három anyától született” (5), de az apjuknál nevelkednek. Az első két feleség távozásának eltérő okai voltak. Az első tündér volt, s amikor a tündérek elvonultak az emberi világból, ő is velük ment, „fel a csillagos égbe” (6). Utóbbi megfogalmazás révén itt a halál is oka lehetett a házasság végének. A második feleség, egy tudós asszony végső soron a tudománya miatt volt kénytelen távozni, hiszen az udvarban a boszorkányság vádja fonódott köré. Itt sem a király-királyné megromlott kapcsolata tehát az ok, noha a pletyka szolgáltatott alapot akár ehhez is. A harmadik leány származik csak egyszerű anyától, egymás közt azonban nem viszálykodnak, a király sem kivételezik egyikükkel sem. Az első feleséggel kötött továbbá a multikulturális, míg a másodikkal az eltérő „iskolázottságú” felek házasságának a lenyomata is. *A Tengöri Hereberi Atyámuram* női főhőse egyfelől a hűsége miatt lesz emlékezetes – hiszen három csábítót is neveltségessé tesz, miközben pucéran „várja” őket az ágyba –, másfelől azért, mert maga mellett egy másikat is megtűr a férje feleségeként. „Leültek szépen egymás mellé, egy kicsit beszélgettek, majd Principcihez fordultak: eldöntötték ők, hogy nem bánják, ha mindketten feleségek maradnak” (195). A mese ezzel a fordulattal nem pusztán a monogám házasság hagyományával fordul szembe, de a szexuális orientáció kérdését is megnyitja.

A homo-, bi- és transzszexualitás potenciális nyomai több helyen is feltűnnek, legyen szó játékos helyzetekről vagy épp az identitáskeresés hangsúlyos megjelenéséről. A vonatkozó szakaszokra sokszor a humoros – de semmiképp nem gúnyos – megszólalásmód a jellemző, ami az idegenkedők számára is könnyebbé (vagy épp másként érthetővé) teheti a befogadást. „Ránézett a király az ördögre. Az ördög is ránézett a királyra. A király nagyon szerette volna visszakapni a gyűrűjét... így hát odahajolt, és adott az ördögnek egy cuppanós csókot” (8). *A feneketlen kút* iménti idézete azonban még csak játék, a nemiség kérdése legmarkánsabban a *Vitéz Rózsa* című mesében kerül előtérbe, ahol mindhárom királylány megpróbálkozik férfi szerepbe bújni. Mindegyik „elment a borbélyhoz, levágatta a haját, vitézruhába öltözött, és nekiindult a világnak” (98), de csak Rózsa jut túl a réz-,

36 Ebből a témakörből válogat a mesemondó egy újabb kötete is: ZALKA Csenge Virág, *Széltestvér és Napkelte. Hagományos mesék rendhagyó családokról* (BERTÓTHY Ágnes illusztrációival), Móra, Budapest, 2020.

ezüst- és aranyerdőn is, melyek amolyan szintjelölökként a férfivá válás lépcsőfokai is. Rózsa remek vitéznek bizonyul, olyannyira, hogy maga Tündér Ilona is hozzá szeretne menni. A szövegből nem derül ki, hogy Ilona tisztában van-e Rózsa lányságával, de hogy utóbbi, „akinek nagyon megtetszett Tündér Ilona” (102) is e célból cselekszik tovább, kétségkívül aktuálissá teszi a nemiség kérdését. Innen nézve az, hogy Szent Péter átka nyomán – „Ha legény voltál, változz lánnyá, ha lány voltál, változz legénnyé!” (104) – Rózsa „teste megváltozik” (104) és utat enged a heteroszexuális házasságnak, szinte már mellékes, hiszen Rózsa nőként is vonzódott Tündér Ilonához. Utóbbi a leszbikusság horizontjait, lovagi, erősen maszkulin működése pedig a transzneműségét is megnyitja. A *Béla kisasszony* látszólag ugyancsak felveti az iménti kérdéseket, ott azonban „csak” egy férfi és női szerepkört, identitást is felölteni, váltogatni képes női hőssel van dolgunk, aki a neve ellenére sem relativizálja a maga lányságát és szexuális orientációját. „A *nemi identitás (gender identity) nem feltétlenül egyenlő a nemi kifejezéssel (gender expression)*. Ha egy lány farmert, pólót és fércipőt hord, még nem biztos, hogy fiú akar lenni – egyszerűen neki ez tetszik, ebben érzi magát kényelmesen [...], mert jobban illik a személyiségéhez, amikor éppen várúrnői rangban van”³⁷ – értékeli a történetet Zalka is, ami ilyenformán a vagy-vagy gondolkodásmód kritikája.

A mesélő nem gyomlálja ki a történetek kegyetlen szakaszait, legfeljebb retorikailag oldja azok megjelenítését. Ilyen, amikor a zöld dragonyos „[s]ült, sercegett” (15) a tűz fölött, amikor az *Inculában* a boszorkány (tévedésből, de) lemészárolja mind a hét gyermekét vagy amikor *A híres szittyá király fiaiban* a tizenkét betyár levágott keze ömlik ki egy zsákból. A legkegyetlenebb jelenetek *A szépen zengő pelikánmadárban* szerepelnek, ahol az elrabolt, majd kirabolt királylányokat a kaszakútba vetik a csaló királyfik. „Ebben a mesében a szerelem *nem* győz le mindent. A királykisasszony, miután látta, milyen is valójában a számára vonzó királyfi, nem próbálja mentetegetni, vagy a másik két testvérré háritani a felelősséget.”³⁸ A mesék ilyenformán megőrzik a szemet szemért elvet, ami a klasszikus hagyományban a rend helyreállításának egyik fontos eszköze.

A történetek bizonyos nyelvi megoldásai, fogalmai a meglepetés esztétikájának aktualizáló stratégiájába illeszkednek, a jelen korhoz közelítve a meséket. Gondolunk itt olyanokra, minthogy a zöld dragonyost egyebek mellett esernyővel verik el, vagy épp

37 Uő, *Feminista Magyar Népmesék 4. – Béla kisasszony*, A Tarkabarka Hölgy Naplója, 2015 = <http://tarkabarka.blogspot.com/2015/12/feminista-magyar-nepmesek-4-bela.html>

38 Uő, *Feminista Magyar Népmesék 2. – A szépen zengő pelikánmadár*, A Tarkabarka Hölgy Naplója, 2015 = <http://tarkabarka.blogspot.com/2015/11/feminista-magyar-nepmesek-2-szepen.html>

serpenyőben, valamint tepsiben próbálják megsütni. Feleségének kávéspohara is akad, amiként a *Vitéz Rózsa* királya is szívesen olvas újságot. *A tengerlépő cipő*ben tűzoltókért küldenek, hogy segítsenek lemászni a szegény embernek a templomtoronyból, *A három vásárfia* királyfiak pedig bicskával jelölik meg a háromból, hogy melyik is az ő útjuk.

Mint az a folyamatosan integrált részletekből is kitűnhetett, Zalka Csenge Virág végig „letisztult, mégis lendületes, élő nyelven [szól]. Óriási érdeme, hogy olyan írott, de felolvasható nyelvet talált az általa elbeszélte mesék számára, amely egyszerre képes megmozgatni a mai olvasó érzéseit és fantáziáját.”³⁹ Mindemellett távol áll tőle a túlzott egyszerűsítés, ami által a művek a széles, kortalan olvasóközönség számára is izgalmasak maradnak. A mesélő poétikájának meghatározó eleme a humor, s vele az életszerűvé tétel is. Mielőtt *A zöld dragonyos* katonai menetből kiálló főhőse beszaladna és bennragadna az elvarázsolt erdőben, arra vonatkozó nehézségeivel is szembesülünk, hogy „rájött a szükség. Keresztbe tette volna a lábát, hogy visszatartsa, de hát lóháton ült, így nem tehette. Kínlódott, izzadt, forgolódott” (11). A végtermékre való utalások több helyen is a humor eszközei. A legmarkánsabb példa vélhetően az, amikor *A csudacsirke* névadó lidérce a gazda hitetlenkedő szavai után – „[h]ozol ám te nekem lócitromot” (94) – épp ez utóbbival hordja félig tele a házat. Az élet-/valószerűséget erősítik továbbá a fiktív és valós határain átívelő mesék, valamint a helyhezkötések is. *A tengerlépő cipő* végén a kárpátaljaiak és az üveghegyiek visszatérő vendégei lesznek egymásnak, az *Inculában* Dunaugró cipő szerepel, *A tündértó titka* pedig abban különleges, hogy eldönthetlenné teszi: az események varázslat vagy véletlen hatására zajlottak-e éppen úgy, ahogy, egyfajta köztes, mágikusan realista zónában maradva.

Zárásul a műfaji önreflexiókat említhetnénk, melyek az *Egy halottban hét eleven* című mesében a legerősebbek. A kezdő- és záróformula bizonyos tekintetben persze mindig annak számít, itt azonban a következő a nyitány: „Egyszer volt, hol nem volt – ha nem lett volna, nem mesélnék róla –, volt egyszer egy faluban egy szerelmespár” (76). A szerelem tehát már eleve adatként értelmeződik, csak annak társadalmi kiteljesítése ütközik egzisztenciális, anyagi akadályokba. A legény rossz útra téved, amikor lopással próbálja megoldani a gondját, ám lefűlelik, a büntetés pedig akasztás. Csak a kedves mentheti meg, ha sikerül egy olyan találós kérdést mondania, amit senki nem tud megfejtetni. „Mi-

39 HANSÁGI Ágnes, *Hansági Ágnes laudációja*, HUBBY, 2020 = <http://hubbyinfo.blogspot.com/2020/06/hansagi-agnes-laudacioja-zalka-csenge.html>

nél többet gondolkodott, annál inkább aggódott, hogy egyik sem lesz elég jó. A talalós kérdéseket gyerekkorától tanulta a falu öregjeitől, a szüleitől és a többi gyerektől; szájról szájra jártak, így egyikről sem volt biztos, hogy nem ismerné még valaki a faluban” (76–77). A talalós kérdés itt tehát a túlélés kulcsaként szerepel, iménti jellemzői révén pedig a mesék analógiája is. S ahogy a történet kezdőformulájában szereplő öngigazoló beékelés a mesék mindenkori érvényességére vonatkozó reflexió, a történet megoldása, egy új talalós kérdés (másként mese, esetleg mesevariáns) valós, kortárs alapokon álló megalkotása a legény, a mesemondás s vele a népi kultúra megmentésének, továbbélésének is a kulcsa.

A kötetet Herbszt László egyedi hangulatú, kortalan képei tarkítják. Utóbbiak szabásminta-megoldásai, alkatrészeket idéző industriális elemei – melyek éppúgy viszatérnek, amiként a háttérket, felületeket kitöltő mintázatok – a felszín alatt húzódó mélységek és népmesei ismétlődések más mediális környezetben való, de működésükben analóg megjelenési formái. Amint egy interjújában az alkotó vall róla: „A *Ribizlinél* arra gondoltam, hogy érdemes lenne kísérletezni azzal, hogy a nagyobb felületeket nem egy vonalas struktúrával, hanem valamilyen mintával töltöm ki. [...] Ezek az egyszerű geometrikus formákból felépülő felületek kötik össze ezeket a rajzokat. [...] Az egyik volt osztálytársam egyszer azt mondta, hogy a rajzaimban az építőipari konzignációs jeleket látja.”⁴⁰ Az ábrák gazdag, élénk, telített színeire ugyancsak joggal tekinthetünk a kortárs aktualizálás jelölőiként, „a belső borító mintázata [pedig] visszaköszön a címek alatt, a megújult szöveghez illeszkedő, megújult népi motívumra emlékeztetve az olvasót, aki a rajzok geometrikus formáiban, színeiben egyaránt megtalálja a hagyományra utaló állandóságot és az innovatív képi világot.”⁴¹

Zalka Csenge Virág munkássága és első mesekönyve, a *Ribizli a világ végén* – ami a 2019-es év kötetei közül gyerekkönyv kategóriában 2020-ban Év Gyerekkönyve díjat kapott⁴² – a régi örökséget szólaltatja meg, ám ezt mai nyelven, mai eszközökkel, mai szempontok szerint teszi. Sok egyéb mellett rávilágított a női horizont eleve hangsúlyos, a népmesemondás/újrairás lehetőségeivel azonban még tovább erősített szerepére a korpuszban, valamint arra is, hogy a mesék mindenkori aktualitása nemcsak üres frázis, hanem újra és újra bizonyoságot nyerő mesés tulajdonság.

4 0 Kocsis Katica, *A pillanat, ahol átfordul a mese – interjú Herbszt László illusztrátorral*, Kultúra.hu, 2020 = <https://kultura.hu/herbszt-laszlo-ribizli/>

4 1 PARTI, I. m.

4 2 *Év Gyerekkönyve Díjak – 2020*, HUBBY, 2020 = <http://hubbyinfo.blogspot.com/2020/06/ev-gyerekkonyve-dijak-2020.html>

TEREZA TOMKOVÁ A FIKCIÓVAL, S ANNAK A NACIONALIZMUSSAL VALÓ VISZONYÁVAL FOGLALKOZOTT. EGY MEGLEHETŐSEN INFANTILIS MŰ-KÖVÜLETET KÉSZÍTETT A MAGYAROSZAUROSZ NEVŰ, TÉNYLEG SZÁMON TARTOTT DINOSZAUROSZ VÉGTAGJÁRÓL. A FIKTÍV LELETRŐL „TUDOMÁNYOS” ÚJSÁGCIKKET IS ÍRT, MAJD ENNEK MEGFELELŐ GRAFIKÁVAL BE IS TÖRDELTE.

SZERZŐINK

BAKA L. PATRIK (1991, BRÜNN) ÍRÓ, KÖLTŐ, EGYETEMI OKTATÓ (SELYE JÁNOS EGYETEM, KOMÁROM) ■ **BOGYÓ NOÉMI** (1970, LOSONC) ÍRÓ ■ **HARKAI VASS ÉVA** (1956, TOPOLYA) KÖLTŐ, ÍRÓ, EGYETEMI TANÁR (ÚJVIDÉKI EGYETEM) ■ **MENYHÉRT ANNA** (1969, BUDAPEST) ÍRÓ, KUTATÓ, EGYETEMI TANÁR (ORZSE) ■ **MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR** (1974, SZÉKELYUDVARHELY) ÍRÓ ■ **NAGY MAGDOLNA** (1972, DEBRECEN) KÖLTŐ ■ **RÁCZ BOGLÁRKA** (1986, LOSONC) ÍRÓ, KÖLTŐ, TANÁR ■ **RÁDAY ZSÓFIA** (1999, MISKOLC) KÖLTŐ ■ **VERES ERIKA** (1986, ÉRSEKÚJVÁR) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ ■ **VÖRÖS GERGELY** (1992, POZSONY) KÖLTŐ

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY - MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])
KOMÁROM - DIDEROT KÖNYVESBOLT (LÚDPIAC TÉR 4810. / TRŽNÉ NÁMESTIE 4810.)
ÉRSEKÚJVÁR - KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)
GALÁNTA - MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])
KIRÁLYHELMEC - GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)
NAGYKAPOS - MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)
NYITRA - MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK - KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)
POZSONY - „SPOLOK MADÁCH - MADÁCH EGYESÜLET“, MADACH.ASIST@GMAIL.COM
SOMORJA - MOLNÁR-KÖNYV (FŐ ÚT 62. / HLAVNÁ 62. [VÚB MELLETT])
TORNALJA - TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST - ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)

LUKÁŠ SOBOTA AKCIÓFOTÓ-SOROZATÁBAN A TERMÉSZETMŰVÉSZET ÉS A „NOMÁD ÉLETMÓD” AUTENTIKUSSÁGÁT VONTA KÉRDŐRE. TERMÉSZETES ANYAGOKBÓL KÖTŐZÉSSEL, HURKOLÁSSAL KÉSZÍTETT ZSÁKMÁNSZERZŐ CSAPDÁKAT, VARSÁKAT. EZEK MÓDJÁT A YOUTUBE-RÓL TANULTA. A CSAPDÁKAT A KÖZELI ERDŐBEN ÉS A BELSŐ-TÓBAN HELYEZTE EL, MAJD ABSZURD KÖZELSÉGBE ÜLT LE HOZZÁJUK EGY KÖRETTTEL ELŐKÉSZÍTETT MŰANYAG TÁNYÉRRAL VÁRSORÁJÁT VÁRVA...

ELI NAGYOVÁ A LEGELŐKÖN TALÁLHATÓ GYÓGYNÖVÉNYEKET CÍMKÉZTE FEL ÉS KÉSZÍTETT SZÁMUKRA FIGYELEMFELKELTŐ KISPLASZTIKÁKAT. A KEVÉSSÉ ISMERT, NEM KIMONDOTTAN LÁTVÁNYOS NÖVÉNYEKET A MEGNEVEZÉSSEL, A FOGALOM HOZZÁADÁSÁVAL IGYEKEZETT KIEMELNI AZ ARRA JÁRÓK SZÁMÁRA A GYOMNÖVÉNYEK KATEGÓRIÁJÁBÓL.

Aechium
"Lopuch"

Achillea millefolium
"mice Saul"

ELI NAGYOVÁ A LEGELŐKÖN TALÁLHATÓ GYÓGNÖVÉNYEKET CÍMKÉZTE FEL ÉS KÉSZÍTETT SZÁMUKRA FIGYELEMFELKELTŐ KISPLASZTIKÁKAT. A KEVÉSSÉ ISMERT, NEM KIMONDOTTAN LÁTVÁNYOS NÖVÉNYEKET A MEGNEVEZÉSSSEL, A FOGALOM HOZZÁADÁSÁVAL IGYEKEZETT KIEMELNI AZ ARRA JÁRÓK SZÁMÁRA A GYOMNÖVÉNYEK KATEGÓRIÁJÁBÓL.

9 771336 508003 006